ХДАРАКӨЫЦ

ХДАРАКӘЫЦ

Аҟәа – 2000

Еиқәиршәеит
афилолог. цардыррақәа рканд.
Леонид Хыгә-иԥа Саманба

Ашәҟәы аҭыжьра еиҿикааит
Аԥсны афырхаҵа
Гарик Харитон-иԥа Саманба

Ҳдаракәыц / Еиқәиршәеит Л. Х. Саманба; Аҟәа, 2000. – 96 д.

Ашәҟәҿы рапхьаза акәны анаукатә цаҵгәы аҭаны, акыр инарҵауланы, ганрацәала итҵааны ирыхцәажәоуп шьак-дак еицалҵыз аижәлантәқәа Саманаа (Саманԥьиаа) – урҭ рхы-рҵыхәа, реибаркыра адаҵ-ԥашәқәа, абиԥарақәа инеимда-ааимдо иаарго атрадициақәа.

Ашәҟәы афольклор-етнографиатә материалқәа жәпакы агәылоуп. Урҭ аматериалқәа цәыргоуп асаманбақәа ретно-культуратә дунеи иацыртәны.

© Л. Х. Саманба, 2000

АПҲЬАЖӘА

Апхьаҧ ухаҵкы! Здаҟьақәа зауртуа ашәҟәы "Ҳдаракәыц" – иубаҵ иуаҳаҵ ашәыҟәқәа иреиԥшым ҵакылагьы, формалагьы, ҧышьалагьы. Абрака рапхьаза акәны анаукатә цаҵгәы аҭаны, акыр инарҵауланы, ганрацәала итҵааны ирыхцәажәоуп шьак-дак еицалҵыз аижәлантәқәа Саманаа (Саманԥьиаа) – урҭ рхы-рҵыхәа, реибаркыра адаҵ-ԥашәқәа, абиԥарақәа инеимда-ааимдо иаарго атрадициақәа.

Асаманбақәа, мамзаргьы абшьҭрала Гыч иԥацәа ҳәа ажәлар еицырдыруа аижәлантәқәа нхоит-инҵуеит аҭоурых ду змоу апсуа қытақәа Лыхни Хыԥсҭеи рҟны. Хылҵшьҭрак иатәу егьырҭ апсуа жәлақәа реиԥш, Асаманбақәагьы ирымоуп рхатә ҭоурых, социалла иҳәаақәҵоу рхатә ԥсабаратә цәыргшьа, аамҭа "иашьалашьыныз", иҷыдоу рхатә ԥсҭазаарақәтә философиа. Хатә ԥьала ахныҟәгара, анхамҩа бзиа ашьҭазаара, ачеиԥьыка пату ақәҵара, ахьзи-ахьмызԥи рныҟәгара уҳәа – ирацәоуп, ирацәазоуп апсуа қытатә культура иалаазоу, уи ҳаҭыр ақәҵан иныҟәызго Асаманбақәа рыбзарзы зҳәо аҟазшьа ҷыдақәа. Иҵоуроу урҭ аҟазшьақәа ааԥшит Аԥьынԥьтәылатә (1941–1945 ш.ш.) еибашьра Дузза аан еиԥш, ааигәагьы, апсуа жәлар 1992–1993 шықәсқәа раан ашәарҭара иантәгыла аамҭазы. Имаҷҩым Асаманбақәа ақырҭуа мпыҵахалаҩцәа ирҿагыланы ҧсыцкьала зыԥсадгьыл ахьчара иазгылаз, афырхаҵара аазырԥшыз. хьызла-ԥшалагьы Аԥсны зхы ақәызҵаз. Абарҭқәа зегьы инҭырҳәацааны, ҭоурыхлеи фактлеи ирҵабыргны, насгьы агәылра ду ацаҵаны апхьаҩ иуҵцәыригоит ашәҟәы аиқәыршәаҩ, апсуа бызшәадырраҿы зыкҿиарақәа лабҿабоу аҵарауаҩ, хылҵшьҭрала Гыч иԥацәа иреиуоу Леонид Хыгә-иԥа Саманба.

"Ҳдаракәыц" уадызхало аҟазшьақәа иреиуоуп ашәҟәы афольклор-етнографиатә материалқәа жәпакы ахьагәылалаз. Урҭ аматериалқәа цәыргоуп асаманбақәа ретно-культуратә дунеи иацыртәны.

Анцәа иазирҳааит Асаманбақәа рыжәла! Иахьеиԥш, аринахыскгьы рҿар рыла игәырҧалааит! Апсынра иагаз аиааира ду нагзаны рыла иабааит!

ВАЛЕНТИН КОҨОНИА,
афилологиатә наукақәа ркандидат

Иахьыраазаз абиԥара,
Ишаҳәшаҳәуеит хәышҭаарак.
Ишаҳәшаҳәуеит амцаԥхара,
Мроуп нас адгьыл аҿ иара!

Зқьы шықәсала уи аԥхара
Иҟоуп, изуам, ихаҵа,
Аҵеи дызгароу агара
Иадԥхалонаҵ ижжаза!

Б. Шьынқәба

АЖӘЛА. АХЫБАҨ. АБИԤАРА

ГЫЧ ИЗЫ САБ ИСЕИҲӘАЗ

Сара саб Лаз-иԥа Шьқәыҭ Саманба, 111 шықәса зхыҵны, 1978 шықәса ажьырныхәа (январ) мзазы зынарцә мҩа иқәлаз, Гыч изы абас иеиҳәахьан:

– Дад, Кампаҷ (Виктор Шькәыҭ-иԥа Саманба – Л.С.), ишудыруа ииԥш, ҳара, Асаманбақәа (Саманԥыиа – Л.С.) ҳаиашьара зегьы хәыдкыланы, абшьҭрала Гыч иԥацәа ҳәа иҳашьҭоуп. Иахьа Гәдоуҭа раион иатәу Лыхны ақыҭантәи аҳабла Алгыҭи ақыҭа Хыԥсҭеи рҟны инхо зегьы (45 ҭза инарзынаԥшуа) ҳазхылҵыз Гыч Саманба иоуп.

Гыч Саманба хылҵшьҭрала дзаҵәын. Дынхон Адлери Гагреи рыбжьара ԥьара, аха абраауп ҳәа иахьақәҵәкьоу аҭыԥ еилкааны иҳаздыруам.

Гыч Саманба Ԥсырзхаҟа (Афон ҽыцқа – Л.С.) дааит ихала за-ҵәык. Усҟан уи дқәыԥшзан, ихәы-ижьы аҳәызбагьы (адалақь – Л.С.) амбазацызт.

Гыч Саманба, Ԥсырзхатәи аҳ азин злаҟаиҵаз ала, Анаҟәаԥиа акызгы инаҿаргыланы нхамҩа еинырсла хәычык ҟаиҵеит, насгьы хара имгакәа Дәрыԥшьтәи Арзын-ԥҳакгьы дааигеит, ҩыцьа аԥацәагьы рыхшеит. Урҭ ирыхьзын Шәаҟәеи Фаҭи ҳәа. Шәаҟәа деиҳабын, Фаҭ деиҵбын.

Алгыҭи Хыԥсҭеи рҟны Саманба зыжәланы инхо зегьы Гыч иԥацәа Шәаҟәеи Фаҭи ирхылҵыз ҳауп, абшьҭрак ҳатәуп. Уи азоуп Асаманбақәа зегьы Гыч иԥацәа ҳәа изҳашьҭоугьы.

Гыч иԥацәа Шәаҟәеи Фаҭи акыр ианыҩхбыцха, Ԥсырзхантәи дахыҵны, уажәы Асаманбақәа ҳахьынхо – Лыхны ақыҭа Алгыҭ аҳаблаҿ, – анхамҩа ҟаиҵан, анхара далагеит.

Ишааиуаз, Шәаҟәеи Фаҭи иарԥар ауԥшәылцәахеит, аҳәсақәа ааргаратәгьы иҟалеит. Аби ани рԥацәа иреигәыргьаны мҵәыжәҩада иԥыруан. Аишьцәа азә дубар, азә духашҭуа, ассирзақәа ракәхеит. Абарҭ арԥарцәа збалакгьы акала иҳауандаз рҳәауан.

Гыч иԥацәа Шәаҟәеи Фаҭи аҳәса еицырзааигеит, ачарагьы еицырзиуит.

Ачара аԥшьҭахь, шықәсык аҟара анҵы, Гыч аԥсуа ҵасла иҷкәын еиҳабы Шәаҟәа анхамҩа изыҟаҵаны, хазы нхара ҳәа дишьҭит, иахьынхоз уамак иацәыхарамкәа. Иҷкәын аиҵбы Фаҭ аҩнду дазынижьит, аҩнду ахьзгьы ахьымзҭгьы зегьы уара иудуп ҳәа.

Гыч иԥа Шәаҟәа иаб изыҟаиҵаз анхамҩа еиҳаҳауа, анхара даҿын. Ахшара бзиагьы иааземт. Фаҭгьы аҩнду ахьзгьы ахьымзҭгьы дацамхакәа инагзо, ихшарагьы бзианы, деиҵаҩуоы дыҟан.

ҲАЖӘЛА АИЦАКРАЗЫ САБ ИСЕИҲӘАЗ

Сара саб Гыч иҭоурых анаѳсгьы исеиҳәеит ҳажәла зырҧсахыз аҭоурыхгьы. Аа, уи саб ҧсаҭа шкәакәа исеиҳәаз:

Дад, Кампаҷ, жәаҳәарада, Гыч Саманба акәын ижәлаз, ихылҧшьҭра зегьы, изыхҟьалазаалакгьы, Саманҧьиа шакәымыз жәбарц шәҭахызар, шәнеи саб Лаз ҧсаҭа бзиа дахьжу, ҳаҳәшьа Минушьа лашьцәа хазынақәа анышә иахьамадоу, ҳашьаду Гыд иҭаацәеи иареи рыбаѳқәа ахьыҧоу. Ажәытәра зҟәыншьшьы урҭ ирхагылоу абаҟақәа ирну аѳырақәа шәрыхәаҧшыр, шәрыҧхьар, ишәарҳәоит Гыч дыш-Саманбаз, дыш-Саманҧьиамыз. Гыч дансаманбаха, ҳәарас иаҭахузеи, ҳаргьы ҳ-Саманбақәоуп.

Дад, изуасҳәазаалак, хшыѳзышьҭра азыжәу ҳаҳәшьа Минушьа лашьцәа рҟьашанақәа ирыласоу амармалташь ҧшьыркцақәа ирну аѳырақәа. Минушьа лашьцәа руазәы, 1917 шықәсазы здунеи зыҧсахыз Арҭин ибаҟа иахагылоу аҧьар аҵаҟа ақьашана иаласоу амармалташь ҧшьыркцаҿы Саманба ҳәа иарбоуп ижәла. Лара егьи лашьеи Лукеи, лаҳәшьеи Аннеи (1924 шықәсазы чмазараҿкык иахҟьаны зыҧсҭазаара еицалҧызы) рҟьашанаҿы "Саманжиа" ҳәа рыжәла еицакны иануп.

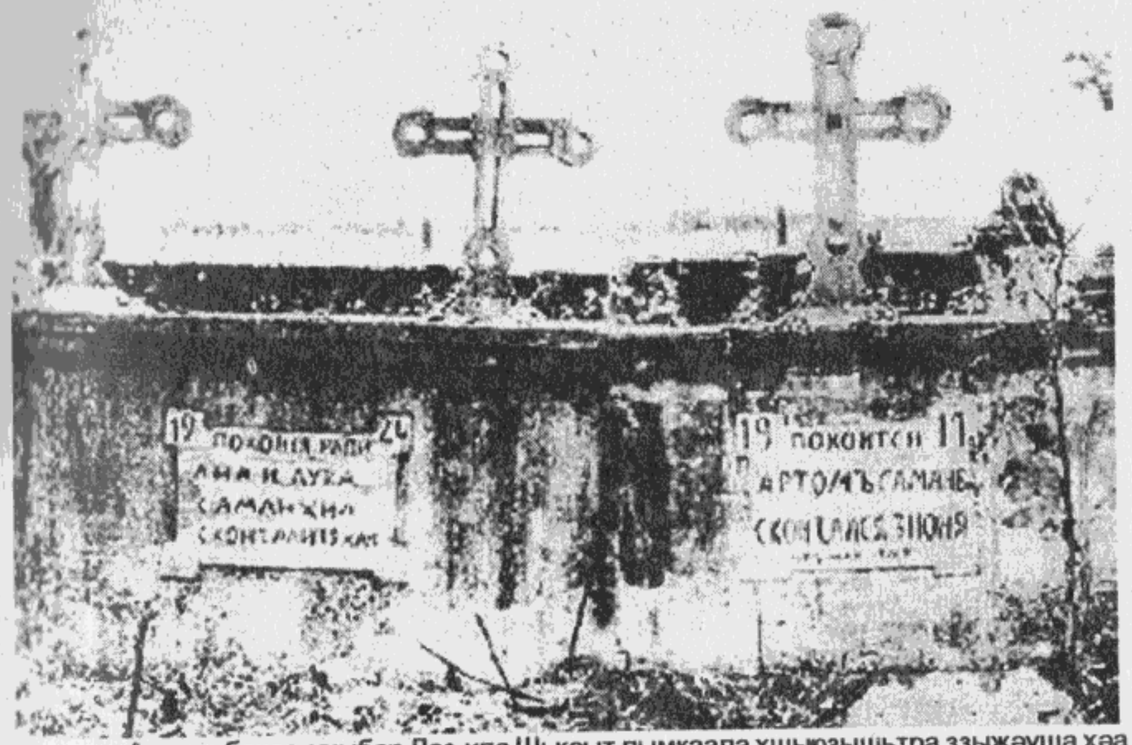
Ишаабо еиҧш, ѳыцьа аишьцәа, раҳәшьа днарылаҵаны, анки абки ирхылҧыз рыжәлақәа хаз-хазхеит.

Ажәакала иуҳәозар, 1924 шықәса инаркны ҳажәла хаҭаҵәҟьа Саманба ҧсаххеит Саманҧьиа ала.

Изыхҟьазеи ас еиҧш ҳажәла аицакра?! Ѳашьара сыхьзом ҳәа сгәы иаанагоит, ҳажәла аицакра зыхҟьаз аззаахра (анаҭра – Л.С.) ауп сҳәар.[1]

Ажәа ахы мҳәакәа, аҵыхәа узҳом шырҳәо еиҧш, ианакәзаалак ҳ-Аҧсны аҧшзареи, абзиареи, ахаареи ҳархырҟьаны цәгьаршрала иааухашьҭахымыз ақьырҭқәа. Маанала урҭ ҳара ҳқьырҭуартәырц рҭахын, аха усҟан ҳара ҳанҧсуа шаҳзымдыруаз еиҧш, уигьи ҳаздыруамызт. Ианаадыр – ҳаҧсуа школқәа аркны, ақьырҭуа школқәа анаадырт ауп. Ианыҭаху узҧсуазар, ҳаҧсыр ҳҭаххеит, аха ҳусқәа зегьы хьшәахахьан, ҳарѳашьаны ҳажәла ҳҳышәхит ҳҳәаргьы, акгьы алҵуамызт, ма изҳәаз ҳалҭаҳәахаа ҳҭаркуан, Фаф иабаз еиҧш, аамҭа еиқәаҵәа ҳлалаз

[1] Г. Г. Копешавизе лышәкәы "Аҵара инхо аҧсуаа рыбзазашьеи ркультуреи" аҟны Аҧсны иуҧымло ажәлақәа ахьеиқәыҧхьазоу ҳажәла "Саманба" рылоуп. Г.Г. Копешавизе лусумҭа иаҳәоит ҳҳьашанақәа ирну аѳырақәеи анеиҿҳарҧшлак, ѳашьарада иаабоит ҳажәла цабырг Саманба Саманҧьиа ала ишыҧсаххз. Аҧснытәи амҳаҧьырра иахҟьаны Аҵара инанагаз Асаманбақәа иахьагьы рыжәла еицакра амамкәа еиқәхеит, аха рыцҳарас иҟала, усҟан зыҧсадгьыл аҟны кьоу-шәоуқәак иаанхаз рыжәла рзеиқәмырхеит. Ҳҳыбаѳ Шьқәыҭ Лаз-иҧа ҳҳәыцқәа ауахәамаҿы азы рзаахра, рнаҭра иахҟьеит ҳәа ииҳәо ҳақәшаҳаҭуп. - Л.С.

Асаманбақәа ҳҳыбаѳ Лаз-иҧа Шьқәыҭ лымкаала хшыѳзышьҭра ззыжәуша ҳәа ззиҳәаз аѳырақәа зну ақьашана асахьа.

ҳцон. Ишубо еиҧш, иахьа уажәраанзагьы ҳажәла иаша ҳҳыхны, ақьырҭқәеи агырқәеи рыжәлақәа ирышьашәалоу ажәла ҳахҵаны адәы ҳақәуп, уеиҳа зымчу ааида уалеимшыш,еи, убас ҳахьызшәа сыҟоуп. Ҳажәла аицакра сгәы иалоуижьҭеи анѳыкәу, ахг ареейиразы акгьы сымчым умҳәозар...

"Ишыдыдуа еиҧш қәа ауам" рымҳәои ҳабацәа, сара сахаанхо сыздыруам аха, аҧсуа изы бгеиҵыхрак збаҟамлари, изааҟалалак еиҧшҵәҟьа, ҳаиашьара зегьы ааиҵагыланы рыжәла иаша Саманба шьҭырхроуп!!! Уи зегь раҧхьаза иргылатәу усны ишыҟоу дыртәуп, дад!

Ҧыхьа ҳажәла аицакра зыхҟьаз аззаахра ауп ҳәа баша исым-ҳәазеит. Усҟантәи аамҭазы ақьырҭқәеи, агырқәеи аззаахра рхы иархәаны, ҳажәла иаша дырѳашьеит. Уи шыҟаз абас ауп. Дад, усҟан ҳуахәамақәа рҕьырак рыҟны папцәас иҟаз гырқәан, урҭ зцыхәтәа ҧцәашаз...

Акы сшаҿу даѳакахь сиасуеит, аха уамашәа иубаша иахьагьы иҳамоуп ачкәынцәеи азҕабцәеи "мама" ҳәа занацәа иразымҳәо. Урҭ ранацәа рыхьз ахаҭала ирыҧхьоит. Ишысҳәахьоу еиҧш, шамахамзар, ҳуахәамақәа рҕны папцәас иҟаз агырцәамзи? Агыруа папы мама ҳәа ауп ишишьҭоу. Убри аҟынтә, анцәа иматцуаѳы дузза ихьз есқьынгьы ирҿыцарзза, цангьы-мцынгьы ҳҳәыцқәа избарҳәо ҳәа, анацәа рыхшара

рыхьз ахаҭала ирыҧхьо ираазон.[2]

Дад, ҳхәыҷқәа ауахәамаҟны инаганы азы ианзаархуаз, урҭ рыжәлеи рыхьзи аҧшьа шәҟәы ианымызшәа ҟаҵаны, рыжәлақәагьы рыхьзқәагьы ақырҭуареи агыруареи ирашьашәаланы иҟарҵозаарын. Ҳара урҭ усҟан иҟарҵоз змааназ рыҵҳамхыцызт акәымзар, ауахәама амҧа ҳауыҷәлахуаз?! Ҳара ҳаиашьара ирыхьыз еиҧш, заҟаҩы ирыхьда?! Ҳара ҳамацара ҳакәым ас зыхьыз ҳәа сгәы иаанагоит, аха уи ҳара иабаҳахәо умҳәо?!

Ажәакала, дад, ижәдыруаз, абас ауп ҳажәла аркәашьара заҟалаз?!

75 шықәса ирҭагылоу
Виктор Шьқәыҭ-иҧа Саманба
иҳәамҭоуп, ианитцеит
Леонид Саманба
1966 ш. ақ. Гәдоуҭа

ҲАЖӘЛА ЖӘРА АҚӘЫМКӘА АНЦӘА ИҞАИТЦААИТ!

Уара Аҟәантә ажәабжьк сзеиҭаҳәа ҳәа уалууаа уансзаа, сабду Фаҭиҧа Џьыԥьыкь Саманба (Саманџьиа – Л.С.) ԥсаҭа шкәакәа итәы акыкәбак уасҳәап. Иара ибзарз бзиа аҳәара даԥсоуп. Анцәа зхьышьаргәыҵа сакәыхшоу дшаҳаҭуп, сара дыстәуп ҳәа изысымҳәо, уи ихатәрареи, иуаҩреи, иаамысташәареи, иҳалалреи, иразреи, игәы ҭбаареи, ичеиџьыкеи, иԥстазаараҿы ихымҩаԥгашьеи акыр рыцаркуеит иахьатәи еиҵагыло абиҧара ҿа раазараҿгьы аԥсуразгьы.

Сабду сара сихьзаны данызба ақәра ду шниҵахьазгьы хшыҩлеи шьамхылеи дажәны дсымбеит, аԥсуаа ҳҟны ирымҳәоит, ауаҩы данажәлак хшыҩла, ма шьамхыла дажәуеит ҳәа. Мап, иара урҭ иҟәыблаан, шьамхылагьы гәынкыларалагьы аҿар иараԥигома уҳәо дыҟан. Анцәа ауаа анишоз иишаз дреиуан.

Сабду аҭаацәара ду дрылан.

Иааэеит жәҩахкыла иалырхшаз аԥацәа дауаԥшьқәа х-ҩык – Лыҿ, Беса, Даҭа, аҧхацәа х-ҩык, рыхцәы иашьаҳауа, еимхәыцха Гәындаԥшза илымаркуа – Шьахәсна, Софика, Кат. Сабду иԥацәеи иҧхацәеи азәазәала руаҩорақәа зегьы акаанмыжьк'эа даеазны ҭынч иуасҳәап,

[2] Уажәы ааскьанза Лыхны ақыҭа ахьынза-наазо ахәыҷқәа ранацәа рыхьызшьарас ирдыруа "мама" акәын, аха агыруа папы "мама" ҳәа ахьихьзыз аҟынтә, ҳхыбаҩ Шькәыҭ Лаз-иҧа ишиҳәаз, анацәа рхәыҷқәа дара рыхьз ахаҭақәа рыла ирыҧхьо ираазон, ахәыҷқәа ракәзар "нан" ҳәа зан илазҳәоз маҷыз. "Нан" амҳәара зыхьҟьаз аурыс ажәа "мама" ҳара ҳҿы ирылаҵәаны иахьыҟаз акәхап. - Л.С.

ԥхьазы ҳахьзом, умаашьакәа ашәҟәы иануҵар бзиоуп, урҭ рцәаҩа бзиаҩоа ҳәар ирзуҩыр, изҿыԥшыша рацәахоит.

Санду (сабду Џьыԥьыкь иԥҳәыс) Ҳанифа лыхьзын, Андыба-ԥҳан. Лаб Гьедлач ихьзын.

Сабду ақыҭаҿы унеишь-ууаишь ҳәа зарҳәоз дреиуан, шьоукы ргәы наибагаргьы еинраалаҩыс ирымаз иара иакәын, избанзар иажәа иихәоз ҵхылдан, краҵанакуан, исан, иԥҟан, акала узавало иҟазамызт. Аҵыс мҩас ашьапы ахьыԥҵәоу идыруан, убас еиҧш дуаҩ ҟәышын. Сабду дахьыҟамыз еизарак, еилабжьарак, еилацәажәарак ақыҭаҿы уаҩы имҩаԥигомызт. Абзиараҿы дырԥшзаган, ацәгьараҿы деиҿкааҩын. Насгьы сабду аизарақәа рҿы дцәажәаҩ дуун, дагьажәабжьҳәаҩ бзиан. Аҟәантәгьы ҵарауаҩ дук Симон Басариа ҳәа сахьаҭыхҩык диманы дизаалон.

Асахьаҭыхҩы сабду дыртәаны ипартреҭ ҭихуан, Абасариа уи ажәытә ажәабжьқәа аттаҳәа иҿыхны ақьаад ианиҵон, амаѵа асахьаҭыхыҩ ихьзи ижәлеи сыздыруам.

Сабду 1866 шықәсазтәи Лыхнытәи ақәгылара (авосстаниа – Л.С.) далахәын. Иара Лыхнытәи ақәгылара иалахәу азәы злаиакәу ала ипатреҭқәа зныз аҭаарыхтә шәыҟәқәа сирбеит Кампаҵ (Виктор Шьқәыҭ-иҧа Саманба. – Л.С.), аха урҭ ашәыҟәқәа срыҧхьауа сауҟаху, ацара сымазам.

Сабду данԥсы, Аԥсны ауаа нагақәа дрылаҧхьазаны, иҵаарых (инекролог. – Л.С.) зегьы ҩны, ипатреҭ ацҵаны агазеҭ "Аԥсны" ианырцеит, уи адагьы, ҳаԥсуа музеи аҟынгьы ипатреҭ дуны иҟаҵаны икыдын.

Уажәы, дад, сабду инарцә мҩа данықәлоз аламҭазтәи ахҭыс уасҳәап:

– Сабду иагьа ихагахаргьы жәамшгьы ииарҭа дыламхазеит, иҵаацәа уаҩы дмыргәаҟзакәа инарцә мҩа дықәлеит. Иара уҫкан шәышықәса днарҭысхьан.

Убри аамҭазы сабду дычмазаҩханы дышьҭоуп ҳәа заҳаз акатаҳәа иианы дырбон. Убас Лыхны ақыҭан унеишь-ууаишь ҳәа зарҳәоз ауаҩы лыҧшаах, ауаҩы ҟаимаҭ Зыгә-иҧа (Гагәулиа - Л.С.) Самсон сабду дибарацы еыла ҩыџьа ицны дааит, аха уажәы урҭ Самсон ицыз абарҭ роуп ҳәа изустцәаз сгәалашәом, амала даргьы Самсон еиҧш уаа нагақәак, хатәрақәак шракәыз сгәалашәоит.

Сабду иааиз ибацәа игәалаҟазаара шьҭырхын, дычмазаҩзамшәа, даалахҿыххеит, иҵаацәагьы ус нарыдиҵеит: "Ҳасасцәа рхәы ишақәнаго иҟашәҵа, насгьы ҳашьа ҟәыбҷа Шьқәыҭ иахьгьы ауаҩы дышьҭны даажәга" ҳәа.

Сабду иҵаацәа иҳәатәы иахыҧо иауҟахыз, рхыбаҩ асасцәа рхәы аҟаҵаразы иҳәаанзагьы, урҭ ахәы архиара иалагахьан, нас Шьқәыҭ

иаагаразгьы сабду иԥацәа ргәабжьанытә Беса дрышьҭит. Асасцәа аишә ахатәара иазԥшны иштәаз, Беса Шьқәыҭ диманы агәара дааҭалт.

Дук мырцыкәа аԥшәмацәа аишәа дырхиан, асасцәа дыртәеит. Асасцәа аҵәеца аарылсхьан еиԥш, сабду дахьышьҭаз ииарҭа дсоыкәтәан исасцәа дсоарылаԥшын, дхьырҭ-ҟәырҭуа акәымкәа, ибжьы ҿацаза иҵәц аанкыланы ҿааиҭит: "Сысасцәа Анцәа шәиныхҳәааит! Илԥха-игәаԥх шәымазааит! Абзиараз дышәхылаԥшааит! Сара сбаразы шәахьааи иҭабуп. Сара сыда гәырсоа Анцәа дшәимҭаait. Сара ақәра ду нысцит исфахьоу уажәшьҭа исызхоит. Ишыжәдыруа еиԥш, сқәыԥшра инаркны сажәра аҟынза сқыҵеи, сиашьареи рзы исылшоз ала рымаҷ зуан имсоақәысцон, дхәыҷы-дду азәгьы хеиԥашьа изызуамызт. Уажәшьҭ ишыжәбо еиԥш, ажәра ҟадыць сышьҭанакит, аха сҭаацәа ҳамҭакы исыргәаҟп ҳәа сыҟам, егьа ицаргьы, мчыбжьык аҟара ауп исзынхаз сынарцә мсоа сықәлоит, "аԥьма имҏсыша амацә азылаҟәуеит", разҟны ҳаҭыр ду зқәыстцо Самсон усоызцәеи уареи сыҏсаанза шәсыхьзеи суасиаҭ шәасҳәартәы еиԥш. Уажәы аҧкәын Беса дышьҭны Шьқәы драасыргазаргьы, уи зыҟасцаз шәасҳәарц сҭахуп.

Ҳәара аҭахума, Шьқәыҭ дқәыԥшуп, иижәша азыхь ахы ыҵнамхзацҭ аха деилҟьа-еилгәыцә дыҟоуп, ииуша-ииҳәаша идыруеит, дкәышуп ҳабдуцәа баша ирҳәомызт "Аҵла агылашьала иудыруеит" ҳәа, уи уажәнатә иҟазшьақәа рыла иубаратәы иҟоуп ҳаԥхьаҟа дышуаонагахо "Ажәлаажәыр изеидгылом", Шьқәыҭ ҳажәла имражәп ҳәа агәра ганы сыҟоуп. Сара сиашьара амсоақәҵарақәеи анапхгарақәеи ирзыҟасцоз инеиҳангьы иҟаиҵап ҳәа сиқәгәыҷуеит. Иахьа уажәрааназа ҳажәла даеа жәлакы еицәаны иҟамызт, анхара бзиа иаабон, асас изы ҳаԥсы ҭыхны иаҳкын, ҳчеиҷьыка ҳнапы иантцаны ҳгылан, азәы ихәура ҳҭамызт, абзиара ҳашьҭан, ахьыԥшымра ҳҭаҳын, блаҵархәыла азәы дҳахәаԥшыргьы уи итәы аадыруан, ажәакала, аԥсуа нагак дшыҟаз ҳаҟан. Уажәшьҭарнахысгьы ҳажәла даеа жәлакы еицәахап ҳәа сыҟам, иара Шьқәыҭ қәрала дышқәыԥшугьы, ижәлар драԥхьагылаоны, дырхыбыоны данықала. Сара сыжәлаз иҟасцоз, изуаз иара иахьарнахыс иҟаиҵарц азы инапы иаҧысцоит. Саԥхьа икыдгылоу слабашьагьы иара исҭоит, сара сеиԥш, иаргьы ақәра ду нцаны, адунеи аниҏсахуа аамҭазы, абри иара ихаҭыԥан сыжәла ныкәызгап ҳәа дызқәгәыҷша иибауа, иалихуа слабашьа иитап. Абри саԥсуа лабашьа ҳажәлазы ишьҭамырзганы, наҟнаҟгьы изкыша ахатәарақәа азгыло, ҳажәла жәра ақәымкәа Анцәа иҟаиҵаait!"

Шьқәыҭгьы дышқәыԥшыз еиԥш, дыԥхашьа-ԥхаҵо, рыжәла ахыбао длаҟәны игәы днагәзны, ибжьы ныҵакны, иҭабуп ҳәа иаҳәаны, алабашьа ҳаҭырқәҵара дула иааимхны, иаанкыланы даагылт.

Асасцәагьы рхәы иоахыҵны сабду дахьышьҭаз инеины иҟаиҵаз пату ду ақәҵаны дгәыдыркылт-дхыдыркылт, Шьқәыҭ ижәлаҿы еиҳа-

быс дахьыҟаиҵаз дзымоашьаз, ахҭа изҭаиршәыз, ажәла аидкылара ахьз-аԥша ашьҭыхра зилшо, иара инапынҵагьы ԥхьаҟа изиго, ишьҭахьҟа зыԥшзахо, ижәла рзы игәы раҳаҭны инарцә мсоа дықәлар зыҟало иарҳәеит.

Сабду иара ишиҳәаз еиԥш, мчыбжьык аатцааназа иԥстазаара далҵит. Сабду адунеи аниҏсах аены инаркны, Шьқәыҭ иԥсы ахьынзаҭаз ииашьара рҿы абзиара ыҟоума, ацәгьара ыҟоума, деиҿкаоны, дымоақәҵагаоны дыҟан, аиашьара ҷьара азәы аназара ишьапы нкыдкьаргьы уа дгылан. Уи ииашьара рымацара рзы акәындаз, иқыҭауаа зегьы рызгьы игәы ҭыгьҭьаа, сабарыхәара ҳәа дыҟан, иара дахьыҟамызгьы уск иахәаԥшрангьы иҟамызт. Шьқәыҭ иԥстазаара далҵит 1978 шықәса ажьырныхәа (ианвар) мзазы, 111 шықәса дшыртагылаз. Уи иԥсыжра аены аси ацааи цәгьалаҵәкьа иҟан, Аԥсны азын мшқәа ас шамахамзар изыҟамлалозгьы. Аха ахьҭа цәгьа агәхьаа мкыкәа, иԥсыжраҟны ауаа рацәа реалархәны рхы-ргәы далхны иаԥханагьлацәа, ахатәарақәа ажәа бзиа ихҳәааны аҵыхәантәи имоа дықәырҵеит.

Сабду данԥсышаз ишыҟаиҵаз еиԥш, Шьқәыҭгьы иаҧьал ааины ишидгылоз анидыр убасцәкьа ҟаиҵеит. Шьқәыҭ иԥа еиҳабы хазы иҿыцны Гәдоуҭа ақалақь аҿы инхо, даадырижьҭеи ашкол директорс иҟоу Кампаҷ ҳәа ззаххәо (Виктор. – Л.С.) дааиԥхьан аоныҟа дааиган, абасгьы еиҳәеит: "Дад, Кампаҷ, сара уажәшьҭа хара иназгауа сакәым, гәыбганс исуҭозеи, сыԥстазаарақәы чмазара зыхьзу сымбакәа енак шьыбжьааназа иартак схы ныласымкзакәа 111 шықәса нысцит, зхьышьаргәыҵа сакәыхшоу ҳазшаз иҧьшьарала. Аԥсуа нҵыра ду нысцит, уаҳа сабоугаша, сумҵаауазар?! Насгьы схы сыхшара шәеиҵаооы шәшыҟоу, шәыбзиарақәа баны, шәыцәгьара мбакәа, зегьы шәшеибгаз сахьцо ҷьанатуп сара сзы. Дад, амалахазгьы сажәақәа угәы дмырԥшааит, сара саҟара ақәра ду гәабзиарала инуҵааит, иара убас инырҵааит сиашьара зегьы.

Иахьа уажәрааназа нцәахәыс иҳамаз, ҳашьа ду Ҷьынҷьыкь ҳаиашьара рымоақәҵаразы снапы ианиҵаз сзынамыгзакәа уи адамра хыла дасуа дкасымҵеит ҳәа сыҟоуп. Ус анакәха, адамра хыла иасмырсит уи аҟынза ҳажәла зымражәыз ҳхыбаоцәа дуқәа: Гыч, Шәаҟәа, Фаҭ. Сара уажәшьҭа иаарласзаны сынарцә мсоа сшықәло сшана иснарбеит. Дад, Кампаҷ, ишуасҳәахьоу еиԥш, сара сыпсра гәырсоас иҟоумҵан, иахыркьангьы иумырҷьабан сҭаацәа, сҭахцәа. Адунеи аԥсабара ус иаԥнаҵеит, азә диуеит, даеазә дыҏсуеит, иухоумыршҭын "Аира зшаз аԥсрагьы шишаз!" Амала сара сзыҳәо исхыҵыз аҟара ламысла, патула ирхыҵны иԥслаait иԥсуа зегьы. Ҧыхьа исҳәан еиԥш, сара сзын ҷьабара аҭахзам, исфашаз сфахьеит, изжәшаз зжәхьеит, иҷьабатәу ҳаҭеиҭа қәрахьымзак дкалазар – убри иоуп. Дад, Кампаҷ, абарҭ иуасҳәақәо угәы дырԥшаап ҳәа акәзам изысҳәо. Дад, иахьарнахыс ҳажәла ахыбао датахуп. Абри ауп, дад, иуасҳәаз зегьы

сзырҳәаз. Ҳажәлазы ахыбаԥ иалхразы ҳаԥқәынцәа снарыхәаԥшаарыхәаԥшит, рҟазшьақәа сшәеит-исзеит, искапант, дара узыцәшәашақәагьы ракәзам, иарбанзаалак акалагьы уаԥы ддырԥхашьо иҟам. Урҭ аԥсуа ҭасла узрывало иҟазам, аха ус иагьа иҟазаргьы уара ҟыбаԥала унарԥынҵаны узбоит, избанзар аԥсуара адырра иумоу анаԥсангьы ҭаралагьы уреиҳауп, уи адагьы қәрала уашьцәа уреиҳабхеит. Аганқәа зегьы рыла санахәаԥш, сҭыԥ аанкылара уара иаҳа уақәнагоит, ас ахьысҳәо сиашьара ачқәынцәа азәгьы игәы иалсып ҳәа сыҟам, ргәы иамыхәозар, урҭ енагь сыгәра ргон хырехәароушәа иҟалоит аха, "абаа ду" еиԥш исыхәаԥшуан. Еиҭасҳәахуеит, ҳаиашьара ахацәа зегьы шәааидкыланы шәҟазшьа-қәа гәаҭаны саншәыхәаԥш, уара иуеиҩьны ахыбаԥра зуа дызбом, зхьышьаргәыҵа сакәыхшоу Анцәа ду иахь ҭоуба зуеит, уи сара уахьсԥоу азы акәым изысҳәо. Дад, Кампаҷ, ашкол аусқәа ус изымариам здыруеит, зжьы ужәыр зтәан еиламгыло, зыкъ-ԥык рҟынза абиԥара ҿа, иара убас арцаԥцәа шәԥык инареиҳаны урылоуп. Урҭ ухы есымша ирҭахуп.

Абри ашкол узхагылоу иамоу аус дуқәа еиҵаны иҟазам уиашьара русқәагьы. Акы еиԥшымкәа суҳәоит, иагьа иуадаԥзаргьы, аԥ-уск еилоугзарц, иулымшаша улуршарц, ужәлар рзы ухы аԥьыка ықәухырц. Ажәлар рыматҷ аура ҳаҭыр дууп, зхи-зыԥси мацара иашьҭоу ауаԥы дышҳаҭырдоу удыруеит, уи сара сҳәара уҭахзам, дад, Кампаҷ! Шәеиҳабацәа здунеи зыԥсаххьоу шәара арахь инҳажьыз хыла адамра ҳашәмырсаait, абри ауп аарцәгьы-нарцәгьы иаҳҭаху.

Дад, Ҟампаҷ, сықәраҿ уаннеилак иҟоуҵаша усгьы уара иудырп. Уусқәа зегьы рҟны уманшәалахаait, дад, Кампаҷ! – абас иажәа аахиркәшеит Шьқәыҭ. Шьқәыҭ дыԥси уажәи рыбжьара Кампаҷ иоуп ижәла аҕьараҳәа дырхагыланы ахи анапхгареи рызҭо.

Дад, уара изубо еиԥш, Кампаҷ ииашьара рзы мацара акәындаз, араион аусгьы жәԥахкыла иалырхуа дреиуоуп, Гәдоуҭа аизарақәа анықоу, иԥхылдоу ажәа анҳәатәу издырҳәо дреиуоуп, агәы ҭбаа изҭоуп, уи зегьы ирдыруеит азын ҳаҭыр дугьы иқәырҵоит. Ииашьара рзы акәзар дҵәатәы шьаҟаны дрыцагылоуп. Шьқәыҭ иаԥхьаҟатәи рыжәла ахыбаԥцәа иалырхуаз рҿы изымԥашьаз еиԥш, уи иҧа Кампаҷ иалхраҿы дымԥашьеит.

Сара Шьқәыҭ дахьынзасгәалашәо, уи уаԥы аамсҭашәан, ахәыҷи адуи изеиԥшын, дуаԥ наалан, дануҵылалак "дад дукәыхшоуп" ҳәаны ухы дагәзуан. Шьқәыҭ ихымԥаԥгашьа, инаалашьа, ицәажәашьа, игылашьа, ифашьа, ижәшьа уҳәа зегь рыла цәгьа деилкаан.

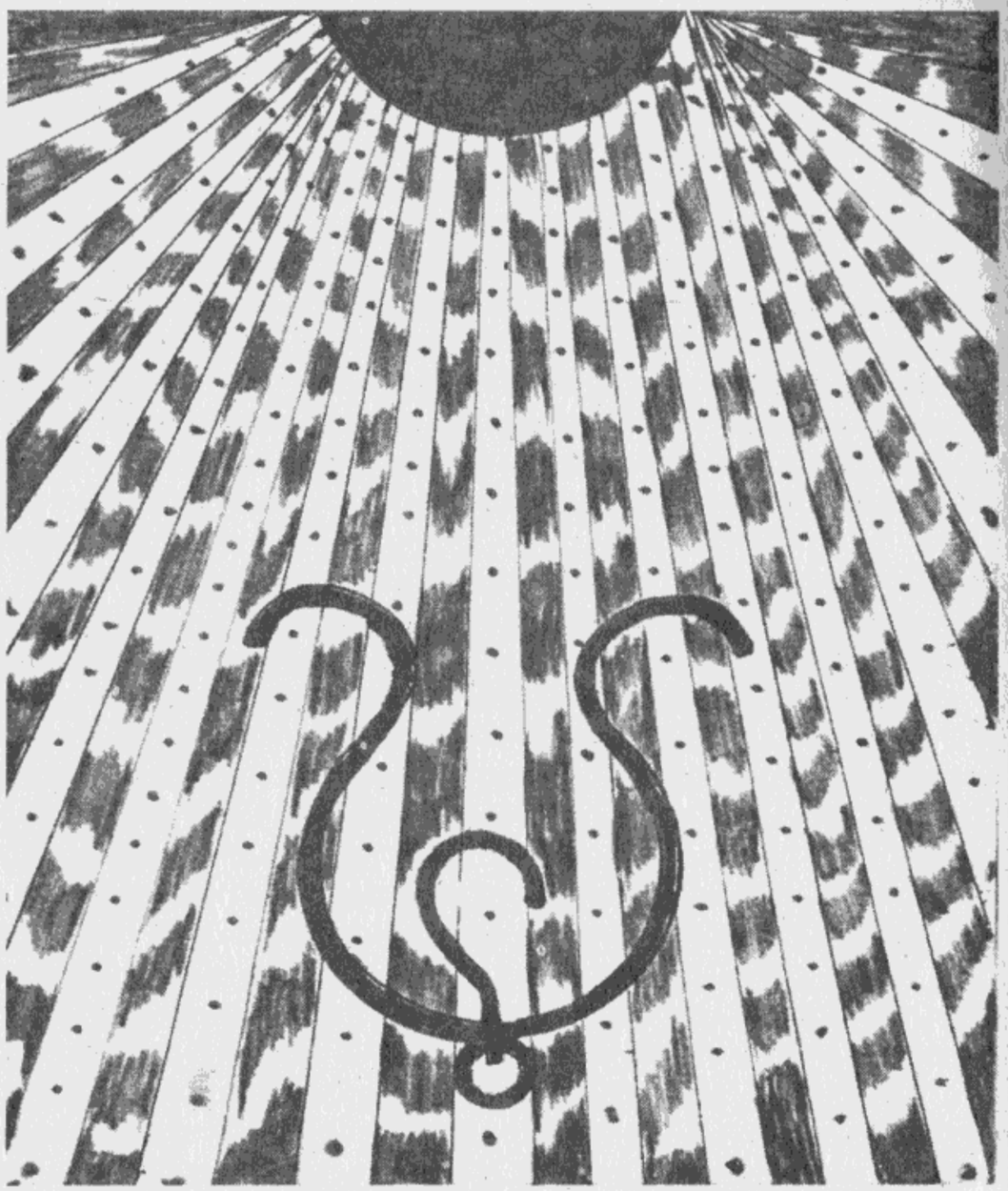
Уажәы шьоукы-шьоукы изыҟарҵо еиԥш, иҿара азын акәзааит, иажәра азын акәзааит, ицәа азна ыжәны арыжәтә мыцхәы иҿаршьны, ишьапы еилаххо, иҿы иааҭашәо иҳәо уаԥы димбацызт. Ачара ду данахатәоу акәзааит, иԥны асас дахьқәа данрыдтәалоу акәзааит, раԥхьа

"анцәа улԥха ҳаҭ" ҳәа фырҧьанс иикуаз исасцәагьы изладиркуаз иакуаз 20 грамм ауатка акәын, афырҧьан анрылслакь ашьҭахь аԥы зларжәуаз 100 граммк зкуаз аҵәца хәыҷы акәын. Шьқәыҭ ари ас зыҟаиҵоз ауаткеи аԥи дреигзаны акәзамызт, анцәа иҧьшьа-рала, иԥцара ԥылеи уаткалеи аскьынгьы иҭәын. Арыжәтә хышықәса-ԥшьышықәса зхыҵуазгьы иман.

Абас асас изныҟәара Шьқәыҭ ламысны иԥхьазон. Шьқәыҭ мыцхәы ажәра патуданы дахәаԥшуан, "асас дуҭазар, ҳаҭыр иқәҵа, аамҭа жәга, шәызхара шәеибаба, ишьа-ицәа иалалаша, инаало, ихаҳаша иҿаҵа, иржә, мгәала аисара акгьы иаԥсам, адырԥаены иижәыз иифаз иԥырхагахо данықала, изықоуҵаз зыԥсоузеи?" – ҳәа иԥхьазон.

Иахьа Шьқәыҭ иԥсы штамгьы, иаҳзынижьыз, ацәаԥа ҟаиматҟәеи, аҟазшьа шьахәқәеи ҳазҿыԥшыша рацәоуп. Уи ихаанытәи ииашьара ирылаиаазаз абзиарақәа зегьы ҳрықәныҟәар, иахьа ҳара ҳаԥсуара ашьҭыхраҿы иҳацхрааueит.

Гәдоуҭа араион, Лыхны ақыҭа Алгыҭ аҳабла,
вԥ шықәса ирҭагылоу Дикран Кетиа
иҳәамҭоуп, ианиҵеит Л. Саманба.

АСАМАНБАҚӘА (САМАНҬ ЬИАА) РЫЖӘЛАТӘ ДЫРГА (СИМВОЛ)

Ахатә дырга, даеакала иаҳҳәозар, атауартә, аҭоурыхтә дырга. Ари адырга убла иаахгылоит ишәҭушәа. Зызбахә ҳамоу ашәҭ ԥшра змоу аԥырсал (ахә) мшынтә культҭә дыргоуп (символуп).

Ишаабо ала, Асаманбақәа рыжәла ажәытәза зны амшын иадҳәалан, мшынныҟәаҩцәан. Урҭ рыԥсҭазаара амшын иахьадҳәалаз аҟынтә ирыдыркылт уи иатәыз адырга – аԥырсал (ахә).

Атекстиасахьеи итәуп Габни-ипа С.С.

УАРА ИУЗЫҞАМҬАША АЗӘЫ ИСЫРҞАҬОИТ ҲӘА УАЛАМГАН!

Ԑнак зны Аҧаратәи аҳ аԥьыҟәреи рашәаразы, аеагкра зылшо иааигәа-сигәа инхоз амилаҭқәа неилых ҟамҬакәа (аҧоуқәа, амшәнаа, акәырдқәа, аԥсуаа) иалархәны ауааҳә иурц избеит.

Аҳ Абашизе урҭ анхацәа иаҳҭынуаҩы дрылаҬаны ирԑиҳәеит уаҬәы шьыжьымҭан ауааҳәразы иаҳҭынрахьы дышрыԥхьоз. Абашизе иуаҳәрахь амилаҭқәа зегьы анхацәа иреиуоу аанит аԥсуаа рыда.

Абашизе иуааҳәраҟны аԥсуаа рымаара даараза игәы иалырсны иԥхәыс даалыԥхьан абас леиҳәеит: "Ишыбдыруа еиԥш, бареи сареи ҳаиднагалеижьҭеи ухахь уџьымшь ыҟоуп ҳәа еибаҳамҳәацт, нас, уамарас иҟалоз, сабхәараа ианырзысыцҳа, аусура зылшо иҟаз зегьы рылаидкыланы исзаар, суааҳәацәа инрылагылар, сагьаҳымзи, саҳра ҟалҟоыцп, сагьрымаҳә еиҳабымзи (сагьрымаҳә еиҳабымз ззиҳәо Аҧара инхоз аԥсуаа рхыбаҩ асаз Саман(ба)[3] Ҳалил-аҕа иԥҳаиҳаб дахьимаз азы ауп. – Л.С.) Ас амаҳә алаба иаадырхуа смаҳацт, саагылеижьҭеи!

Абасала, аҳ Саман Ҳалил-аҕа[4] иԥҳаиҳаб диман, имаҳә иакәын. Ҳалил-аҕа иԥҳа лыла иаҳаиҭ имаҳә аҳ иуааҳәраҽы иабхәараа, аԥсуаа рыахьаладмырхәыз даараза игәы ишалсыз.

Саман Ҳалил-аҕа имаҳә Абашизе иабхәараа, аԥсуаа иуааҳәра рыахьаладмырхәыз игәы иахьалсыз азы аҩныҟа дааиԥхьан ус еихәеит: "Дад, уара сымаҳә, хыбаҩс сызмоу суаажәлар (аԥсуаа. – Л.С.), аԥсуаа жәытә-натә аахысгьы ауааҳәра, аицхыраара ҬасС ишҳамоу-гьы, ҳаҭыр дузза гьы шаҳзақәугьы, ууааҳәра рыҽзаладмырхәыз уасҳәарц сҭахуп. Убри азын ауп аҩныҟа суԥхьан узаазгазгьы. Сымаҳә, ухаҬкы, ҳәарас иаҭахузеи, ҳаҭыр дузза уқәсҬоит, амала иудыруаз уаҳра азын шакәым, ууаҩразы шакәу, иара убас сыԥҳаи уареи шҳәоу еиқәшәаны шәахьыҟоу, жәаҳәарада, уи сара даараза сеигәырҕьоит, сара сеиԥш ара инхо аԥсуаа зегьы. Аха аԥсуаа иахьа рыцҳарак иақәшәан уара утәылаҽ иаанагеит, дара урҭ иагьа уадаҩра, гәаҟра иҭагыларгьы рҬас, рҟьабз еиларгараны иҟазам, иагьа дуаҩдузаргьы, ус сҳәеит ҳәа, уара иуеиҳау дарбаныху, аха, урҭ азә иҽаԥхьа зхы лбаазхо, илазырҟәо иреиуазам. Насгьы иуцәымзакәа иаахтны иуасхәоит, уара уаҳдуп ҳәа уаҬкыс рхы еицәашьаны алушәак азәгьы ирыԥхьазазом. Уххь згеит, сымаҳә, гха дук ҟауҬеит, убри улымҳаҽы инасымгар адагь ԥсыхәа ыҟам. Аԥсуаа рҬас, рҟьабз цқьа иахьузымдыруа иахҟьазар акәхап, уара уеиԥш

---

3 Саман Ҳалил-аҕа ҳәа акәын ишиԥхьоз, ижәла Саманба (ба) ацамҬакәа, убри аҟынтә ауп (ба) ахыцқәа ирҭакны изыҟаҳҬоз.

4 Саман Ҳалил-аҕа ҳәа акәын ишиарҳәоз, ихьз Ҳалил иацу аҕа аҭырқәшәоуп, уи иаанаго аамсҭа ҳәа ауп. Ус анакәха, Саман Ҳалҟил-аҕа даамысҭан. - Л.С.

иҟоу аҟәыш аҵыс шыҧыруа ашьапы ахьыҧҵәоу здыруаз, ҳәарада, у
умыхьыр ҟалон, амаҳә иабхәараа ууаҳәара дрыҧхьар шҳақым дыртәыи
аха дара уажәазы уаҭарҵарым, амала даҽазны ус еиҧш иҟоу умыхьааит
угәы уҽаныз! Уара умилаҭ рҵас, рҟьабз шузҽиламго еиҧш, урҭ ртәгы
рзеилагом. Уара иузыҟамҵаша азәы исырҟаҵоит ҳәа уаламган!" – аба
наиабжьигеит Ҳалил-аҕа имаҳә.

Ҭемур Ачыгәба иҳәамҭоу
ейҭеиҳәеит Леонид Саманб
1996 и

P.S. "Азеижәтәи ашәышықәса аѳбатәи азбжазтәи аѳажәатә
ашәышықәса алагамҭази Ачара (Аджариа) еицырдыруаз аораторцә
(ацәажәаѳцәа), аусзбаѳцәа, ауаа ашьа зыбжьаз еинзраалоз, еинзыр
шәоз иреиуан: Аҳмаҭ Арҭба, Аҳмаҭ Ажьиба, Саманба Ҳалил-аҕа..."

Руслан Гожба. Абхазский этюд (эссе)
Сухум, 1996 г. (Анапылаѳыра

АСАЗҚӘА АҦСУААН

Хыхь "Уара иузыҟамҵаша азәы исырҟаҵоит ҳәа уаламган!" ҳә
ҳзыҧхьаз аҳәамҭа иҳанаҳәоит Ачара инхоз аҧсуаа рхыбаѳ Саманб
Ҳалил-аҕа дшаамыҫтаз. Ус анакәха, Асаманбақәа жәытәла Сазтәыл
инхоз аамҫтацәоуп.

Ажәла Саманба шсаз жәлоу, иаҏа убас асазқәеи аҧсуаа
хылҵшьҭрак ишатәу арҵабыргразы ҵаҟа иаагоит усумҭақәак рҟныт
цыҧҵәахақәак:

"Баҭымтәи аҧсуаа рҽы иуҧылоит Аҧсны иаҳзымдыруа аса
жәлақәа, иаагап: "Аегба, Аекба, Ачыгәба, Аиқәба, Ацыцба, Аиласыр
ба, Чызмаа, Лахәарба, Акәба, Ашба, Акәыцба, Ажәаҧьба, Аҭрышба
Ақшындба, ьышәба, Асамамба[5], Аршба, Арыдба, Хакәшьаа, Рацәба
Акитасба, Ажәамеиба уҳәа уб. иҵ."[6]

Урҭ рыдагьы ажәытә уаа ргәаларшәараҽы иахьанзагьы ибзиань
ииаанхеит Сазтәыла иҭыҵны анкьа Ачара инхоз уажәазы иқәцхьоу

[5]Артикулиациала ѳизааигәоу ашьҭыбжьқәа рыбжьара ауп асубституциа ахьыҟала
Иаҳҳәап: Н аеаҧсахуеит М ала: Асаманба - Асамамба.

[6]Хә. С. Бҕажәба. Аусумҭақәа, Актәи ашәкәы. Аетиудқәеи аҵцаарақәеи, Аҟәа, 1987
ад. 127–128, урыс быз шәала).

аҧсуаа рыжәлақәа. Иаҳҳәап, Ардба, Арҵәба, Ақшба, Ахьеиба, Аҧшыцба, Аилысырба, Арымба, Хакәшьаа, Асмеихәа, Мажара, Ҧсардиа, Саманба, Анапаҭ, Лусба, Ҳачеиҧа уҳәа уб. егь.

Ҳәарада, асазқәа, аҧьықьқәа, даҽакала иуҳәозар, "черкьестәи аҧсуаа" ҳәа изышьҭаз азә ракәын, урҭ хымпада аҧсуаа ирхылҵшьҭран. Асазқәа "черкьестәи аҧсуаа" ҳәа изрышьҭаз урҭ аханатә аахыс аҧсуа аҳра иахьаламыз азакәын. Насгьы аублааи ачеркьесцәеи дареи иаагылазар экономикалеи, культуралеи, аибашьратә политикалеи еиҳа еизааигәан, акырҵьара еилахәын. Абри аҭагылазаашьа иабзоураны, Аҧсынтәылан Ачараҟа нхара ҳәа инанагаз асазқәа иара уагьы "черкьестәи аҧсуаа" ҳәа рзырҳәон, дара асазқәа ракәзар, Ачара инхо егьырҭ аҧсуаа зегьы "бзыпҵәи аҧсуаа" ҳәа ирышьҭан.[7]

Абасала, Саманба саз жәлоуп, иаҧсуа аамсҭацәан.

АҒЬЫЧ ѲЫЗА ДИМОУРОУП

Ҭаскәачаа маҳәра инарыҧхьаз Бзыпҵатәик ѳызара сзууроуп ҳәа Ацанба Урыч иҟны длеит дкылххы. Ари ҷьоушьо иҟамызт асазқәеи аҧсуааи ҟәнибашьомызт ѳызара рзибаулон. Аха маҷк аамҭа сыҭ сазхәыцроуп ҳәа еиҳәеит.

– Уаҵәашьтахьоуп, азхәыцха абаҳамоу –ишьхуа дақәгьежьааит а-Бзыпҵәи. Ус анакәха, даҽазәы дугарц суҳәоит, егьыс сазымхәыцкәа цашьа сысам, схы шухысымбааугьы; – гәыкала диҳәеит арыгьы. Иазууеи ачара ахдырҧеит, Урыч илықәиршәын Сазқыҭ инхоз аҳқәажә ҳәа изышьҭаз Саманҳа Ҟама лҽы дцеит. Бгәы иаанагозеи иҟоу абас-абасҳәа. Асаз ҟазшьас ирымаз усакәын. Драшьазаргьы иаҳаҭыр лаҡәызар, ламысла дрыцанамкуазар ицны ашәи-ҭышәи инеиуамызт. Ирыцанакуа иакәын ѳызара ззыруаз, ҟамчы-ҟьашь рыкзомызт; изкызгьы имѳа ршьаҳон хшыѳола. Урыч иакәзар дыхәшәыцхѳын. Ахәшәыцхѳы иҵихуа аҵиаа еиҧш инапы хәшәызароуп, иццҟазароуп, – иҳәалон иҭахцәа данаарыдтәало. Иалухи Саман Ҟама мап ицәумкын, уицныҟәа ҳәа идылҵеит имаҡахы неиқәҳәало. Ацан ныха дамҭазакәа даҳ-заанагазар иудыруеи, аиаша апатлагьы аҵумхри. Узыцныҟәаз деилумкаар аузом ҷьара акала. Уицныҟәа, уа иубарҭахап иҟоу шыҟоу

[7] Ҭ. Ачыгәба. Аҧсадгьыл ахь – амѳабжараҽы...– Аг. "Аидгылара", октиабр 6, 1989, ад. 6) .

нас уара иудырп иҟаҵатәу ҳәа дныҳәа-ныҧхьаны амҩа дыҟәылҵеит. Еибырҳәаз амш аены, еыла деиқәныхла Амаҳә иҟны дҩеит Урыч. Амаҳә даара деигәырҵеит Урыч иҩеира, дилаҵәаны аҧсшәа еиҳәеит. Иара иеы акәадырра иазирхион.

– Уеы кәадырла, са ссасым, – иҳәан Урыч ишьхымзгәара шыҟаз иҿынеихеит. Илаҧш нрылаҟацеит Ҟама лышьхымза ҭракәа, иара иҟаҵамҭа ақыдқәа. Ари Урыч деилнарх-еиҵнархит, аха ихәшаҳәеит.

Заҟа шықәса ҵозыз рышьхгәара зыршәшәаз ишьҭазеижьҭеи, дамжьо агәра ахьигаз датәнатәны даарылҵын аеы зкәадыруаз дааидгылеит. Уи игәалаҟазаара ҳаракын, амала уажәы-уажәы Урыч илакыҵа дыҵеимдон. Урыч иҵахы-иҵахым илаҧш налаҳәаҵеит акәадыр. Лашәы Ацанба ишимпыҵахәмаруаз еибиҭаз акәадыр.

– Шәышықәса рыла зноуп ианумпыҵыҵуа ари акәадыр, изҟаҵамҭада сҩыза? – дҵааит Урыч.

– А-кәа-дыр, акә-ад-ыр, – дааҽаҳаҽасит уи. Урыч амца ҩиҵагьажьит, аха Ҟама лыбжьы дааннакылеит: "Аҕьыч дышҕьычуа убаргьы длақәгәаны акәзам дшаанкылатәу, ихала иурҳәозароуп, умыццакын, Урыч!"...

Амаҳәи Урычи ааибаныҳәаны ҵәыцақәак ааныркылан аҧкараҳәа амҩа иқәлеит. Урычи а-Бзыҧтәеи ианҟәыҧшыз аахыс еибадыруан. Аха дидыруаз ҵьишьон, Урыч иахьоуп данеиликаа. Иахьоуп уи иаништих аехәара шимаз. Алымҩаныкгьы иара иакәын ицәажәоз.

– Ари аҩыза аеы мыркаҧа аазашьас иауҭазеи уара?

– Ҳы, зныс лзымҳәоз х-ҩык ахацәа рхацәа ҳәа зхы зыҧхьазоз аҟәҟәаҳәа ишсышьклахысуаз наҟ иркәаруа, астәы ирҧо, ҵкәарстак ҳнымлакәа ирцәызгеит.

– Ирцәуҕьычит?!

– Аеы ҕьычразам?!

– Уаангыл, Амаҳә, – иеы аҕәра наҽеикит Урыч.

Зҭәымҭа иҵагылаз, зҭеиҭыҧш аҕьычра иузадымкылоз а-Бзыҧтәигьы иеы аҕәра наҽеикын Урыч иахь дааҳәит.

Сара исыздыруам раҧхьа аҕьычра узлалагаз ашьхымзақәа рыла акәу, акәадыр ала акәу. Уегьы налаҵаны иутәымкәа иутәутәыз зегьы ҕьычроуп. Ушнеиуа ахырҵлаҕь аҟынгьы унанагоит. Ахырҵлаҕь ҕьыч ҩыза изызуагьы дҕьычуп. Аҕьычи аҕьычи роуп ҩыза ззибауа. Маҳәра уахьнеиуагьы уаҵәы ирцәуҩаша акы лаҧшықәумҵар уўшам даҽазны маҳәра уанцо азы угәы иҵаз сара сҩыза ҩыза шузимуа, – иҳәан иеы ашьхәа нарбаны ишьҭахьҟа иҿылеихеит, ҽгьи иҿы аштҳар иқәҟьаны дышгылаз.

... Аамҭақәак рышьҭахь иҟалаз абхәараа ираҳаит, аха ишпараҳа. Асаз ҩыза иҳаҵоу дышьҭихааит мҩабжа дсыцрыҵит ҳәа ажәа мҽыг ишьҭит а-Бзыҧтәи. "Асаз ҩыза сзумуааит", – усоуп иахьагьы аҧсуа

ишидыруа, аха аҵакы рыздырзом дара.

Ирҳәоит аныҳәаҩ мышьҭыбзиа Ҟама Самаҳа Асаз ҩызара сзумун ҳәа иахьа Аҧсны иалоу ажәа аиашара ааҧшуа, аҕьыч-аҕьыч ида ҩыза димоуа, урҭ реиҩызара вагыла дамоуа, ҧыза дамоуа ҳәа.

Ажәытәын асазқәа рҿы аҕьыч ижәла рҳәазомызт аҳәаза ахьзеиҧш иршьон, уи азоуп дад а-Бзыҧтәи ижәла зырҵәахыз.

Абасоуп, дад, асазқәа аныззааит вагыла дрымам ҳәа ажәа ишьҭит, иҕьычра гәамҭазакәа, аха Аиашара азыхь иаҩызоуп нкылашьа амазам.

84 шықәса зхыҵуа Бекиа Бганба
иҳәамҭоуп. Ианылҵеит
Белла Барцыц-ԥхә
1967 ш.

ҞАМА АҲҞӘАЖӘ – АЖӘАҦҞАҚӘА РХЫБАҨ

Ус акәын ишлышьҭаз Саманҳа Ҟама лыхьз рҳәомызт аҳҟәажә ацымкәа. Ирҳәоит Ҟәыд иҧсҭа Саманаа иртәышьҭран ҳәа. Лара лыҧсы уи иаҵдан, дныҳәаҩын, изызҵаауаз дразәкын ҳәа. Саманаа рыжәла ифбаны ацҵақәа аман, сара дад, ихҧаны исаҳахьеит. Саманза – "за" ацырҵон ашәарыцацәа амышьҭа азы, уи дара ирымазан. Саманҧа – "ҧа" ахацәа рзы иҧа ма "ба" акәын иаанагоз. "Бганба" уҳәозар еиҧш. Саманҳа (аҳәса рзы – "ҧҳа" акәын иаанагоз). Дара абарҭ асазқәа еиҿдырцааз рбызшәа "аҵыс бызшәа" ҳәа иашьҭамызт. Игәабҭахьазар "аҵыс ҷыр-ҷыр" шаҳәо, нас "рыҷ-рыҷ" ҳәа инарҳәы-аарҳәуа еиланаҧсоит; еиҵах шьҭахьла ашьҭра ихылоит, акырынтә еиҿсырҧшхьеит абри. Абри амаза бызшәа ажәлақәагьы ирныҧшуан. Ахәшәыҵхцәа Саманшьа рҳәон, ашәарыцаҩцәа Саманза, ус арҭ рымацара ракәмызт зегьы ирыман, ҵакык змам акы ыҟамызт зегьы ҳара иабаҳаҳа акәымзар. Нас дара есымша идырҿыцон, аҧсабареиҧш рбызшәагьы акы ацрырхон, уи иазкыз ауаа "ҿабызшәа ҿабзиахақәа" ҳәа ирышьҭан. Реиҧш аҧсшәа зҳәоз аҧсуак рхаантәи иакәымзар дыҟан ҳәа сыҟам, – шьҭа ҳбызшәаҿы дара ртәқәа алҧсааua иалагеит умҳәозар, иҟоуҵои нас дара ртәы злымҳала изаҳахьаз аҭаҳмадацәа ҧсхьеит.

Сыззааиуа аҳҟәажә Ҟама абз ҟаимаҭ лҿан. Лхаҵа дныҳәаҩын; анашанақәа реиҧш лыбз, лара лажәа иаанырҳәуан еинымшәоз, еизҕыҕуаз. Ахшыҩ тацала лыман. Ажәҩан дааҵахәыцыр ҿыцк кыдылхәааuан, ахра даҿагәырҩар ҽыҟажагак кыдылгон, азыхь дзаахәыцлар уамак заалхон. Исыхьша ашьхаҟа ицо ҳәа лҳәомызт, ашьхақәа зыҧсы ҭоу акеиҧш илыҧхьазон, лхы иаҟәыблааны ашьхақәа

ирымаз лҳәомызт. Ҟама жәаԥҟала деибыԥан. Ирҳәоит лаб иԥара лара дызцыз инаркны наҟ аназарахь уанцо аабатәи аҽы дыҟан ҳәа лыхцәаха-лыцԥцәахак. Ажәабжь еиԥшыѡык, ҽабыц-ҽабзиаха, бызшәа хыԥхәыцаа; ԥсабаратә рҽиѡык. Ѡырак рымазԥгьы, дад, шәҟәыла еизыргозԥгьы урԥ раҟара хшыѡ таԥала змадаз. Схазын абызшәа ҷыда зшаз ауа зегь рыла иԥаулан, уи базхәыц; бҟәыԥшзаргьы саз-кәалк злам аԥсуа дыҟазам. аԥсуарак злам сазк дшыҟамыз еиԥш. Абри абиԥара ҳәа сызҽу аҟны абни илеиԥшу азәы дир дхаԥырԥысзар Ҟам ихьзырԥон; дызҕабзар Ҟама. Ҟама иԥацәа ҳәа ирышьԥан. Урԥ рыхьзалоуп Ҟама хы-шықәса анылхыԥуаз ацәажәара даналага лцәажәашьала абри Ҟама лыхьззаait зҳәаз Самаԥшьа (дыхәшәыԥхѡын) Саԥьақ иоуп. Ҟама раԥхьа Қәашьа акәын илыхьзыз (ақәашь) аҟнытә.

Хҭыск ҟалар амѡа азҭоз изызцаауаз лара лакәын. Абри иалшаауан жәаԥҟак. Еснагь иҽыцу акы цәырылгон. Ҟама ажәаԥҟақәа раб; ажәаԥҟақәа рхыбаѡҳәа илышьԥан. Дад, уажәы хазы ибасҳәоит Ҟама лажәаԥҟақәа. Ирҳәоит Саман хлаҳәак Аԥсны дынханы даныҟала знымзар зны Ҟама лыхцәаха дымгылар ҟалазом. Дгәазҭаша дҟамлар илылцша лгәылаԥәар ҟалоит ҳәа. Ирҳәоит зегьы иреиҳау акы ргәамҭара амшалоуп ҳәа уаапсыла рыҽиара алзмыршогьы.

Зазба Иасыф иҳәамҭаны
исаҳаит ҳәа Бекиа Бганба
иҽынтә ианылцеит
Б. Барцыц-ԥҳа.
1968 ш.

ГЫЧ ИԤАЦӘА ИРЫЗКУ АЖӘАҲӘАҚӘА

Гыч иԥацәа рыгәқәа нибарханы еицәҳауа избаз, урԥ ирықәшәаны ирылабжьарц зеазызкыз, дара ргәы нибархара атәы аархаршҭны дрымԥҟакәа доурыжьҭуамызт (ҳара иҟаҳԥо уара уус алам ҳәа).

Гыч иԥацәа аеыѡқәа рыԥәуп.

Гыч иԥацәа реык арыѡразы ианыԥәырԥа, ԥаеа еык аԥхьа иѡеираны иҟазам.

Гыч иԥацәа камбашьк ааганы Лыхны ашҭаҽы аеыѡқәа ирывадыргыларгьы, аԥхьа иѡеир ауп (Ґьаргь Гобечиа. – Виктор Саманба).

Алгыҭаа хәыцы-ду Гыч иԥацәа реыѡ Лыхны ашҭаҽы ианыԥәырцалакгьы, гәы-ҳалалла аԥхьахә агарц иазԥшын (Валера Такмадашвили. – Виктор Саманба).

Гыч иԥҳацәа ԥьбарацәоуп, аха изыднагалаз ахаԥа быста ифеит

(дындырхоит).

Гыч-ԥҳак нхарала иҭарзоу диццаргьы, днылмырхакәа ҟамлацт.

Гыч-ԥҳа дызгаз мѡаныфа иҭахзам.

Иантоуп 1996 ш. Ґәдоуҭа ақалақь,
75 шықәса ирҭагылоу Виктор Саманба
иҳәамҭоуп, иаиҧеит Леонид Саманба.

ГЫЧ ИԤАЦӘА АЕЫѠҚӘА РЫҚӘУП

Ажәытәза инаркны иахьа уажәраанзагьы аеыкәтәареи, аеырхәмарреи, аеырыѡреи ҳаҭыр ду рзақәын аԥсуаа.

Аԥсуаа зегьы реиԥш ҳабиԥараҽы аҳаҭыр ду рзақәуп аеырыѡреи, аеыкәтәареи аеырхәмарреи.

Гыч иԥацәа аеыѡқәа рықәуп рҳәон рқыҭауаа. Абас еиԥш иҟоу ажәақәа рқыҭауаа ирҳәартә иҟазҭаз дыруазәкуп Ҷьота Лаз-иԥа Саманҷьиа. Ҷьота Лаз-иԥа иааазаз, иагьазыҟаҵаны Лыхны ашҭаҽы иқәиҵаз еыѡк аԥхьахә амгакәа иҟамлацызт. Уи ихаану абыргцәа иахьагьы иргәалашәоит, Лыхны ашҭаҽы Нарҭаа дуқәа ррашьқәа реиԥш ршақә асра уқәнамыргылоз, извасуаз аецәа зашьҭахьҟа инзыжьуаз, улаԥш зцәузартә иҟаз Ҷьота иеыѡқәа.

Ҷьота Лаз-иԥа Саманҷьиа аеыѡқәа аназыҟаиҵоз ацхыраара иитон аеыбґаҟаза Хыгә Лыҽ-иԥа Саманҷьиа. Уи Ҷьота иеқәа аеырыѡразы разыҟаҵараҽы ацхыраара иҟаиҵоз адагьы, урԥ дрықәтәаны изырыѡуаз, шамахамзар, Хыгә иакәын.

Ҷьота иаамышьҭахь аеқәа леивых-ѡеивыхуа, урԥ раазараҽы иааԥсара рацәоуп Аркади Беса-иԥа Саманҷьиа.

Ҿырԥштәыс иаагозар, Гыч иԥацәа аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рзы Аркади хаҭала иааазаз алаша ауп аԥхьахә згауа ирымоу.

Гыч иԥацәа аеыѡқәа разыҟаҵаѡцәа инарҷыданы иҟан аеыѡ ҷкәынцәа еиҽамсқәагьы.

Урԥ аеыбґа ҟазацәа иреиуан: Хәыма Шьқәыҭ-иԥеи (уажәы уи дыздыруа абиԥараҽы дмаҷуп, избанзар иарԥысра дышҭагылаз иԥсҭазаара далҵит), Толик (Анатоли) Хыгә-иԥеи, Ҷьоник Гриша-иԥеи. Арҭ ианрааз, ажәа ишалоу еиԥш, "аеы амацәаз ахы иҭаргьежьны идырыѡуан".

Абарҭ зызбахә ххәаз ухаиршҭратә, аеыѡ абґа даласоушәа ирыѡуеит аеыбґа ҟаза Кәыма Гриша-иԥа Саманҷьиагьы.

АҨСАА БЗИА АШЬҬАХЬ ИНЫКӘОИТ

Арҷа ҳәа захьзыз Ҭадар-иҧак (Џьыԥьуа. – Л.С.) Хыҧсы амшын иахьалало аҟныҵәҟьа азы даанахәан, амшын дагеит. Арҷа азы данага, иҭаацәа, иҭынхацәа, игәылацәа иҟарҵагәышьоз, иҧсы ҭаны азы дшырзрмымхуаз рдыруан, аха иара усгьы иҧсыбаѡ амырхыр акәын. Уи аҧсыбаѡ азы амхразы иаҭахын азсаѡцәа ҟазацәа.

Аҟәатәи аокруг Гәдоуҭатәи аучастка (усҟан ус иашьҭан Гәдоуҭа араион) аҟны азсаѡцәа ҟазацәа ҳәа иҟаз азәгьы дааныжьымзт, адырра рыҭан, арыцхара ду шыҟалаз, ауаѡы азы дшагаз ала. Дара азсаѡцәа шамахамзар азәгьы дагымкәа иианы Хыҧсы амшын иахьалалоз аҿы, Арҷа азы дамазар дамоуп ахьыргәахәуаз, иҧсыбаѡ амхразы изсаны азы ҵаа ихәыцаланы хәба-фба мшы рҟынза иҧшаауан. Аха, иазууазеи, урҭ азсаѡцәа ҟазацәа рааҧсара лҵшәадан.

Абри ахҭыс аныҟалаз аамҭазы Фаҭ-иҧа Гәыьыра (Саманба. – Л.С.) азсаразы хәарҭа змамыз, аҧсыз еиҧш изсоз, амшын аҿы ашәыт ахмырцзакәа аҕбатәара изсаны ицоз, џьара хара ныкәара дыҟазаарын. Ныкәарантә дхынҳәны аѡны дахьааиз, абас-абас иҟалаз, Ҭадар иҧа Арҷа азы дшагаз, уи аҧсыбаѡ Хыҧсы амшын иахьалало аҟныҵәҟьа, зсаѡ ҟазацәас иҟоу зегьы азы ишҭоу, аха макьаназы уаѡы дшизымҧшаац иарҳәеит. Гәыьыра иҭаацәа ас еиҧш иҟаз ахлымзаах ҟалеит ҳәа аниарҳәа, амѡа дашәа, дкара-ҧсараха, уаҳа злоу иҧсра убеит ҳәа дшыҟазгьы, аѡны дауаангылахуаз, иаразнак ала арыцхара ахьыҟалаз дцеит. Гәыьыра уахь инеира "аҧсаа бзиа шьҭахьы иныкәоит" ҳәа шырҳәо еиҧш иҟалеит.

Гәыьыра Арҷа иҧсыбаѡ амазаргьы иамоуп ахьыргәахуаз аҟәара иқәгылаз аџьар иахьидырбаз ала, ашәымҭаказ иеааилихын, нармара еиқәазаҵәык дууаза дыҧаны амшын дналаҧалан дынхәыцаҵәры дцеит. Аҟәара иқәгылазгьы аџьар ргәы хыҵ-хыҵуа уи иҟаиҵарызишь ҳәа изыҧшны амшын ихыҧшылон. Гәыьыра акыр аамҭазгьы амшын аҵан дызсо деимдауан, аха уи ихабар ҳәа акгьы имбазеит, арахьгьы цәгьалаҵәкьа дааҧсеит.

Гәыьыра уажәазы уаҳа иҟасҵо егьыҟам, амшын сынҭыҵны, сыҧсы маҷзак иааиҭакны, нас сеиҭахәыцалап ааигәахәын, азы дынхәыцҵәраан дызсаны аҟәараҿы дааины даақәтәеит. Аҟәара еилакь иқәгылаз ауаа Гәыьыра абри аҟара аамҭа азы аҵаҟа аҟазаара илзыршази ҳәа ишанхаҳы ихәаҧшуан.

Уи аамышьҭахь, ҧытк аамҭа анца, уажәшьҭа хар сымамкәа сыҧсы сшьеит анигәахә Гәыьыра дѡагылан дууаза дыҧан амшын дналаҧалан дынхәыцаҵәыры деиҭацеит. Аҟәара иқыз-қызуа иқәгылаз ауаагьы рыла ҭырхаха амшын ихыҧшылон, уи илшашаз цкьаҵәкьа еилкааҵәкьангьы ишырзымдыруазгьы, гәыҕрак рыманы. Убри ашьҭахь Гәыьыра амшын

аҵан акырза дынхеит, аха Арҷа иҧсыбаѡ амшын аҵа иҵаз аҳацаҟь иааиакылан ишамаз ибеит. Иара Арҷа рыцха аҳацаҟь дызкыз данаамих, иаразнак акехеит, из ҧымжәахьази, амшын дыѡханагалеит. Гәыьыргьы аҧсыбаѡ ахьыѡханагалаз дыѡхәыҵҵәраан, аҧсы напыла дигәҭасуа мацара аҟәарахьы дааигеит.

Аҟәараҿы усгьы ажәлар еиқәша ихықәгыламзи, урҭ Арҷа разҟыда аҟәарахьы дазааигәазаны данроугәышьа, ҧытѡык арҧарцәа ашырсырхәа амшн инзаапалан аҧсыбаѡ азы иаамырхын, дыреиины аҟәара аҳаҳәраҿы днышьтарҵеит.

Араҟа иҟалаз ажәлар еицҿакны, агәра гатцәкьаны ирхәеит Гәыьыра идам-здам дақәымшәазҭгьы азы иашьыз Арҷа лахьынҵада иҧсыбаѡ уаѡы ишизымҧшаауаз, уа изқәа рҭып иабацәа, иабдуцәа ахьжу рывараҿы ишзыҟамлоз.

Виктор Шьқәыҭ-иҧа Саманба
иҳәамҭоуп.
Иаиҵеит Леонид Саманба

АБИҦАРА РХЫБАѠ

Аџьа аветеран Шьқәыҭ Лаз-иҧа Саманџьиа диит 1868 шыкәсазы Лыхны ақыҭан Аҟәатәи аокруг Гәдоуҭатәи аучастка аҟны.

Шьқәыҭ Лаз-иҧа Саманџьиа ипрогрессивтә дунеихәаҧшышьақәа злаҳаракыз ала, 1936 шыкәсазы Лыхны ақыҭан аколнхарақәа реиҿкааѡцәа дыруазәкуп. Хаҭала Шьқәыҭ Лаз-иҧа Алгыҭ аҳаблан (Лыхны ақыҭа иаҵанакуеит) еиҿикаайт аколнхара "Алашара". Аколнхара "Алашара" анапхгара (правление) далан, насгьы аревизиатә комиссиагьы данапхгаѡын.

1963 шыкәсазы Шьқәыҭ Лаз-иҧа Саманџьиа Лыхны ақыҭан аколнхарақәа зегьы еидҵаны колнхаракны ианықарцагьы ууанзатәи иус аҿы дшыҟац дыҟан.

Шьқәыҭ Лаз-ҧа Саманџьиа зныкымкәа Лыхнытәи ақыҭсовет аҟны жәлар рдепутатс далырххьан. Апенсиахь дшыҟазгьы иқыҭантәи аҿар аҿырҧшы бзиақәа дырбауа, драҧхьагылаѡны аус иуан иҧсҭазаара аҵыхәантәи амшқәа рзынза. Уи иҧсҭазаара далҵит 111 шыкәса дшырҭргылаз 1978 шыкәса ажьырныхәа (ианвар) мзазы.

Шьқәыҭ Лаз-иҧа Саманџьиа дыҟан Лыхны ақыҭантәи Абыргцәа рхеилак ахантәаѡыс, изныкымкәа имѡақәиҵахьан иқыҭауаа рыбзазаратә ускәа. Уи лассы-лассы изаалон абжьгара зҭахыз ауаа.

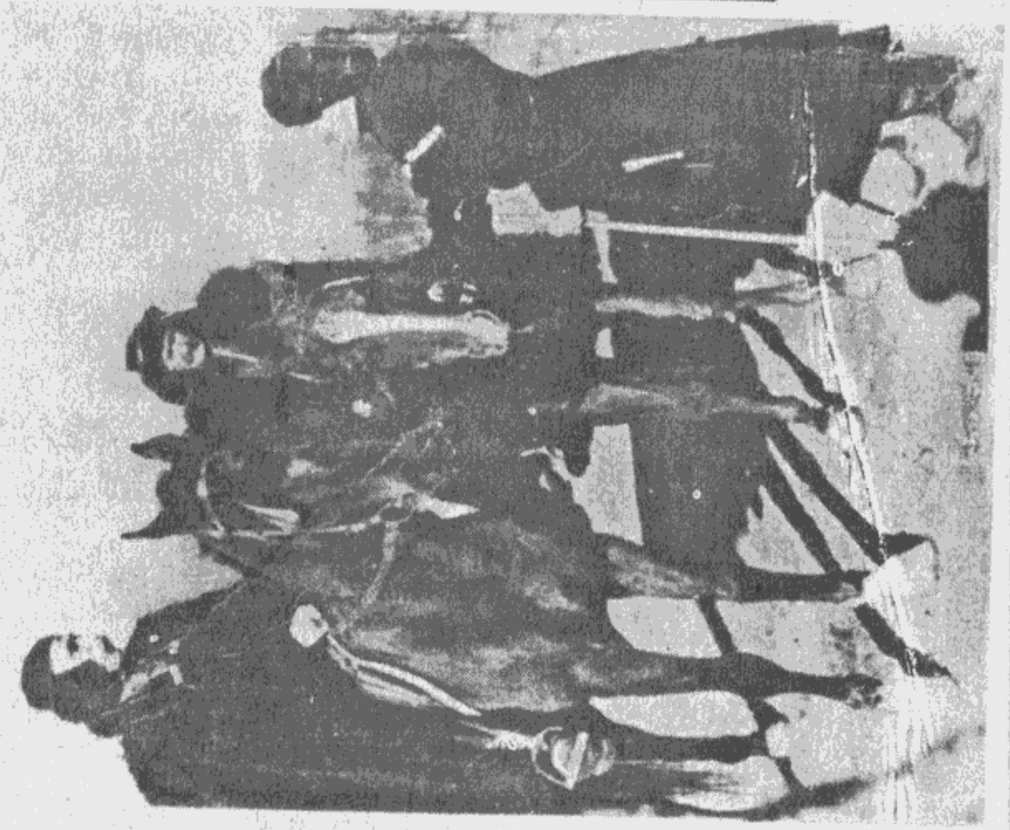
Шьқәыҭ Лаз-иҧа Саманџьиа дызлабзанхаѡыз ала Лыхны ақыҭан сас дахьк дааны иара иахь дымѡахымгакәа, шамахамзар, иҟамлацызт.

зырцабыргуа акы акәны иҟоуп, 1962 шықәсазы аҧсуа романист ду Иван Гьаргь-иҧа Папасқьыр 60 шықәса анихыцыз, иира амш

В Абхазии много жителей в возрасте ста и более лет. На снимке — 123 летний колхозник селькозартели «Лыхны» Гудаутского района Антон Пилия. Слева — старейшие села Лыхны Сашп Аджинджал, Шкуту Самандзия и Антон Пилия.

Фотокорр.

идырныҳәаларц Лхаа данаарԥхьаз, ашәҟәыҩқ изкыз аиԥылараҿы ашьҭахь иоызцәеи иареи мҩахган Шьқәыҭ Лаз-иҧа Саманҷьиа иахь. Шьқәыҭ Лаз-иҧа ас еиԥш иҟаз ауаҩ ду Аҧсны ахьз-аҧша ҭызгоз, иныкәнагахашаз ала, игәылацәа, ақыҭа ахатарнакцәа, ииашьара зегьы ақәыршәаны, иҭаз исас дахь иҩызцәеи иареи ҳаҭырла имҩаԥигеит.

Шьқәыҭ Лаз-иҧа Саманҷьиа дажәабжьҳәаҩын, иазәымкәаҩыҷьамкәа ҳаҧсуа ҭарауаа изаахьан, уи иҟнытәи аҳәамҭақәа жәпакы ашәҟәы ианырцахьан.

Абраҟа иааҳгоит еицырдыруа абызшәадырыҩ ду, афилологиатә наукаҿа рдоктор К.С. Шьаҟрыл иаиҭцахьаз Шьқәыҭ Лаз-иҧа иҳәамҭақәа рахьтә акы.

---

[8] Абри аиԥылараҿы И.Гь. Папасқьыр изкны хатә жәеинраалар даԥхьеит усҟан ҳ класск рҟны итәаз, Шьқәыҭ Лаз-иҧа ижәлантә хәыцык. Ари ажәеинраала иақәнаго ала ишыҟамызгьы И.Гь. Папасқьыр иҩызцәеи иареи иҧьашьаны ирыдыркылеит. Ажәеинраала иаԥхьаз ахәыцы алафгьы илырхит Иван Гьаргь-иҧа Аҟәа дҩеир даҿа романк аҩра далаургеит ҳәа.

Аа, урҭ ацәаҳәақәа усҟан ишыҟаз ала ԥсахра рзыҟамҭазакәа.

И. Гь. Папаскьыр изкны

Шаҟа роман жәҩызеи?
Иакым-ҩбам!
Шаҟа иҵарузеи
Ишәку акалам?!

Лсахьа бзианы иҭышәхит,
Аԥҳәызба ссир Саида!
Аилкаара сазыгәшьуеит,
Шәхаҿы иҿыцны иида?

Аиҳараза кгьы араҟа уамашәа ирбаз, ҳ-тәи акласс аҿы итәаз "Аԥҳәыс лыпату" еиԥш иҟаз ароман-аепопеиа ду дахьаԥхьахьаз, насгьы аҵыхәтәаны "Аилкаара сазыгәшьуеит, шәхаҿы иҿыцны иида?" ҳәа ажәеинраала зланирцәоз ажәақәа.

АҒАРИ АБЕИЕИ

Ҭарки беиаки еидынхалон. Урҭ рпацәа аҳәсақәа ааргаратә иҟалахьан. Зны ағари абеиеи рыҧкәынцәа аҳәсақәа рзааргаразы ицеи

Абеиа ипа беиак ипҳа дизиҳәеит, ағар ипа ҭарк ипҳа дизиҳәеит.

Иргәапхауаз аҭаацәа анроу, имҧшзакәа амҩа ирыманы иқәылт.

Ус ишааиуаз ианаапса, рыҧсы ршьаразы иахтәуаз, абеиа ишуб ду ааишәихын (зынран) иҭаца дыкәиртәеит. Ағаргьы ипалта кьаҿыж ааишәихын, иҭаца дыкәиртәаразы ианынкаиршә, иҭаца иаашьтылхын иршәшәаны лабхәа иҟәаҟәа инҭалырҧеит.

Абеиа ағар иҭаца дигәапхеит, ҭацас диҭаххеит, мазала дла цәажәеит, аха – сара ҿа сҳәахьеит, сахьцаз сцеит, оҿы сзаарҳәуам, лҳәан, илымуит. Ус ағари абеиеи рҭацацәа рыманы аѳны иааит, ачар руит, ажәра ҟарҧеит.

Ағар иҭаацәа ҭаацәа дуун. Уахык ианааилатәа, ағар иҭаца у лҳәеит:

– Еиҳабык дҳамазааит (лабхәа деиҳабымзи, аха еиҟарауаазшә лбазар акәхап). Убри иҳәатәала ҳныҟәалап, – ҳәа.

– Бара беиҳабызаait, бара ҳазқәыбҧола ҳныҟәоит, – иҳәеит абхәа дышҟәышыз гәеимҭахьаз.

– Ус анакәха, инҭыҧуазаалакь уаха аѳныҟа данааyа напы мацар азәгьы дмаат, – лҳәеит аҭаца.

Ус инхон ағар иҭаацәа, инҭыҧлакь, уаха данааyа аѳны иахәаша акы ааигон; уи аҟнытә рынхара еиҳа-еиҳа еиҧхауа иалагеит.

Ѳнак зны, абхәа ҧьара дыҟаны дшааyаз, агәашә данаадгыла инапы ҭацәны ишыҟаз гәеиҭеит. Днапшит-дааҧшит, аха аѳны иахәар ҭан инеигашаз өгьимбеит. Уаҳа акгьы аниҧыхьымшәа, амҩаҿ маҭы шьны икаршәын, абни амаҭ аҧәы иахаркьакьаны агәара дынҭалан, имаҭ ыршәны аѳны ахыб иқәижьт (хәлахьан, зегьы ыцәан).

Адырѳаѳны шааназа, аҭаца агәар рыцкьауа дшыкәыз данынапш аѳны аҟәаҟәа хьтәы маҟак шыкәыршәыз лбеит. Днеин, амаҟа лбааган илҧәахит.

Ари ахьтәы маҟа аазгаз уарбажәзаап, аҳәынҭқар ипҳа илтәызаап уи дшыҧшахьырсуаз, ҧьара иахьыныкналҳаз, ауарбажә имҧарсны иагеит.

Ауарбажә ахьтәы маҟа аманы ишааyаз, ағар иѳны аҟәаҟәа амаҭ ҧсны ишыкәыршәыз анаба, амаҟа уа иныкәыршәны, амаҭ аашьтыхны иаманы ицеит.

Аҳәынҭқар ипҳа лмаҟа аныз, уи ижәлар еизганы ирылеиҳәеит ипҳа лхьтәы маҟа шызыз, нас ирыдиҧеит иашьҭаланы ирҧшааразы. Уи здубалакь, аҳамҭа дугьы шиитуагьы реиҳәеит.

Абхәа амаҟа аашьҭихын, иганы аҳәынҭқар иитеит.

Ағар иҭаца анс анлаҳа, лабхәа иалҳәеит амаҟа лара ишлымоу, инагангьы илҭеит.

Абхәа амаҟа аашьҭыихын, иганы аҳәынҭқар иитеит.

Аҳәынҭқар даара деигәырҕьан, – иуҭаҳу унапы ақәк, унапы зқәуклак устуеит, – иҳәеит.

– Сара акгьы снапы ақәыскуам, уара иуҭаху сыҭ, – иҳәеит ағар.

Нас аҳәынҭқар қытак ауаа шықәынхоз, рырахәгьы нрыдкыланы иитеит ҳамҭас. Абас апҳәыс ҟәыш лыла деиҭаст, дагьбеиахеит ағар рыцҳа.

Апҳәыс бзиа лхатца иагьа дбаапсызаргьы акы илылхуеит[9].

АХАҬА ИГӘАХӘТӘХЬЫГЗАѲЫ

Шьқәыҭ Лаз-ипа Саманҷьиа иарҕьажәѳа, ипшәма ҧҳәыс Какашьа Иажьа-ипҳа Ҟәруа дыпҳәыс шьахәын, ллафҳәарацәкьа акыр иапсан.

Жәаҳәарада, ахатца иагьа дыбзиазаргьы, апҳәыс ҿеи дани-қәымшәа, цәи-мҷи реипш еихо ианыҟоу, уи инхареи ижәлари рҿы иҟаиҷараны иҟоу абжа еиҭабжа изыҟаҷарангьы дыҟазам. Ахатца зегь рыла игәахәтәы дахьызыгзо апҳәыс лоуп. Уи ус шакәу агәра унаргоит Шьқәыҭ Лаз-ипа иҳәамҭа хыхь шәзыпхьаз. Насгьы баша ирымхәеит ҳабацәа " апҳәыс бзиа дызмоу мѳаныфа иҭахзам" ҳәа.

Аиашазы, Шьқәыҭ Лаз-ипа Какашьа Иажьа-ипҳа леипш иҟоу апҳәыс ҟаимаҭ диқәымшәазҭгьы абри аҟара аҳаҭыри апатуи иманы дҟамларгьы алшон.

Какашьа Иажьа-ипҳа лыпшәма еипш ларгьы ҳаҭыри патуи лыман, лқәыпшреи, луаѳреи лаамысташәареи рзы.

Диит лара 1888 шықәсазы. Апхьареи аѳреи лдыруан, апсшәа анаѳсангьы аурыс бызшәагьы цәгьамкәаны илҳәон. Дагьажәаб-жьҳәаѳын. Ҳдарауаа уи лҳәамҭақәа акыр ашәкәы ианырцахьан. Урҭ рахьтә акы абра ишәыдаагалоит:

Ахәыцқәа аныҟәашьа анддырцоз ирхәоз ашәа:

Ѳына-ѳына,
Ѳапа-ѳапа,
Ѳапа рашәа, .

[9]Иҭамбазо жәлар рзыхь, Аҟәа, 1989, ад. 200-201

Сауан Дыка, .
Дыка ԥхзы,
Шалубаҭ,
Баҭа-шаҟәа,
Шаҳангьери
Кауаҷа.[9]

АԥҲӘЫС ХАТӘРА

Мариа Ҭакәыч-иԥҳа Лакоба-Саманԥьиа диԥҳәысын Аҟәатәи аокру Гәдоуҭатәи аучастка аҟны еицырдыруаз аԥсуа хаҵа нага, аҩа жәеижәабатәи ашықәсқәа раан Лыхны ақыҭантәи Аусҳәарҭа астаршы ихаҭыԥуаҩыс иҟаз, нас иԥстазаара аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рҟынз истаршыныз Лыҧ Ԥьынԥьыкь-иԥа Саманԥьиа.

Мариеи Лыҧеи ирыхшеит аа-ҩык ахшара, х-ҩык аԥаҵәеи хә-ҩы аԥҳаҵәеи.

Рыхшара шыхәыцқәаз Лыҧ иааиқәшәаны иԥстазаара далҵит.

Мариа Ҭакәыч-иԥҳа лыԥшәма данлывԥсаа леаҵалмырхеит, лымчи лылшареи ҩбалтәын, лыхшара аеҭымра дмырбазакәа, рхы иахәаратәы изҭахугьы ирыхәаратәы илаазеит.

Аԥьынԥьтәылатәи еибашьра Дузза (1941–1945 ш.ш.) иалахәы лара лыхшара – Нестори Хыгәи. Хыгә аибашьрахьтә аҩныҟа дхынҳәит Нестор дзыхнымҳәзеит, хабарда дыбжьазит.

Мариа Ҭакәыч-иԥҳа бнеишь-бааишь ҳәа зарҳәоз ԥҳәыс хатәран Абзиареи аҵәгьареи рҿы дымҩаӷәҵаҩын, деиҿкаҩын.

Лара аԥсуа хәшәқәа рацәаны илдыруан, ауаа лыхәшәтәуан. У иҟалҵоз ахәшәқәа иреиуоуп: аблыхәшә (асабицәа иддыржәуеит, наҟ наҟгьы раԥхьаҟа ач рыламсырц азы), адоу хәшәы, амгәахьаа ахәшә абылра ахәшә уҳәа уб. егь.

Мариа Ҭакәыч-иԥҳа дныҳәаҩын: ҿыц аҭаацәара иаланагалоз аҭаҵ ажьаҳареи азы иҭоуи реиԥш иҟоу аныҳәагатәқәа лара имҩаԥылгон

Лакоба-Саманԥьиа Мариа Ҭакәыч-иԥҳа лдунеи анылԥсахуаз 8 шықәсаҟа дырҭысхьан. Даниз ашықәс ҳзышьақәмыргылт. Лыԥстазаар далҵит 1961 шықәса абҵара (ноиабр) 11 рзы. Уи ажәытә жәабжьқәе алакәқәеи рацәаны илдыруан, ҟазарыла аԥсы ахаҵаны илҳәоп

Убарҭ илҳәоз лажәабжьқәа рахьтә абраҟа ианаҳҷоит "Аԥсуара амч ҳәа хыс измоу лара илҳәамҭаны ианҵоу, иҟалахьоу ажәабжь.

---

[10] Аԥсуаа рфольклор, Аҟәа, 1995, ад. 357.

АԤСУАРА АМЧ

Аҳаки нхаҩыки еизааигәаны инхон. Аҳ ихьзын Дадын, анхаҩы – Ҭкоычы. Аҳ Дадын инхацәа рзы илеишәа бааԥсын, иҭаацәа рызгьы дызлаееиз ҳәа уамак далаҟамызт. Ажәа ишалоу еиԥш, уаҩытәыҩсак иааичҳауаз иакәмызт. Аха анхацәа ирымчгәышьааз, иҭаацәа ххәаргьы, малла иҭәы-иԥха иахьыҟаз реаларыгзон. Егьыс , тәымуа-ҩык, ак мазҳәоз, дшынҭаацәаз дыкәихуан. Уи азы, "ҵәы мблыкәа, кәац зы" ҳәа, "ихаҵкы камыршәуа", иуаҩышьа реанраалашәа иааиуан.

Ҭкәычы анхацәа нагакәа дрылаԥхьазан, аҭаацәа дугьы дрылан. Ҩнума-ҭәароума, рахәума-шәхәума, фатәума-жәтәума уҳәа акы дахашаауа дыҟамызт. Амҳаԥьырра дцаны дшаахьазгьы, зыԥсы зланы иҟаз нхаҩын, избанзар акрура бзиа ибон, "анышә ифоит ззырҳәоз" дреиуан.

Ҭкәычы иҭаацәеи иареи ааидтәаланы акранырфоз иҳәалон: "Нхаҩцас акрула, аамыстацас крыфала" ҳәа. Иара ус дагьыҟан: нхаҩцас круны, аамыстацас крифон, исас-ицәас ракәзар иҭбаан, дчеи-ԥьыкауаҩын. Ауаҩы ламыс, ауаҩы аамысташәа ззырҳәоз шиакәызгьы, иашамкәа, цәгьаршрала ма датәамбакәа уивалар, зхы иқәызкуаз, акы саҵәшәап ҳәа згәы иҭаз дреиуамызт. Аԥсуа нагак дшыҟаз дыҟан.

Ҽнак зны аҳ Дадын иаҳҭынра иацәыхарамкәааны ҷьара инхацәеи иареи ирзеиԥшыз ныҳәара дук ыҟан. Ари аныҳәаҿы ажәа ырнааны иуҳәар шҵасмызгьы, Дадын илеишәа хәымга изкажьуа дауҟахыз, анхацәа рзы дыҵкьо, игәы рзынханы, аҧьра далагеит. Урҭ рыцәҵәкьара акәындаз, лабакгьы азәы инаихыскьап ҳәа иеазикит.

Убри аамҭазы Ҭкәыҷы дахьгылаз игәы ҩаиҵаххын, "ҳара анхацәа ҳаума узлахәмаруа" иҳәан, иҟама ҭԥаа, Дадын ихы иақәкны инаирххеит. Иара аҿшынаирхаҵәкьаз иаахазҭгьы, ҳаҧеиҭа, ихы леиҟәырԥа, аҟабақ еиԥш, илеихаижьуан, аха бзиарас иҟалаз, икәша-мыкәша игылаз иԥырхагахеит. Иара усгьы зҽынеирхаз иҟама аҳ ихы ашшара ацәа леиҟәнарԥеит, ихыбаҩ иаԥырхагамхеит, аха уеизгьы ашьаҟәада леиҿашит. Нас ҳәҳәарахеит, ҟаарахеит, ахәра аҭаҭын аҽаԥьгәаны, ашьа цәгьала иныркылт. Ҭкәыҷы дшынҭаацәаз иҭынхацәа мазала ҷьара дганы дырҵәахит.

Аенытәи аныҳәа ахыбгалара учҳап, аха ҭаацәа гәарҭак, аҳ аҧас дзауз, ирыԥсыхәоузеи, иагьабанзауҵәахуа?! Арахь, Дадын иаҳҭын-уаа, ауама рымехакха Ҭкәыҷы иашҭа-игәара иахаҩуан, уигьи азмырхакәан, игәарԥ иҭагылаз ахыбраҟәа аҟәкәаҳәа иреихсуа, амца рыжәҵауа, "аеы иазымииааиз акәадыр дасуан" ҳәа, ишьагьуа имзырха иҭан.

Хшыҩи ҟәышреи згымыз, ҳабдуцәа рҵасҟьабзқәа рыла иаазаз, аха залымдарыла ихҵәаз Ҭкәыҷы "хәшәы змам акгьы ыҟам" иҳәан, длатәаны дышхәыцуаз, игәалашәеит иабдуцәа ирҳәоны иаҳахьаз, ашьа

зыбжьаз ауаа еинзыршәауаз ҭаск.

Игәалашәаз аԥсуа ҭас атәы иԥҳәысгьы илеиҳәеит. Илҳәагәы-шьоз, дақәшаҳатхеит уигьи: "Ҳаишьуазаргьы – ҳаишьааит, ҳақәих-уазаргьы – ҳақәихааит, уаҳагьы царҭа ҳамам, ишухәыцыз ҳныкәап", – лҳәеит.

Ус иагьыкарҵеит – хәылԥазык инеины ақьашана илҭатәеит Ҭкәыҷы иҭаацәара зегьы. Шьҭа Дадын адырра изҭаша азә дҳақәшәандаз ҳәа иштәаз, инахарамкәа игылаз аԥҳәакәа даацалеит аҳҭны-уаҩы Ҷаҳмаҭ.

Амзагьы ашьха иаавҵны иарлашахьан.

Ҭкәыҷы ибжьы наирган, ақьашанахь даахьаирԥшит Ҷаҳмаҭ. Иԥсы леихаҳан Ҷаҳмаҭ, иикыз ачкарапатгьы леимпыҵыҩрны инкаҳаит. Ҷаҳмаҭ дышԥәаз анидыр, еиҭах ибжьы наиргеит Ҭкәыҷы:

– У-уу, уара, иухьи, ухаҵами?!

Аха, иагьа ухаҵазаргьы, ушԥамшәо аилашәшәаымҭаз ақьашана хәыҷи дуи рыла иҭәны иубар? Азныҭрыс Ҷаҳмаҭгьы аԥсцәа гылаз ҷьишьазар акәхап, аха Ҭкәыҷы шиакәыз анеилирга, иԥсы ааилалан, дааины даарыдгылт. Нас:

– Ик̂оуҵо змааноузеи, иаҵанакуазеи? – ҳәа дҵааит.

– Ҷаҳмаҭ, ухаҵкы сцеит, – дналагеит Ҭкәыҷы, – ацҳаражәаҩас дышкым-дышшьым усгьы уара ибзианы иудыруеит, акызаҵәык сыз-лауҳәо убри ауп, ауадаҩ уаласҵоит, аха уцаны Дадын исызиоуҳәарц ауп ҭаацәала зегьы иани иаби анышә иахьамадоу ақьашанаҿ ҳашҭатәоу. Нас иҟаҵатәу иара идыруеит.

Ҷаҳмаҭ дцан, иҟаз шыҟаз зегь Дадын иеиҳәеит.

Аҳ данааигьы иблала ибеит: Ҭкәыҷы иҭаацәеи иареи ашьшьыҳәа, рыбжьы ҳәа мгазо, иҭаслымханы ақьашана иҭатәоуп.

Икьарахә дҩаханы иааҭиган, "ари убоо?" иҳәеит Дадын, нас инаҵыиҵеит:

– Скьарахә ала аҟәкәаҳәа иааугәыдҵаны, ушьны убра ақьашана улҭасыжьыр акәын, аха уи сани саби ахьыҵоу рхыбаҩқәа среихсны иҟәыбаса иқәыстца иаҩызоуп... Уи сара ҳаԥсуара иснарҟаҵом. Адунеи сыкәнаҵы суаҭазаауеит, аха уара, ақьыцьма гызмал, еилагашьа змам аԥсуа закәан уқәныкәеит, сара егьа сыцьбаразаргьы, сыхԥаразаргьы, уи сзеилагом, хҵас-ххьабз сҿанаҳәоит. Ақьашана уҭыҵ, уҭаацәеи уареи иахьа нахыс сшәаҭам.

Дадыни Ҭкәыҷи ԥсижьҭеи анбыкәу, иахьыҵоу рыбаҩ ачыцгьы узымԥшаауазар акәхап, аха дара рхылҵ-ԥылҵ иахьа анцәа ишиҳәара иҟоуп, еиҭанеиааиуеит, еибабоит.

Лакоба-Саманцьиа Мариа Ҭакәыҷ-ипҳа илҳәамҭоуп, иаиҵеит Л.Х.Саманба

Б. ЦЬ. САМАНЦЬИА[11]

(1897 – 1931)

Беса Цьыныьыкъ-ипа[12] Саманцьиа диит 1987 шыкәсазы Гәдоуҭатәи аучастка, Лыхны ақыҭан анхаҩы иҭаацәараҿы.

1916 шыкәсазы Б. Саманцьиа ихатә гәапхарала (добровольцы) Аԥсуаа шәаҩыуаа ргәыԥ (сотня) иеалархәны Ачеркьестәи аполк лада-мраҭашәарахьтәи афронт ахь дцеит. 1917 шыкәса цәыббра (сен-тиабр) мзазы ашәаҩуаа ргәыԥ дшалаз дхынҳәуеит Аҟәаҟа.

1918 шыкәсазы рапхьазатәи ареволиуциатә цысраҟәа аныка-цәкьа "Кьараз" Лыхнытәи далалеит. Уи дызлаз агәыԥ аменшевикцәа ирҿагыланы еибашьуан Гәдоуҭеи, Афон ҿыци, Аҟәеи, иара убас Хәыдрытәи афронт аҿы.

1921 шыкәса жәабрани (феврали) хажәкыреи (марти) мзакәа рзы Б. Саманцьиа дызлаз Кьаразаа Ар Ҟапшьаа рыерылархәны Гәдоуҭатәи Гаратәи ауездкәа аменшевикцәа рнапаҿы иҟаз рҟынтәи рхы иакәиҭыртәуан.

1921 шыкәса латарамза (маи) инаркны 1922 шыкәсанза Беса Саманцьиа Аԥсуа ҿыуаа рполк Кавказтәи аескадрон аҿы арра маҵура дахысуан. Иара убас 1924 шыкәсазтәи аҭыԥ змаз аменшевикцәа рыкәгылара аԥыхра далахәын. Аҭынчра аныкала аамышьтахь, хатәгәаԥхаҩцәа (адоброволеццәа) азәырҩы реиԥш, уи иқытаҿы аԥстазаара ҿыц ачаԥаҩцәа дыруазәкхеит.

АЗЫХЬ АХЬААИЦ ИААИУЕИТ

Дарбан уаҩытәыҩсазаалак дызҿу иус аҿы ахы аҭаны даназымнеи, иааԥсара зегьы ҩашоуп, "аныга азна хьаны иказтәаз" даҩызахоит, иаԥхьаҟа уи иԥьа иԥыларатәы, ихаҳаратәы изыкалом.

Ауаҩы дыԥхәыс-дхаҵа, ахы аҭаны инаплакы даназныкәа,

---

[11] Беса Цьыныьыкъ-ипа Саманцьиа изку астатиеи ипатреҭи аагоуп 1990 шыкәсазы ашәкәҭыжьырта "Алашараҿы" Е.К. Габелиа "Аԥсуа ҿуаа" ҳәа зыхьзҵаны урыс бызшәала иҭыжьыз ашәкәы акнытә аԥсышәала еиҭаганы. - Л. С.

[12] Астатиа ахьынтәаагаз ашәкәаҿы Беса Саманцьиа иабхьз ииашазамкәа иарбоуп, Цьыныьыкъ-ипа ахаҭыԥан Чкәыҭ-ипа ҳәа иануп. - Л. С.

дныҟәнагаратә дшыҟало еиԥш, иааихәлахазгьы дихәартә аҭа
лазаашьа шиауа дыруп.

Аԥьа ауаҩы даазоит, ипату, ихԥша, иуаҩра шьҭнахуеит. Аԥ
жәытә-натә аахыс анхара, акрура бзиа избоз, уи дзыхандеиуаз иха
мацараз акәмызт, иуа-иҭахы даннеиуаз дыԥхамшьартә, исас гәа
ҭбаазарц акәын, акала иуаажәлар рҽы дхәарҭахар иҭахын. Ҳаҧоу иха
мацараз Анцәа адәы дыкәиҵаait!

Ианакәзаалак аԥсуа ихазы аҵкьыс ауаа рзы дыҟан. Аа. Уи ус ша
заҟа ибзианы иҳәаз ҳлоет ду Б. Шьынқәба:

Аԥсуаа ҳаугозар – ҳара ҳтәы хазуп,
Ҳара ххазы аҵкьыс, азәы изы ҳразуп,
Ҳара ҳдунеи закәу, ҳапату, ҳҵас,
Иаартым Америка еиԥшуп зынзас.

Абасала, зыдунеи, зҵас иаартым Америка иеиԥшу, аԥсуа лам
ԥҳәыс, зыжәлаҽы ахьзи-аԥшеи, ахышьҭыхреи иашьҭаз, анхара-нҵь
бзиа избоз, заб ихәышҭаара змырцәарц, "ацәыслампыр еиԥш адгь
иҵаланы иҵысуаз", акыр зырҳаз-изырҕьаз, заб игәараҭа еихазҳ
наԥьнатә уи иамаз ахԥша лазмырҟәыз Минушьа Муса-иԥҳа Саманԥь
араҟа лыхьз мҳәашьас иҟоузеи?!

Минушьа ԥсуа ԥхәызбак ишлатәаз еиԥш аҩнра дцахьан.
диԥҳәысын Лыхны акыҭан инхоз Ҷанба Антон (Леиц). Леиц иҟны
Минушьа длыхшеит аҷкәын Муча. Аха аԥсҭазаара ус иҟо
аҭаацәараҽы аҳәоуеиқәымшәарақәа анцәырҵуа, хаҵи-ԥҳәы
еилымҵыр ҟалом. Ажәакала, Минушьеи Леиҵи ҟазшьала еиқәымшәа
еилыҵит, уеизгьы лхәыҷы Муча дылгәыдыршәыланы лаб иҩныҟа даа
Минушьа дахьааиз, хара имгакәа лани лаби рыԥсҭазаара иал
гәышьеит. Лашьа Симон иакәзар, аҩнду даҽыҵны хазы нхара дцахьа
лаҳәшьа Гәыгәгьы лынасыԥ лоухьан. Минушьа лаб игәараҭа лхәы
лареи иазаанхеит, аха закәытә гәараҭоу уҳәарауазеи?!

Усҟантәи аамҭазы хьзи-ԥшеи змаз гәараҭа ҭбаан, уи ахьз камҳар
ишьҭыхтәын, ахәышҭаара мца мкьаҭартә иҟаҵатәын. Асас дызгымь
ахьзгьы Минушьа лыхәда иқәҳаит.

Минушьа ҭеиҭыԥшла уахьлыхәаԥшуаз ҵаҵак, сифатк, зге
бзиарагьы уамазак иҟамыз лакәын. Ус иагьа иҟазаргьы, лаби лани рт
лыламлар ҟалашьас иамазеи?! Уи анхара-анцыраҽы, ахашәыла
лызҭашаз дазхәыцны ауп аусҟәа дышрызнеиуаз. Да
ԥхәысзар схы аҧьабаа засырбози, саби сани инрыжьыз амал оеалагзан
уажәазы схәыҷы дсаазап, иара изҳар иитаху ҟаиҵап лҳәаргьы ҟалон

Минушьа ус еиԥш иҟоу лхы иауатәалшьахуаз! Урҭ дара ирым
арахә-ашәахә, акәты-ашьышь, ашәишәи иаҳагьы рхыԥхьазара иазырҳа

пәаԥҽеит, убарҭ ирылҵны ахашҩылахә ду лауа далагеит. Уи ала аԥара
рацәаԥы еидылкылоит, нас даалаган ирызгылаз аҩны анаҩсан абааш
ви<unk>ҵаҿа лыргылоит (уи аҩны иахьагьы аҳабла иалыҷҷауа игылоуп, аамҭа
иаԥшәо ремонтқәак азуны), усҟантәи аамҭазы анхацәа ракәым аҳцәа
рыԥхыз иаламшәацызт аҩнду.

Уи анаҩсан, лыҷкәын Муча ԥҳәыс дааигеит. Роница леиԥш атаца
бзиа, аиҧкаа данлықәшәа, ауа-аҭахы азә дагмыжькәа, инеиҵыхны ач-
ара лымукәа даанҽеасырц ауҟалахуаз Минушьа?! Ачара луит ахарша
ыԥымхзакәа, ажәа ишалоу еиԥш "алеи ачыси еиҩызуа".

1949 шықәсазы Минушьа шамахамзар ахатә машьына Аԥсны уаҩы
иднимамыз, лыҷкәын Муча "Победа" изаалхәеит[13], ишааиуаз раԥхьаза
акәны ГАЗ–21 "Волга" аныҟала, уигьи аахәааны дақәлыртәеит.

Урҭ азмырхакәа Гәдоу[illegible]ә ақалақь аҽы ҩбаны еихагылаз аҩндугьы
излыргылеит.

Минушьа аамҭа цәгьақәа (1941 – 1945 ш.ш.) раанҵәкьагьы лутра
акы еиԥшымызт, лԥьымшьытреи лԥыштрҽеи аеуаҩ дзакәшомызт,
лырҵәытра ахҩа аахухыр ахәсхәа иарганы иҟаз арҵәы иумфазаргьы
афҩы лаҳа-лаҳауа угәы арҭәуан, лшылатра ашыла ҭан лашәхарҩақәеи
ишшаҧасалха акәац рҩеи лыхнышьара иавакнаҳан уҽыҵа ахәхәаҳәа
азы аанаго.

Ҳазҭагылоу аамҭазы, аԥсуаҵас, ҽыц анхашәақәа рыхәаԥшра
анаҭаху, абри леиԥш иҟаз, ҳҳәытәуаа русушьа аиҿкаашьа мазас иаҵаз
аилкаара, аҵаара, ахарҳәара аҭара, хымпада иаҭахны иҟоуп!

Минушьа лынхареи лыҷкәын иаазареи рымацара даурышьтахыз,
ацхыраара зҭаххоз азәгьы димыцхраар луамызт. Минушьа илхаану,
ибзианы дыздыруа, ауаажәларратә усзуҩы Ҭариа Александр (Саша)
Макьҭаҭ-ипа уи лзы абар ииҳәауа: Минушьа дыԥхәыс ҷьбаран, аха лгәы
разын, дҳалалын, азәы сабаихәараҳәа дыҟан, лхазы иҟалҵахьаз аҵкьыс
лкыҭауаа рзы иҟалҵахьан ҳҳәар агха ҳауам. Уи леиԥш аԥҳәыс еиҿкаа,
аԥҳәыс хрыцкьаҩ, акрырҳаҩы, ацхырааҩ, ахышьтахҩы, иахьа хәлааныа
аҩны уск даҽымкәа уаҩы димбацызт. Лгәара-лашҭа аҭаԥшра акыр
иаԥсан, есқьынгьы аҳаскьын иаҵәа қашәқашәон, иатәым ҵиаак
алагылан иубомызт, акәты, ашәишәи, арахә рацәа илымаз рышьҭа
анны чубомызт. Аԥҳәыс бзиа лашҭа ала деилукаауеит. Минушьа
дыззымдыруа лынхарҭа иаҩсны ицозгьы ибарҭан ари анхамҩа бзиаҽы
аԥҳәыс нага дшахыз. Дыхәыцы дду лыҩны инеиз какалк имыркыкәа
да\лышьтуамызт, ачеиԥьыка лыман. Иара усгьы ауаҩы ииаиҭаххоз
илымамыз арбаныз, иуҭахны узлыдгылаз азы мап уцәылкуамызт,
ацхыраара зҭаххоз илҭон. Лыхны ҳҟыҭан шаҟаҩы аҭәы иқәылх-
хьадаз?!"[14]

---

[13] Иара убри ашықәсазы ауп "Победа" аҭыжьра ианалагазгьы.

1936 шықәсазы Лыхны ақыҭантәи Алгыҭ аҳаблаҿы еиҿкаахаз аколнхара "Алашара" Аџьынџьтәылатәи аибашьра Дузза аламҭалаз иазаужьхеит аидарамҩангага полуторка ҳәа изышьҭаз амашьына. Уи ахә шәаны иҿыхтәын, аха уи ахә ахшәааны аколнхара иҿнахуа амч ақәхо иҟамызт. Аколнхара анапхгара ирымдыруаз Минушьа аҧара шлымаз, урҭ ишҧаҳалымҭари рҳәан илызцеит. Дара Минушьа иахьлызнеиз, мап аурцәылкхуаз, сыжәлар ирыхәо, зда ҧсыхәа рымам азы, сара исымоу ишҧархызбааua лҳәан, ирҭахыз аҧара рылҭан, нас амашьына ҿыхны ииаргеит. Абри афакт амацараҵәкьагьы иаҳәо дараза ирацәазами?[15] Азыхь ахьааиц иааиуеит, Минушьа дыҟам, аҧсуа қәра ду нҵаны лыдунеи лыҧсахит, лышьҭахь ҧшзоуп, лаб ихәшҭаара амца шеиқәыц ихәыжжаза еиқәуп, анеи-ааи дрыгым. Лыҷкәын Муча иан лҧара даҧсахеит, унеишь-уааишь ҳәа зарҳәо уаҩуп, дызҭаху рзы дыцхырааҩуп. Уи иҧшәмаҧҳәыс Роница лакәзар, аҧҳәыс хазына, аҧҳәыс хҿацә, дарҕьажәҩаны лыҧшәма дивагылоуп. Мучеи Роницеи иахьа иабдуцәоуп, иандуцәоуп ирыхшаз урҭ ирхылҵыз рыла Анцәа ишиҳәара еиҵаҩоы иҟоуп.

Абзиара ҟаҵаны азы иауҭар иагазом рҳәоит, Минушьа иагьа бзиа ҟалҵахьазаргьы ибзиараха лыҷкәын Муча ихы-ихшареи ирзыҟалеит.

[14] Аҧсуа ҵарауаҩ афилологиатә наукақәа ркандидат, адоцент В. А. Касланзиа иеиқәиршәаз "Аҧсуа бызшәа афразеологиатә жәар" аҿы аҭәы ақәхра иаҵанакуа абас аилырга азиуеит; "Сангәаҟуаз дсыхәеит, аҧара сиҭеит, сирҧсахит".

[15] Ари ахҭыс атәы иҳәеит усҟан аколнхара анапхгара (правление) иалаз, иахьагьы аҧсуа ҵасла зхы-зыҧсы раза иҟоу, шәышықәса инырҭысуа ауаҩы бырфын Шьааиб Еснаҭ-иҧа Габраа.

АИШЬЦӘА АТРАКТОР НЫҞӘЦАҨЦӘА

Лыхны ҳҟыҭан атрактор ангәаралаз сара усҟан фы-шықәса охыцуан. Атрактор аҳәсҭа еиҩырффауа иҭан. Ашьҭахь ақәаҭанақәа иҧырҟоз адгьыл ихәхәаза лентаҵас еивҵаҧса ицон. Ҳара уи хәыҷи дуи иџьашьо ҳгылан ҳазышҧшуан, атрактор иаҵаз агьежьқәа (абарбалқәа. – Л.С.) иамаз ац дуқәа адгьыл иаларҧо ицәаҕәауан. Ари атрактор ныҞәазцоз ҳашьцәа дреиуан. Уи Саманџьиа Деи (Иасон. – Л.С.) иакәын. Никәа ҳәа иашьа дук дыҟан, уи диҧан. Усҟантәи аамҭазы атрактор зымбацыз, уи ныҞәызцоз арныҞәашьа злеиҵази ҳәа ҳҟыҭауаа зегьы уамашәа дбаны итракторгьы иаргьы изыҧшуан.

Насгьы Деи ҳҟыҭауаа профессорк иаҟара адырра имоуп ҳәа дыҧхьазаны патуи ҳаҭыри иқәырҵон, атрактор ахьирныҞәоз азы.

Ус ишыҟаз, Деи Аџьынџьтәылатәи еибашьра Дузза (1941 – 1945 ш.ш.) ианалага, уи афронтахь дцеит. Аибашьра анеилга, Деи аҩныҟа дыхнымҳәеит, аурыс ҧҳәыс диган, Лазаревск азааигәара иҟоу Алексеевка ақыҭаҿы анхара далагеит. Амала, Деи есышықәса зныk дааны иашьцәа дҳалс-ҩоҳалсны ҳбаны иҩныҟа дцон. Уажәшьҭа шықәсҟәак ҵуеит Деи идунеи иҧсахиижьҭеи, аха иара ихылҵ-иҧылҵ Анцәа ишиҳәара иҟоуп, хәҷык ҳара иаҳцәыхароуп умҳәозар!

Деи иаамышьҭахь атрактор ҳҟыҭан иныҞәызцоз, саб иашьеи-ҳабык Беса ҳәа дыҟан, убри иҧа еиҳабы ҧсаҭа шкәакәа Тыкә (Харитон. – Л.С.) иакәын.

Тыкә инаҩсан атрактор знапаҿы иааганы иныҞәызцоз ҵьанаҭ гыларҭас изуаша сашьа еиҵбы Ватики (Вадим. – Л.С.), саб иашьа Нестор, зыбаҩқәа ахьыҟоу ҳзымдырзо (Аџьынџьтәылатәи еибашьра Дузза аан, хабарда дыбжьазит. – Л.С.) иҧа Вовеи (Владимир – Л.С.) ракәын.

Урҭ раамышьҭахь уара уашьеиҵбы Толик қәрахьымза акыр шықәса инеиҧынкыланы ҳҟыҭаҿы трактористс дыҟан. Толик гәыхәтәхьымза, иҧа Алмаси, иҧха Заринеи злакым, иара зылахь агьанымыз, аразҟыда изы иҟахыз, данаҵшәа инаркны усуран дызҿзаз, абыда даазан, бзабаак мбазакәа иаалырҟьаны иҧсҭазаара аҵыхәтәа ааҧҵәеит.

Абарҭ зыхьз ҲҲәаз атрактористцәа рнаҩсан, иахьа ҳҟыҭаҿы атрактор иақәтәаны рыжәлар ирыцхрааua иреиуоуп, Саманџьиа Тыка иҧацәа – Рудики Едики.

Абасала, атрактор раҧхьаза Лыхны ҳҟыҭан иныҞәызцоз ҳашьцәа ракәын, аригьы ҭоурыхуп Ҳхәыҷқәа ирдыруазааит!

Аркаша Даҭа-иҧа Саманџьиа иҳәамҭоуп,
ианиҵеит Леонид Саманба.

ҲАҲӘШЬЦӘА ДУҚӘА АҨСҬӘУАӨОЦӘА

Ачара ҧшзоп шәаҳәарала, аҧсра - ҭәуарала рҳәон ҳабацәа. Иашоуп уи, избанзар аҧсрагьы ырҧшзатәуп иара ишатәу ала, иҧсыз дыҧҳәыс-дхаца Өынтәгьы-хынтәгьы дрыцҳауп ргәы-рхы далзхша аҧсҬәуаӨоцәа аныӄамла.

Еицырдыруа аҧсуа поет, афилологиатә наукаӄәа ркандидат, адоцент Б. А. Гәыргәлиа аҧсҬәуара иаҬанакуа атәы абас иӨуеит: "АҧсҬәуарақәеи амыткәмақәеи ақьабзтә поезиа ажанр иаҬанакуеит. УаӨы игәы арҧшааратә еиҧш, аҧсы ианиааз илиршақәахьаз азгәаҭауа, ирехәара, уи ихаҭара аҳаракра, иҬәуо ауаӨы иӄалаз арыцҳара дшазыӄоу аарҧшра – абарҭ роуп аҧсуа ҭәуарақәа, амыткәмақәа ирыҬаркуа. Иахьа урҭ амыткәмақәа зҳәо аҧсы жьрацәарыла изааигәоу аҳәса, ма уи дахьынхоз аҭыҧан еицырдыруа аҧсҬәуаӨоцәа – аҳәсақәа роуп.

XIX ашәышықәса аӨобатәи азбжа инаркны уажәаакьыскьанза рыҧсы ҭан, Аҧсынтәылан зегьыньара еицырдыруаз аҧсҬәуаӨоцәа: Азын-ҧҳа Ӄаимыҭхан, Ануа-ҧҳа Ҳауида, КәыҬниа-ҧҳа Шьарифа, Арыш-ҧҳа Закә, Аргәын-ҧҳа Мычыч уҳәа убас азәырӨы. Арҭ аҧсҬәуаӨоцәа неины иахьҬәуоз аҧсрақәа рӄны иӄаз ауаа зегьы еиҬакьызкьызны имҬәуар ҧсыхәа рымамызт, убри аӄара иҭәҭәан урҭ ражәақәа, ремоциақәа"...[16]

Хыхь зызбахә ҳәоу аҬәуаӨоцәа рӨызцәа ҳаргьы иҳаман. Убарҭ иреиуоуп ҳаҳәшьцәа дуқәа: Маниеи Закәи Лаз-ипҳацәеи, Кат Ҷьыньыкь-ипҳаи, Дыгәҷа Лыҷ-ипҳаи. Дара аҧсы илеихагылан иантәуоз рмыткәма аҧсра иалахәыз аҧьар неилых ҟамҬакәа – ахәыҷы, аду дамырҬәуар залшомызт.

Иахьа ҳара ҳаҬкар аҧсрақәа анҳамоу урҭ ҳаҳәшьцәа дуқәа рыӄамзаара цәгьа иаҳныҧшуеит, рыхьзқәагьы гәаблыла иан-хгәалаҳмаршәо ыӄазам.

Ҳаҳәшьцәа дуқәа ҳаҧсҬәуаҬәа рыӄамзаара ҳныҧшуеит ххәеит, аха урҭ ухадыршҭыртә иаагылхт ҳҭацацәа еиҳабацәа Лиубеи Ҭикәеи.

Амала, ҳара иаҳҭаху акы заҬәык ауп, ианамухгьы Лиубеи Ҭикәеи аҬәуарақәеи амыткәмақәеи рҳәара аншәыкәшәо аҧсуа қәра нагза ныҳҬхьоу рҬыхәала акәхааит!

---

[16] Б. А. Гәыргәлиа. Аҧсуа поема. Аӄәа, 1974, ад. 50-51.

ХҬАЦАЦӘА ДУҚӘА

Абраӄа иааркьаҿзаны акәзаргьы ҳҭацацәа дуқәа ҳабшьтразы зҧьабаа рацәоу рызбахә ҳамҳәар иҳақым. Урҭ 1936–1937 ашықәс еиқәаҬәақәа рзы аума, ма Аҧьынҧьтәылатәи аибашьра (1941–1945 ш.ш.) аума, изыхьӄьазаалакгьы ишқәыпшцәазаз еибацәахеит, аха даеа ҧьара рхы мырхазакәа, ирхылҬыз рыхшара рабыдара дмырдырзакәа, рынхара-рынҬыра еихаҳауа, ихаҬамҧҳәысха, ахаҬа усгьы, аҧҳәыс усгьы уа, аҧьамыҭәа цәгьа рхыргазаргьы, рхәыҷқәа рхы иал-мырҧшзакәа, млакы-хьҭакы иамыркыкәа, доусы рыхәшҭаарақәа ирцәымзкәа, иаҧсоу Ҭеижәланы рыжәлар ирыладыргылеит, Еснагь урҭ ҳаиашьараҿы ирызгәдууны рыбзырзы рҳәоит. Аа урҭ рыхьзқәа:

Ҭинаҭ Шәан-ҧҳа
Олиа Воз-ҧҳа
Елена Ебжьноу-ҧҳа
Нуниа Кетиа-ҧҳа
Шура (Талиа) Заҧшь-ҧҳа
Роза Амч-ҧҳа

Абарҭ ҳҭацацәа дуқәа зызбаху ҳәоу рахьтә зыдунеи зыҧсаххьоу ҧшь-Өык ыӄоуп, урҭ ҧьанаҭ гыларҭас Анцәа ириҭааит, иагьрымоуп ҳәа ҳаӄоуп, избанзар бзиамзар цәгьара ҟарымҬацызт. Егьырҭ аӨыцьа инханы иҳамоугьы ражәра касышла ирхыргааит.

ХАРАДА ХАРА ЗЫДҚӘАЗ

ЗЧЕИЏЬЫКА ИАҚӘДЫРЗЫЗ АНХАҨЫ

Аҧсуа бзиарак изызуз убаҩ ала угәырҕьааит ҳәа иеиҳәон. Уи еиҳау аҧсуараҽы ныҳәаҧхьыз ыҟамзар ҟалап, избанзар ари аныҳәаҧхьыз иаанаго "угәы бзиа, ухы бзиа, убаҩ иалырша, ухатә џьабаала иурҳаз ала убзазара ҟалааит" ҳәа ауп.

Абри аныҳәаҧхьыз иалаҟаз, згәабзиара ыҟаз, зыбаҩ иалыршаны, зхатә џьабаала, анышә дахауа мацара анхамҩа ду ҟазҵаз, ф-ҩык ахшара – х-ҩык аҧацәа, х-ҩык азҕабцәеи заазоз Симон Муса-иҧа Саманџьиа иоуп зызбахә ҳамоу.

Симон анхара-нҵыра бзиа ибон. Ус баша усда аамҭак ихиго убомызт, есқьынгьы круран дызҽеыз. Уи азоуп деихбаала дзынхозгьы.

Симон инхара анаҩсангьы дшәарыцаҩ бааҧсын, аҵыс мҩас абла ҭихуан, ихы баша икашәомызт. Ачеиџьыкахь дурхаргьы вылашьа имамызт. Уи сасык харантә дизааны кәтык, шәишәик далагзаны ҧшьшьапык зҵоу изимшькәа шамахамзар иҟамлацызт.

Ачеиџьыка ауаҩы дыҷенахуеит рҳәон, данҷенамхуагьы ҟалозар ҟалап. Симон анхареи, аҭаацәа ргәы иамыргакәа рныҟәгареи, ашәарыцареи, асасдкылареи рыда адунеиаҽ уаҳа акгьы ыҟам ҳәа иҟаз, ичеиџьыка "дақәзит" изуҳәартә дыҟоуп.

1936–1937 ашықәс еиқәаҵәақәа раан, харада ахара здыз лхаа рыцқәынцәа ирызкны, ажурналист, афилологиатә наукақәа ркандидат Екатерина Бебиа-ҧха Гәдоуҭатәи араионтә газеҭ "Бзыҧ" аномерқәа ирнылҵаз аҽы Симон Муса-иҧа Саманџьиа ичеиџьыка "дшақәзыз" атәы абас илыҩуеит:

"Арҭ ашықәсқәа (1936–1937 ш.ш. – Л.С.) рзы ирбаандаҩыз Симон Муса-иҧа Саманџьиа (Саманба) избахә сеиҳәеит иахьа ирҵаҩу Саманба Виктор Шьқәыҭ-иҧа. "Симон дынхаҩ бзиан, дчеџьыка уаҩын. Даара бзиа ибон ашәарыцара. Ҽнак шәарыцарантә дшаауаз Нестор Лакоба иҩызцәа ицны шәарыцара ишцоз иааиҧылеит. "Оо, иахьа ҧхьашәа бзиа уаууаит" – иҳәан Нестор игәыла Симон аҧсшәа наиеиҳәеит. "Ҧхьашәа бзиа шәаргьы ишәызҧшуп, аха шәара шәаныхынҳәуанза ашша алжж акәац азра сахьзоит, сшәыҳәоит шәаныхынҳәуа шәымҩахыҵ", – иҳәеит Симон дҽаҧха-ҽаччо. Несторгьы уамак мап ацәымккәа ианыхынҳәуаз Симон иахь имҩахыҵт. Аҧшәма иҭааз асасцәа зеиҧшраз ала гәылацәақәакгьы надигалеит ари аиқәшәара. Уи ашьҭахь рацәак мҵыкәа ауп Нестор дшыршьыз. Нас аҭакрақәа ианрылага "Нестор иорганизациа иалахәыз ахьеиқәшәалоз Лыхны Саманџьиа Симон иҟны акәын" ҳәа нарҳәан, уи аҽны иадигалаз игәылацәагьы иаргьы "Нестор иконтреволиуциатә гәыҧ аштаб ахьыҟаз абра акәымзаргьы уи агәыцә шәакәын" ҳәа нараҳәан инараҧырцеит. Абас еиҧш анхаҩы, ашәарыцаҩ Симон Саманџьиа ичеиџьыка дақәдырзит.

ИУБАЦ ЕИЦӘА УБЕИТ ҲӘА...

Симон Муса-иԥа дандырз ашьҭахь хара имгакәа, харада ахара идцаны ддырзит, хә-ыык ахшара заазоз, азәы игәацәыхьа зҭахымыз, ауаыы сабеиҭаххарышь ҳәа адә иқәыз анхаыы, злафҳәара зегьы еицгәарҭахьаз, иргәаԥхоз Кәасҭа Гәыьыра-иԥа Саманҷьиа: "Иубац еицәа иубеит" ҳәа Кәасҭа азы данхырца мазкәак аатцуаны еиԥш, аколнхарахь усура бҭыцуам ҳәа еыцгас иҟаҵаны, лхәыҷкәа шеибарцәуаз даарыхкәкәааны лхаҵа дынишьҭаргалеит Лиза Захар-иԥҳа Чичбаиа-Саманҷьиагьы.

Абасала, ашықәс еиқәаҵәақәа раан ҳажәлаҽы харада-барада хыы-уаа ҳцәалазит.

АҬАРАДЫРРА – ЛАШАРОУП

Адунеи мрала илашоит, ауаыы – ҷарала.
Ажәлар рҳәамҭахьтә

Ауаыы заҟа ҷарала идырра ҳараку аҟара ижәлар рзы дхәарҭахоит.

Аҷексанр Грибоедов

ИНАЛУКААША АҬАРА-ЛАШАРА АУСЗУӚ

Аԥсны аҵара-лашара ҟаус амаҭ ду азызухьоу, ауаажәларратә усзуыы, аҷьа аветеран, хаҭалатәи апенсиа зауаз, Аԥсны Ареспублика аҟны зеаԥсазтәыз арцаыы ҳәа ахьз-аԥша иаԥсахаз Софиа Степан-иԥҳа Саманҷьиа диит 1899 шықәсазы Лыхны ақыҭан Аҟәатәи аокруг Гәдоуҭатәи аучастка аҟны.

С. С. Саманҷьиа 1916 шықәсазы ақалақь Сигнахи аҳәса рырцаоратә семинариа даналга, Азербаиҷьантәыла ақалақь Шуша ашкол аҽы аҵара аҟәша еиҳабыс дҟаҵан. Уаҟа ԥыҵк аус анылу ашьҭахь дауеит лыԥсадгьыл гәакьахь. Еиуеиԥшым аамҭақәа рзы рцаоыс аус луан Ачандара, Ԥсырзха, Лыхны ашколқәа рҟны. Софиа Степан-иԥҳа аус ахьылуазаалакгьы аҵаоцәеи урҭ ртаацәеи рҟнытә аҳаҭырқәҵара ду леаԥсалтәуан.

Ареволиуциа ҟалаанзатәи Аԥсны апедогогцәа рырцаоратә усура дахцәажәауа, еицырдыруа аҵаруаӡ, апедагогтә наукақәа ркандидат, адоцнт А.П. Дудко ишәкәы "Ареволиуциа ҟалааныа Аԥсны ашколқәа рҭоурых аҟнытә" аҽы иоуеит: "Хымԥада рыхьз ҳәатәуп ҳәа иахәҵаны

исыԥхьазоит ареволиуциа ҟалаанзагьы ауахәаматәи аминистрратәи школқәа рҟны апедогогтә усура хацзыркыз, иахьа уажәраанзагьы лҵшәа дула аус зуа Жәлар рырцаоцәа". А. П. Дудко имонографиаҽы зыхьз еиқәиԥхьазо Жәлар рырцаоцәа дыруазәкуп С.С.Саманҷьиагьы.

1931 – 1941 шықәсқәа рзы Софиа Степан-иԥҳа Саманҷьиа Ԥсырзхатәи (Ново-Афонская) абжьаратә школ директорс дыҟан, убри ашьҭахь – Гәдоуҭатәи аҵара аҟәша апедкабинет еиҳабыс.

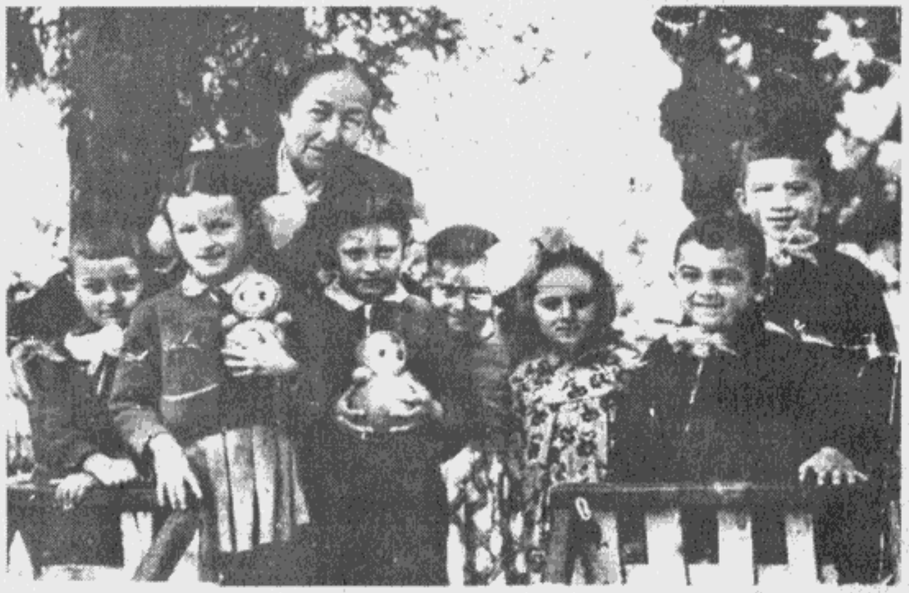
1941 – 1945 шықәса рзы С.С. Саманҷьиа Гәдоуҭатәи ақалақьтә баҳча еиҳабыс аус луан, ашьҭахь апенсиахь дцеит.

С.С. Саманҷьиа араион аҷьажәлар рыонуҵқа аҳаҭырқәҵара лыман, активра злаз ауаажәларрта усзуоын. Уи зныкымкәа Гәдоуҭатәи араион Жәлар рдепутатс далырххьан, иара убас араинагзком апрезидиум далан.

С. С. Саманҷьиа иланашьоуп амедалқәа "Гәыкала аусуразы" Ленинтә аиубилеитә, насгьы илоухьан Аԥсны Иреиҳазоу Асовет Апрезидиум Аҳаҭыртә грамотақәа.

С. С. Саманҷьиа илхааныз ауаа ирҳәоит аирудициа дуи азыҟаҵара бзиеи шлымаз. Уи аизара дуқәа рҽы дықәгыланы данцәажәоз амҵ ԥыруазар аҟнынза аудиториа лтәылтәуан, избанзар убриаҟара дцәажәаӡ (доратор) дуун.

Софиа Степан-иԥҳа Саманҷьиа 84 шықәса дшырҭагылаз лыԥсҭазаара далҵит 1983 шықәса лаҵара мза (маи) 7 рзы. Анышә дамадоуп Лыхны ақыҭа Аҷьымеыгра аҳаблан ланшьа Иван (Хәаҭхәаҭ) Тарнаа иҭаацәаратә ԥсыжырта аҟны.

С.С. Саманҷьиа дызхагылаз ахәыҷ баҳча иҭаз лаазамҭацәа рыгәҭаны. Алатреҭ аагоуп академик Б. Е. Саҕариа ихатә архив аҟнытә.

ЗАН ЛЫҨҲАРА ИАҨСАХАЗ

Ҳаҳәшьа ду Софиа ҳлызгәдуны лыбзарзы анаххәо, иазгәаҳамҭар ауам лыҩҳа заҵә Александра (Шура) уи лышьҭра дшыҟәлаз, арҵараазарағы ақәҿиара ҟаиматҟәа шаалырҧшыз, зҟьоыла аҿар рөиҵаазарағы лхы аиьыка шыҟәылхыз. Уи ҳлызгәдууп ҳара, "азә ииазара азә даҧсоуп рҳәоит" аҧсуаа. Шура ҳара дҳажәлантәаымзаргьы ҳшьа лылоуп, ҳшьа далҵит, дҳаҳәшьаҧҳауп. Ажәытә ҳабацәа ишырҳәоз еиҧш "аиаҳәшьаҧҳа дыцәазар думырҿыхан". Уи иианаго бзиа дба, уаҳәшьаҧҳа лаҟара иузааигәоу, иузгәакьоу дыҟам, дыҧсҵәуаоуп ҳәа ауп.

Александра Михаил-иҧҳа Кәарҷелиа Ҧсырзхатәи (Ново-Афонская) абжьаратә школ даналга дҭалоит Аҟәатәи апедагогтә институт афилологиатә факультет, дагьалгоит 1941 шыҟәсазы аурыс бызшәеи алитературеи арҵаоы изаанаҭ лыманы. Иара убри ашыҟәсан Арсаултә (Гәдоуҭатәи араион) ихарҭәаам абжьаратә школ директорс дҟаҵан. Араантәи Гәдоуҭатәи абжьа-ратә аурыс школ № 2 ахь аурыс бызшәеи алитературеи рырҵаоыс диаган.

А. М. Кәарҷелиа апенсиахь дцааназа аҿар аурыс бызшәеи алитературеи агәыбылра аҵаҵаны идлырҵон. Убри аҟынтә аҵаоцәеи арҵаоцәеи ҳаҭыр лыҟәырҵон, бзиа дырбон, гәык-ҧсыкала лҧышәа ҟаиматрымалдон. Луроккәа еснагь аинтерес рыҵан, имоакәҵаган.

Александра Михаил-иҧҳа Кәарҷелиа арҵаора-аазаратә усураҿы лылшара дуқәа рзы илыхҵоуп Аҧсны Аресрублика аҟны зеаҧсазтәыз арҵаоы ҳәа аҳаҭыртә хьзы.

Уажәы А. М.Кәарҷелиа луаоыбжарахь дааихьеит, аоны дыҟоуп хаҭалатәи апенсиа лызҧҵәоуп.

Софиа Степан-иҧҳа Саманҷьиа лыҧҳа Александра (Шура) Михаил-иҧҳа Кәарҷелиа

АИБАШЬОЫ, ААЗАОЫ

Виктор Шьқәыҭ-иҧа Саманба Аҧьынҷьтәылатәи ѳибашьра иаиалагоз оажәа шыҟәса ихыҵуан, аҵарагьы иҵон Лыхнытәи абжьаратә школ аҟны.

Виктор Шьқәыҭ-иҧа раҧхьаза абҧьар аанкыланы аибашьра амцашыра дахьалагылаз Клыхәратәи акаҵәара аҟны ауп. Кавказтәи ҿшьхақәа рҿы аиҿагыларақәа руак аан анемец фашистцәа дырҭкәеит, Виктор дҭашәеит афашист илагер. Уи уаҟа уахгьы-еынгьы дзызхәыцуаз абналара акәын, аха игәҭакы изынамгзакәа дааиуан. Аҵыхәтәаны анемец фашист дхьаҵуа даналага, аҭкәацәа СССР иалырго иалагеит. Убас Виктор дызлаз аҭкәацәа дрылакны днанагеит Иугославиа. Уаҟа даннарга ауп игәҭакы анынаигза, 1944 шыҟәса мшаҧымза (апрель) 18 рзы дыбналаны апартизанцәа ргәыҧ далалеит. Дук мырҵыкәа Виктор дызлаз апартизанцәа ргәыҧ Ар Ҟаҧшь рыерымардеит. Уи дызлаз архәҭа Иугославиа аҳҭны қалақь Белград ахы иақәиҭыстәыз иреиуоуп.

Асовет Жәлар Аҧьынҷьтәылатәи еибашьра аҟны аиааира анырга ашьҭахьгьы Виктор Шьқәыҭ-иҧа Саманба 1946 шыҟәсанза зны Горки, нас Москва алагер ҷыдақәа рҟны аус иуан.

1946 шыҟәса рзы В.Шь. Саманба дхынҳәит Аҧсныҟа. Уи аоныҟа даныханҳә ауп зылгара дахьымзаз Лыхнытәи абжьаратә школ аҟны иҵара анхиркәша. Ашьҭахь Виктор дрылгеит иреиҳау аҵараиурҭақәа оба: аҧхьа Кимрытәи аҳәынҭқарратә рҵаоратә институт абиологиатә факультет, анаос аусуреи аҵареи еилагзо 1959 шыҟәсазы далгеит Ставропольтәи арҵаоратә институт агеографиатә факультет.

В. Шь. Саманба 1951 шыҟәсаахыс арҵаора-аазара даҿуп аапсара захьзу изымдырзо. Уи еиуеиҧшым ашколқәа рҟны рҵаоыс, аҵара ҟәша еиҳабыс, директорс аус иухьеит. Абар сынтәа иҵуеит 46 шыҟәса арҵаора-аазара инапы алакуижьҭеи.

Урҭ рахьтә 25 шыҟәса В. Аргәын ихьз зху Гәдоуҭатәи аобатәи аб;кьаратәи аурыс школ адиректорс аус иуит.

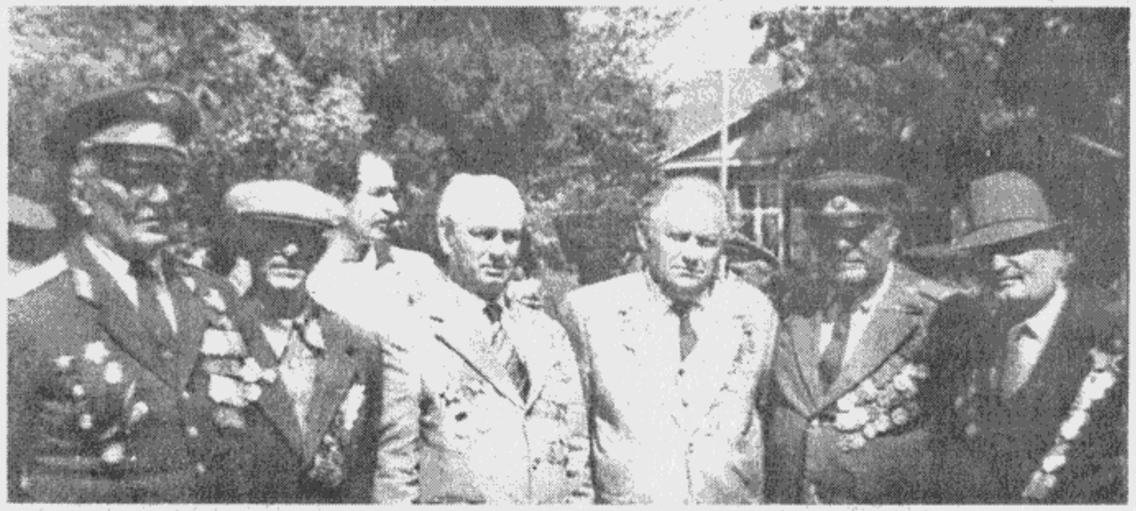
В. Шь. Саманба 25 шыҟәса ирылагзаны ашкол директорк иаҳасабала илиршаз рацәазоуп. Усҟантәи аамҭазы араион аҵара ҟәша аиҳабыс иҟаз И. В. Шамба уи изкны аҟазшьарба иоыз иаҳәоит:

"В. Шь. Саманба днапхгаҩы шьахәуп, лҵшәа дула арҵаҩцәа русеицура зегьы еиламырцҳазакәа рызбара илшоит. Иусура ҭакңхыҟәра дула дазнеиуеит, аиҿкаара бзиа аиҭоит егьырҭ арҵаҩцәа русурагьы".

Иахьагьы В. Шь. Саманба иуаҩорахь дшааихьоугьы, идиректорра шьҭеиҵазаргьы абиҧара ҿа раазаҩцәа қәыпшцәа иҧышәа ду рымадо, арҵаҩра-аазара дазаапсоит.

В. Шь. Саманба ирҵаҩратә инапхгаратә усура ду иахаршәаланы, араионтә ауаажәлартә усурақәа дрылахәын. Уи зныкымкәа Гәдоу-ҭатәи араион жәлар рдепутатс далырххьан, иааиҧмырҟьазакәа араион жәлар рцара аҟәша акомиссиа дахантәаҩын.

Виктор Шьқәыҭ-иҧа Саманба иҧьабаа дуқәа рыхә мшьакәа днымхазеит. Ианашьоуп Аҧьыңьтәылатәи аибашьра аорден аҩбатәи астепен, зхыңхьазара маҷым амедалқәа, иара убас ихҵоуп "СССР аҵараҟны иалкаахаз", Аҧсны Ареспублика аҟны зеаҧсазтәыз арҵаҩы ҳәа аҳҭыртә хьызқәа.

Виктор Шьқәыҭ-иҧа Саманба гәыңоык иҩызцәа аибашьраҿы абиҧар ицызкыз рыгәтәны.

P. S. (иҩу ашьҭахь). Виктор Шьқәыҭ-иҧа Саманба ахьшьқәа икуеит, ибжьоит, урҭ рыла ачашәара бзиа ибоит, ахьшьхққәа маҷымкәа идыруеит. Абраҟа ианаҳҳоит иҳаиҳәаз ахьшьжәлақәа рыхьзыңҵа.

Ахьшьжәлақәа:

1. Аҧшьцқьа – агәыҵ арҕызқәа хҧаны иалгоуп, егьырахь иаҧшьуп, аҟәаҟәа асамсал еиҧш еиқәаҵәоуп.
2. Аҩажьцқьа – агәыҵ ҩажьуп аҟәаҟәа цәхаҧшьуп.
3. Чамгзел аҧшьқәа реиуа – агәыҵ асахьа иалоу цәхаҧшьуп.
4. Аҩеижь шкәакәа – аҩажьи ашкәакәеи еилаҧсоуп.
5. Аиқәаҵәа дуқәа -- агәыҵ аҧьарсахьақәа еилаҧсоуп.
6. Аиқәаҵәа хәычқәа – мамзаргьы аиқәаҵәа ҷыҭикара – аҧшшәы

ицәшәшәны иҟоуп.

7. Аиқәаҵәа кьаҧыш.
8. Архьына ҧштәыла ду.
9. Архьына ҧштәыла ахәычқәа реиуа.
10. Архьына еиқәаҵәақәа.
11. Ашкәакәа цқьа – агәыҵ ашкәакәара иаманакуеит, аҟәаҟәа еиқәаҵәоуп.
12. Аҳәыҳә ҧштәыла.
13. Ахьа ҧштәыла.
14. Боза ашкәакәа.
15. Боза аиқәаҵәа.
16. Чамгзел аҟаҧшьқәа.
17. Абжьаҩашьа дуқәа.
18. Абжьаҩашьа хәычқәа.
19. Акапит.

Ача зымкуа ахьшьжәлақәа:

1. Ахьшьран.
2. Амылмыҵ.
3. Акьа.

ИААРКЬАҨНЫ АКӘЗАРГЬЫ...

Абарҭ хыхь зызбахә ҳәоу рнаҩсан, ҳажәлаҿы иҟан раамҭазтәи иакәнагахашас аҵарақәа рыманы аҧхзы ҧхьаҳәауа зыжәлар зымаҵ зуаз Даҭикәа Степан-иҧеи Дмитри (Митра) Кәыкәа-иҧеи Саманҷьиаа.

Даҭикәа Степан-иҧа Саманҷьиа агроном ҵара далгахьан, иҧсҭазаара аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рҟынза аус иуан Гәдоуҭатәи араион ақыҭанхамҩатә агроном хадас.

Дмитри Кәыкәа-иҧа Саманҷиа Аҟәатәи апедагогтә училишьче далганы, қәҿиара дула рҵаҩыси, аколнхара ахантәаҩыси Апартиа Гәдоуҭатәи араиком инструкторси аус иухьан.

Иара убас абраҟа избахә ҳәатәуп ҵара дук имазамкәа иҧсбаратә ҟәышра иабзоураны, иқыҭауаа зҷьабаа рыду Гьаргь (Жора) Шьқәыҭ-иҧа Лыхны ақыҭантәи аколнхара "Лыхны" аҟны 30 шықәса инареиҳаны бригадирс дыҟан, насгьы аколнхара еилазаара (правление) ҧсахрада далан. Уажәы апенсиахь дшыҟоугьы илшо акаҿы даангылом, анхара-нҵыра инапы алакуп.

Ҳара ҳхылԥшьҭраҽы ҳрызгәдуны зызбахә ҳҳәо ҳҽар дыруазәкуп Валера Гьаргь (Жора)-иԥа Саманԥьиагьы.

Валера Саманԥьиа Санкт-Петербургтәи (ԥыхьа Ленинградтәи) Асовет хәҳахәҭра аинститут аҽы аекономикеи азини рфакультет даналга, аусура далагеит изанаат ала иара уаҟа.

Уи акыр шықәса инеиԥынкыланы Санкт-Петербургтәи ақалақьтәи аԓнуцҟатәи аусҷәа рыҟәша аусбарҭа деиҳабуп, аполковник ичингьы иоухьеит. Аԥсуа иажәа ишалоу еиԥш, Санкт-Петербург дабжакны дыҟоуп".

АНХАԤ БЗИА ИЦНАЗГО ДМАҶУП

Уа, мшыбзиа! - Бзиара убааит,
Бзиа ууааит анхаԥы,
Уԥьа иалҵны қьар урҳааит,
Хәычгьы дугьы раазаԥы.

Владимир Агрба

АУАԤЫ АХЬЗИ-АԤШЕИ ИЗҬО АУСУРОУП!

Сулҭан агара дгаран Аԥьыԓьтәылатәи еибашьра ду ианалагаз. Сулҭан иаб Саманԥьиа Лад иԥа заҵәы, аԥсуаа ишырҳәо еиԥш, ихәшәбгьыц заҵә иԥшәма Ҭинаҭ данлымпыҵаршәны, жәпаԥык хҵеицәа хьзырҳәагақәа, Аԥсадгьыл ахьчаԥцәа абԥьар аанкыланы дынрылагылт. Лад ԥышықәсаҟа афронтахьтә иԥшәма Ҭинаҭ лахь лассы-лассы ашәыҟәқәа ааишьҭлон, изхара изымбацызт иԥҳәыс ԥшзеи иԥа уԥашәыли дрыхзызаауа. Ԥышықәса рышьҭахь Лад иҭаацәа рахь иаишьҭоз исалам шәыҟәқәа аара иаҟәыҵит. Уи Ҭинаҭ лыԥшәма исалам шәыҟәқәа рыҟамзаара шылгәырԥозгьы, лгәы шеиҵанарххозгьы, адәахьала илнамырԥшзо, гәкаҳара ҟамҵазо, рԥа заҵә нап идкыланы даазо, рынхамԥагьы иагмырхо, аколнхараҽгьы лыхәҭаа алагало, соуп зҳәо ԥҳәыск илзыҟамҵаша ҟаҵо, дхаҵамԥҳәысха даақәгылт.

Ааи, Лад, дзакәытә ԥҳәысзи иуднагалаз, аибашьра мцахәыцәа

шәхьымзазҭгьы, шәыжԥахыр леибытаны иҟашәымҵараны иҟазаарызеи рҳәон гәаныла урҭ руа-рҭахы.

Лад Рагәа-иԥа Саманԥьиа Аԥьыԓьтәылатәи еибашьраҽы уаҳа ихабарк ыҟазамкәа, гәырыз-шашәаз дналаз дцагәышьеит. Аха Ҭинаҭ Лад иҵәԥаншьап лмырзит, рԥа заҵә дгьараза азәы ҳәа ииашьареи иуаажәлари дынрылалыргылт.

Сулҭангьы данхбыцха инаркны иан лҳәатәы дахымԥо, дҳаҵҳаҵо, аԥни аколнхара усҟәеи рҽы длыцхраауан. Аҵла зеиԥшрахо агылашьала иудыруеит шырҳәо еиԥш, Сулҭан даныхәыҷыз инаркны ақытанхамԥатә усҟәа рҽы ихымԥаԥгашьақәа рыла иубаратәы иҟан, заԥхьаҟа ақыҭа-нхамԥатә аарыхраҽы иаарылукаартә иҟалашаз азәы шиакәхоз.

Сулҭан Лад-иԥа Саманԥьиа дқәыԥшзан Лыхны ақытантәи аколнхара "Лыхны" даналалоз. Уи иқәра аҵанакратә данықала нахысгьы акомҽареидгыла далан. Сулҭан усҟан иара дызлаз ажәахатәи абригада аҟны актәи азвено напхгара аиҭон.

Аҽабызшәа хаа аԥызцәа рыҟны, анаалашьа бзиа, адырра шьахә, амч, алшара, активла азеиԥш усҟәа рерылархәра – абарҭ зегьы иаарылукааша ҟазшьаны иман Сулҭан.

Сулҭан анапхгара зиҭоз азвено аҟны еиҳау ахашәылахәы рылазгалоны культура хадас иаадрыхуаз аҭаҭын акәын. Уи есышықәсагьы ихатә ини-циативала дахагылауан аҭаҭын фида аазарҭа нхамԥа. Аҭаҭын аарыхԥцәа иаазангьы ириҭон аиҭахатә бзиа.

Сулҭан, иаҳҳәап, хаҭала 300 кьыла аҭаҭын хьԥеижь аарыхны аҳәынҵқаррахь иалаигаларц аниду 100–150 кьыла рҟынза иплан инеиҳаны аҭаҭын Аԥсадгьыл иаиҭон.

Сулҭан Лад-иԥа Саманԥьиа Гәдоуҭа араион аҽы аԥхьагылара змаз, зхатә ҽырԥшы бзиала шәԥыла аҽар зыхьзырԥшуа акомҽареидгыла иалоу азәы ҳәа дыԥхьазаны, усҟантәи аамҭазы, Ҳаԥсадгьыл аҳҵныкалақь Москва аҟны 1962 шықәса 17 маи азы зусура иалагаз акомҽар еидгыла XV аизара ду аҽы делегатс дыҟан.

"Уара иушьуа анцәа дишьуам" ҳәа рҳәон ҳабдуцәа, ииашоуп, Лад Рагәа-иԥа Саманԥьиа алемс фашист ихы цаҳә-цаҳә даиргазаргьы,

хаҩарда дыбжьаирзаргьы, уи иҵәҩан шьап измырзит, иара иеиқәиҵоз ихәшҭаара мца хәыжжаза ишеиқәыц еиқәуп. Уи арҟьаҭара илымшеит.

Ҭинаҭ егьа ҷьабаа лбазаргьы, егьа лхы аҷыка ықәылхызаргьы ибзабааны илҧылеит, лажәымҭа шкәакәахеит, Сулҭан ихи-ихшареи деиҵаҩоы дрылатәоуп, лмоҭацәа нанду, нанду ҳәа ллакҭа иҭагәзо, гәҿыҷьра лымҭо дрымоуп.

АГӘЫ ҬБАА ЗЫЗҬОУ АНХАҨЫ

Лиова Даҭа-иҧа Саманҷьиа анхаҩ бзиа ҳәа ззырҳәо, ачеиҷьыка есҟьынгьы знапы ианҵаны изку уаҩоуп. Уи иашҭа, игәара аҭаҧшра акыр иаҧсоуп, убас ала анхамҩа еиҿкаа, анхамҩа ду ҟаҵаны имоуп. Ари еиҧш иҟоу аихаҳара бзиа аҟаҵараҿы дарҷьажәҩаны дидгылан Гәыгәыца Воз-ҧха.

Лиова дуаҩ гәыҭбаауп, азәы ихәара иҟасҵаришь ҳәа дыҟоуп. Агәыла-азла, ауа-аҭахы аказы рааихәлахараҿы дырмыцхраакәа днымхацт.

Ауаҩы иуаҩра аиҳаракгьы иахьудыруа агәаҟрае ауп. Лиова игәылак, иҭыхарак арыцҳара дахьақәшәаз, ихазы акәшәаҵәҟьа еиҵахарак ҟамландаз ҳәа иааилшо зегьы ҟаиҵоит. Уи иаҳалалреи, иразреи, иаамыҫташәареи рзы бзиа деицырбоит.

Лиова аӷқәын бзиазагьы диаазеит Асҭамыр (Нани), иара макьана дышқәыҧшзоугьы ажәлаҿы азәы ҳәа дрылагылоуп. Лиова изҭабцәа хьӄежькәа Сареи Еҭери ракәзар рынасыҧқәа роухьеит.

Лиова иан ҧсаҭа шкәакәа Олиа Миколоз-иҧха Сангәулиа ақытаҿы абзиеи ацәгьеи ахьыҟоу апҳәыс усқәа рҿы изызҵаауаз ҧҳәыс ҟәышын. Уи лара аҧсуаа рныҳәарақәа рацәаны илдыруан, лҭаацәа рҿгьы аныҳәарақәа ҟалҵон.

Лиова даныхәычыз аахыс дрызҿлымҳан иан иҟалҵоз аны-ҳәарақәеи, ажәытә жәабжьқәеи, уи ус шакәу дырҵабыргуеит иара иҳәамҭаны анҵамҭақәа ҩба.

АГЫРЗАТӘ

Сан аҭаацәа ҳзы агырзатә ҳәа ахнырҳәы ҟалҵон. Ахнырҳәы ахьзала абаҭлыка амаҵурҭа акәакьҭақәа руак аҟны иҩаҳаракны икналҳауан. Ахнырҳәы иазкны икналҳаз абаҭлыка анкнылхо азы заа ихылхыз акәҷарақәа арбаҕьи арцынеи еилдырго ианықалалак даарылаҧшны арбаҕь ҷышьқәа иреиҕьыз аарылхны агәыбжьынацә

хҵәаны иааулышьҭуан, егьырҭ аҩызцәа ирыламҩашьап ҳәа. Згәыбжьынацә хҵәаны иааулышьҭыз ааба-жәба мза анахыҵлак ҭагаланшьҭахь сабшак ауха илшьуан. Уи илшьыз агәи агәаҵәеи дрыхныҳәо, ахнырҳәы азыҳәан икналҳахьаз абаҭлыка кнылхон. Арбаҕь илшьыз адагьы ахнырҳәы азы иҟалҵон ахәажәқәагьы ашә ргәылассы. Ари ахнырҳәы зызкыз амашәыр алҧха, агәаҧха, ахаҳара ашықәсан ҭаацәаныла иҳамазарц азы акәын. Сан ҧсаҭа шкәакәа лыҧсы ахьынзаҭаз ахнырҳәы ҟалымҵакәа ибжьалыжьны дсымбацызт Аха амц анцәа исумырҳәан, сашьа еиҳабы зыҧсаҭа ахьы ахыршо иҟоу адунеи аниҧсах хы-шықәса иҟалымҵазеит.

УЕИҲА ЗЫМЧУ ААНДА УАЛЕИШШУЕИТ

Ара ҳгәылара аҳык Зосҳан ҳәа дыҟан. Дынхон уажәы Аҧшьдәаны ҳәа иахьашьҭоу аҳаблаҿы, Хыҧсы амшын иахьалало ахықә аҟнытәкьа.

Зосҳан даараза злеишәа бааҧсыз аҳын. Еизарак ахьыҟоу иара иеиҕьны нхаҩык деилаҳәазар ҟалазомызт, уеиҕьынгьы унхозаргьы иуамызт. "Уеиҳа зымчу ааида уалеишшоит" ҳәа рымҳәои, иҟарҵахози анхацәа, иара иатцкыс еицәаны еилаҳәазар акәын, рынхарақәагьы ишаанагара, иҕарны иҟазар акәын.

Зосҳан акыр гектар зҵазкуаз абна бзиаза аазаны иман. Зосҳан ибнаҿы иазҳауан: ахьаца, ашыц, аҧь, ахьа уҳәа уб. иҵ.

Зосҳан ибна иара имазҵаакәа ҷәаанк адамхаргьы ихҵәаны изгаз изы хы хҵәаран иқәыз. Амала, иара уаниазҵаа, иуҭаху аҵла алхны иуиҭон, мап азәгьы ицәикуамызт. "Бзиарак злам уаҩ дыҟам" шырҳәо еиҧш, иуаҩра баапсрақәа раамышьҭахьгьы бзиарак илатцаны Анцәа дишазаап?!

Зны сабду хәажә быцала ишшны ца бзиак ҟаиҵеит, аха иатцаиргылашаз ашьаҟақәа злихшаз имамызт. Убры азын ҷьҷлакы азыҳәа Зосҳан диҳәаразы дцеит, изба симҭари ҳәа дгәыҕны. Сабду Зосҳан иҿы дахьнеиз, аҧь-ҵлақәа дрылаҧшны иитахыз иитеит. Сабду уи аҧьҵла иитаз хҵәаны ҷьалла аҩныка иааганы аца аниргыл.з саб ихытцуан 16 шықәса. Саб уажәы иҧсы ҭазар 102 шықәса ихытцуазаарын. Ус анакәхс, сабду аца иатцаиргылаз аҧь шьаҟақәа ирхытцуеит 86 шықәса. Сабду ица ҧырганы, ашьаҟақәа атххижьҭеи 10 шықәса цуеит. Аха иара уажәгьы урҭ аҧь шьаҟақәа ирылыххыз ҳамоуп. Аа иубо абарҭ аихахәқәа, аҭамскәагә хәқәа, аура хәы – иалсхыз амса еиҧш еицакра рымазамкәа иҟоуп, уажәы нахысгьы лассы аамта уаҩы ихәоит!

ХАШҬРА ЗҚӘЫМ АХЬЗҚӘА

АЗӘГЬЫ ДЫРХАШҬУАМ, АКГЬЫ РХАШҬЫМ

Саманҧьиаа (Асаманбақәа) Аҧьынҧьтәылатәи аибашьра Дузза (1941 – 1945 ш.ш.) иалахәыз:

Саманба Виктор (Кампаҷ) Шьқәыҭ-иҧа
Саманҧьиа Бадис Гәҧьыра-иҧа
Саманҧьиа Таҟә Гәҧьыра-иҧа
Саманҧьиа Дементь Рагәа-иҧа[17]
Саманҧьиа Тыка Симон-иҧа
Саманҧьиа Харитон (Тыкә) Беса-иҧа
Саманҧьиа Хыгә Давид (Лыҽ)-иҧа
Саманҧьиа Иасон (Деи) Никәа-иҧа

Аибашьрахьтә зыӄонықа изыхнымҳәыз, хабарда ибжьарзыз иреиуоуп:

Саманҧьиа Ҷьгәаҭан Рагәа-иҧа
Саманҧьиа Езаҭ Рагәа-иҧа
Саманҧьиа Тарас Никәа-иҧа
Саманҧьиа Нестор Давид (Лыҽ)-иҧа

Саманҧьиа Ҷьоҭа Лаз-иҧа хаҭала аибашьра далахәымзаргьы, афронт ацхырааразы 10 нызқь мааҭ аҧара аҳәынҭқарра иалеигалеит. Усҟантәи аамҭазы ари ҧара дуун.[18]

---

[17] Саманҧьиа Дементь аибашьрахьтә аӄонықа даныханҳә ашьҭахь 1952 шықәсазы ҭаацәаныла дшынеибакыз Ҟазахтәылаҟа дахган данеибашьуаз ағацәа дырҭкәахьан азы.

[18] Шәахә. Г. Ҭ. Черкәезиа. Аҧсны аҧьаҳәлар Аҧьынҧьтәылатәи аибашьра Дузза ашықәсқәа раан (1941 - 1945), Аҟәа, 1962. Ад. 89. (Урыс бызшәала).

ҲААМҬА АФЫРХАЦӘА

(1992 – 1993 шықәсақәа рызтәи Аҧьынҧьтәылатәи аибашьра)

ИРҬАХЫЗЕИ УРҬ АЛА ҚЬААФЫРҚӘА?!

...Аха аԥсуа
ичеиԥьыка
длаҕрагылан
Акьқьыҳәа дшәышәуа
дымцазацызт азәгьы,
Аԥсуа илеихагыланы,
Ҟамчыла иааисуа
дрымпҟац
уеизгьы.
Сызго сга ҳәа,
ишьымхы арсны
дматанеиуа
Ианакәзаалак
дымтәацызт иара.

Алықьса Лашәриа

Аԥсуа ажәытәза инаркны амшын дадҳәаламзар, агаҽа дныхозҭгьы "амшын ахьз зхашҭыз еиԥш" ҳәа иҟоу ажәаԥҟа изаҧцарызу?! Ҳәарас иаҭахузеи, маԥ! Нас, ақырҭқәа аԥсуа ашьхантә дылбааит ҳәа ирҳәоз зладырцабыргуа ирымааз?!

Аԥсны аԥсуа итәуп ҳәа шьақәзырҕәҕәо ҭоурыхтә шәҟәык уамыԥҳазаргьы, агеи ашьхақәеи шынеибакәу аԥсуа ишитәу икказа ажәаԥҟа иуанаҳәоит. Нас, йрҭахызеи урҭ ала қьаафырқәа!!!

Арҭ алақәа ирҭахыз, изыршагьуаз аԥсуа идгьыл иқәырхуаз имали ичеиԥьыкеи рҽыцырц акәзаарын. "Ухы иазуума аҕа иузиуам" рҳәоит. Дара ахәымгақәа итәы-иԥха ишынхоз, аԥсуа иаҧкьыс хараза еихаҳа-еиҧаҳа ишыҟаз, "аашьышь анцәыцәы - абга иашьҭалт" ҳәа ианцәыцәы Аԥсны изԥьынԥьтәылаз даныхны ҳара иаҳтәаҳтәуеит ҳәа иалагеит. Ацәгьара ацәгьара арҽиауеит уаҳа акгьы. Аԥсуа иқәхразы абԥьарқәа итдырҟьоз ииааҳәны рхы иташәеит, алажәқәа реиԥш инаганы рҭыҩра итанацалт. Ауаҩытәыҩса иламыс иаҧанамкуаз рхы иаҭәаршьеит, изаазахьаз аԥсуа ичеиԥьыка иаҕрагылт. "Аха аԥсуа ичеиԥьыка длаҕрагыланы, акьқьыхәа дшәышәуа дымцацызт азәгьы"... Ус дара ишыргәахәоз мариала, аԥсуа ичеиԥьыка илаҕрагыланы ирмышьҭит Аԥсны аҧеиҧәа дауаԥшь гәымшәақәа.

Аԥсны аҧеиҧәа хьзырҳәагақәа зегь реиԥш аҕа хәымга хаҳәарҧәила иҽагыланы еибашьуан Асаманбақәа.ъы (Саманԥьиаагьы).

Абар, урҭ рыхьзқәа:

Саманба Гарик Харитон (Тыкә)-иԥа
Саманба Заур Кондрат (Хыхә)-иԥа
Саманба Мушьни Виктор (Кампаҷ)-иԥа
Саманԥьиа Гәурам (Калами) Аркади-иԥа
Саманԥьиа Темур Вадим (Ватик)-иԥа
Саманба Котик Тарас-иԥа
Саманԥьиа Арсент Ԥьгәаҭан-иԥа
Саманԥьиа Павлик (Павлуша) Кәасҭа-иԥа
Саманԥьиа Нанули Владимир (Вова)-иԥҳа
Саманԥьиа Одар Аркаша-иԥа
Саманԥьиа Санард Аркаша-иԥа
Саманԥьиа Асҭамур (Нани) Лиова-иԥа
Саманԥьиа Баҭал Шьаликәа-иԥа
Саманԥьиа Рауль Павлик (Павлуша)-иԥа
Саманԥьиа Игорь (Каԥь) Алиоша-иԥа
Саманԥьиа Алмас Анатоли (Толик)-иԥа
Саманԥьиа Лиутик Миша-иԥа
Саманԥьиа Нангәа Дмент-иԥа
Саманԥьиа Мушьни Дмент-иԥа
Саманԥьиа Резо Гриша-иԥа
Саманԥьиа Заур (Пьҿ) Дмент-иԥа
Саманԥьиа Рудик Тыка-иԥа
Саманԥьиа Зурик (Ҷурик) Тыка-иԥа
Саманԥьиа Леонид Кондрат (Хәыхә)-иԥа
Саманԥьиа Игор Аркади-иԥа

Урҭ рахьтә рыԥсадгьыл рхы ақәырцеит:

Саманԥьиа Иура Кондрат (Хәыхә)-иԥа
Самаԥьиа Ардашьын Мирод-иԥа
Саманԥьиа Иура Аркаша-иԥа
Саманԥьиа Кәыра Шаликәа-иԥа
Саманба Латбеи Котик-иԥа

Иԥхасҭахоз акәылзтәы еибашьыгақәа реиҭашьақәыргылара иаҿыз, афронт ацхыраара анаҭаххозгьы ҽеахьызыгзоз, аҿар ргәы шьҭыхуа, ԥхьаҟа аиааирахь ааԥхьара ҟазцоз иреиуоуп зыкәра неихьаз:

Саманԥьиа Владимир (Вова) Нестор-иԥа
Саманԥьиа Анатоли (Толик) Хыгә-иԥа

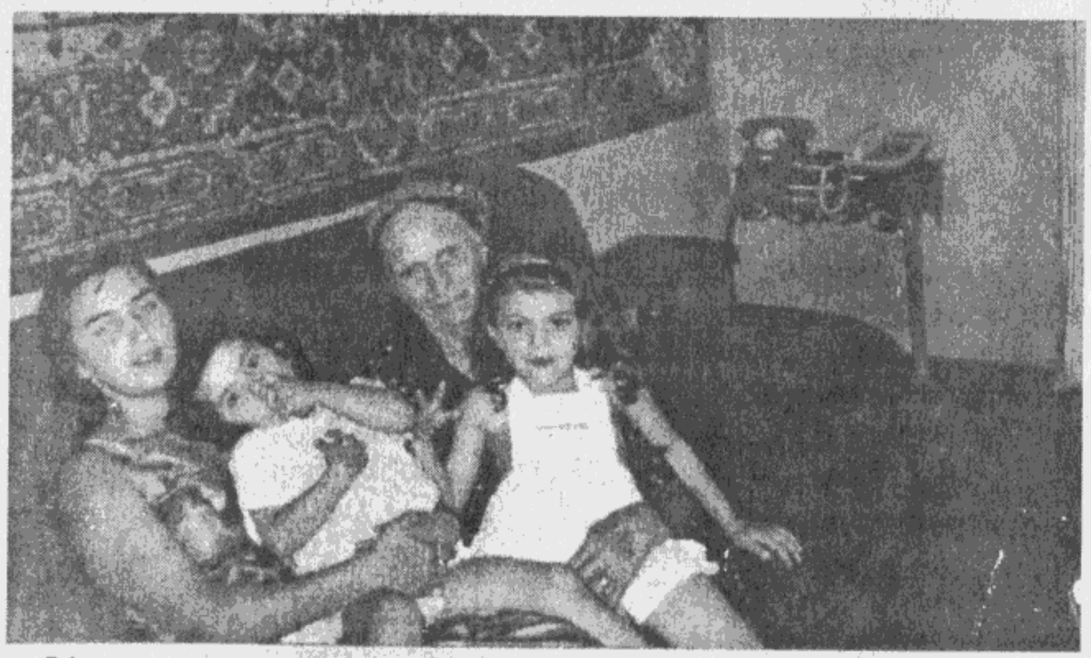
Абарҭ рнаҳсан аибашьра цонатцы, астратегиа цакы змаз иусура иеахаршәаланы, Аҧсны Атәылахьчаратә Министрра аштаб хадаҿы аоперативтә цаҧшьаҳоыс дыҟан Саманба Иура Харитон (Тыкә)-иҧа.

ЗАЖӘЫМҬА ШКӘАКӘАХАЗ АҧҲӘЫС

Саманцьиа Харитон (Тыкә) Беса-иҧа Аҧьынцьтәылатәи еибашьра Дузза (1941–1945 ш.ш.) ианалага аҧхьатәи амш инаркны анемс-фашист фырхацарыла диаҿагыланы деибашьуан, аҕа Берлиннзагьы дназцаз ҳцеицәа хьзырҳәагақәа дыруазәкуп.

СаманцьиаТыкә аҕа Берлин дҭарханы, аибашьра анеилга аҳоныҟа дхынҳәын тынч анхамҳоа инапы аиркын, МТС (амашьына-трактортә станциа) аҟны трактористс аусура далагеит.

Ус ишааиуаз, хара имгакәа Тыкә аҭаацәара далалеит. Тыкәеи Гәлиа Нина (Минчка) Алиас-иҧҳаи рыпсҭазаара еилартцеит. Тыкәеи Мнчкеи ҳара ҳаиҧш Анцәа насыҧла еиқәиршәахьада ҳәа рхы иақәгәыҷьо, изҭахугьы рылаехәо иааиуан, избанзар дара убас еиҧш рҳәоу еиқәшәаны инхон-инцуан. Тыкәеи Минчкеи рцәа иалцит хә-ҳоык ахшара хьҳажьқәа – х-ҳоык аҧацәеи ҳоыцьа аҧҳацәеи. Урҭ рхәыҷқәа ашкол иҭарцеит, аҭара цаны, рхазы еиҧш, рыжәлари рыпсадгьыли рзы иапсоу цеицәаны иҟалап ҳәа. Хатцеи-ҧҳәыси гәырҷьо ираазон рыхшара. Аха уара иуҳәо Анцәа иуциҳәозароуп. Тыкәеи Минчкеи рыхшара ашкол ишҭаз, иреиҳабзаз бжь-класск рҟны дыштәаз, ахәыҷқәа иаҳа ахылаҧшреи анапи аныртахыз Тыкә иаалырҟьаны ачымазара баапсза изцәырҵыз иҧстазаара далнахит.

Ауаҳоы иагьа уадаҳора даниаргьы иеатцимархароуп, ихы амихроуп, усҟан ауп ауааи, дызҭахуи рҟны аҳатырқатцара данапсахо, игәахәтәгьы данахьзо. Ус иагьыҟалцеит Минчка – арыцҳара ду илзыҟалаз леалымтеит.

Минчка лыҳонатаҿы иҟалаз ацәыз дузза дышфырпҳәысыз еиҧш даҧылеит. Уи лхи-лыпси реиҧш бзиа илбоз лыҧшәма, иҧстазаара иалцра адәахьала илнылмырпшзакәа, иагьа цьабааи уадаҳреи лбазаргьы, "аҧсцәаҳа ицас азы" лҳәозшәа рхәыҷқәа рхы иалмырпшзакәа, азә ишә ихмырпшылазакәа, млаки-хьҭаки иамыркыкәа, иршәы-ирха, зхы зхагылаз аҳәсақәа дреицәамкәа изҭаз ашкол аихьзара бзиақәа рыманы иаллыргеит.

Тыкәеи Минчкеи рыцкәын аиҳабы Павлик (Кын) Аҧшьдәынтәи абжьаратә школ даналга, уи аҭарае агәырцкәыл бзиазагьы шимазгьы, уаҳа сара иахьацыстцо егьыҟам, сан лымацара заҭәык дыгәнаҳоуп, сеитцбацәа Иуреи (Пычеи), Гарики рцарақәа ирыцырҭаait, сара сан саалывагылап иҳәан аҳоны даангылан анхара далагеит.

Минчкагьы лыцкәын еиҳабы ииҳәаз иамалымкит, ибзиоуп иан дикәыхшоуп, иаб итәҳоаншьап имырзырц иақәикызаап, рыхҳоыкгьы аҭара дуқәа ирылгар аҳоны инхода, азәгьы аҳоны дынхар ауми, ран дрыкәыхшоуп, "азҕаб аҳоназы усгьы дсасуп", лҳәан лгәы аалырҭынчит.

Минчка лҧа еиҳабы Кын иаб анхараҿы иааипигома уҳәо аҟнынза днеины дыҟан. Уи иеитцбацәа Иуреи Гарики Аҧшьдәынтәи абжьаратә школ ианалга Урыстәылан иреиҳау аҭараиурҭақәа ирҭалеит, иара аматериалтә цхыраара есқьынгьы ириҭон, бзанцык илшоз ак аурыгирхоз!

Иашьцәа аитцбацәа изҭақәаз аҭараиурҭақәа ианрылга, ршьапы ианыкәгыла ауп Кын аҭаацәара даналалаз, ууанза заҭа ҧҳәыс дааимгарыз!

Минчка уажәшьҭа исыбаргузеи, Кынгьы ҧҳәыс дааигеит, уи ихы зқәитцоз иеитцбацәа ракәзар аҭара дуқәа ирылгеит, уажәшьҭа рхы иахәартә моу, изҭахугьы ирыхәартә иҟоуп, насыҧлагьы еиқәшәеит, азҕабцәа ракәзар аразк бзиақәа роуит лҳәан, лгәы аалырҭынчит. Абас, Минчка лыхшара рыманшәаларақәа дреигәырҵьо дшыҟаз, Кын ҳоыцьа ахшара – Адгәыри, Асидеи ихылцхьан еиҧш, 1991 шықәса нанҳәа (август) 19 рзы дычмазҳоымкәа-дыхмазҳоымкәа иаалырҟьаны иҧстазаара ҿахцәеит.

Араагьы Минчка лыҧшәма Тыкә иҧсраан еиҧш, ахатцампҳәысра аалырҧшит "акы аҭкьыс ак еицәоуп" ҳәа дзыкәшәаз арыцҳара ду лхы алымҭеит, абаакасцәа сыргааит, иара иҧсы даҧхагәышьеит акәымзар, амоҭа хьҳеижьқәа сзынижьите, агәырҳоа сеастар каломa, ауаа сыхнарччоит, лҳәан уи ихылц Адгәыри Асидеи еҭымра дрымырбазакәа илаазоит.

Адгәыр иакәзар дабаҟаху, уажәшьҭа дхаҵоуп, Аҧшьдәынтәи абжьаратә школ дҭоуп, 10 класск рҟны дтәоуп, ажәеинраалақәагьы иҩуеит, иаҳәшьеиҵбы Асида лакәзар, лаб иашьа Гарик иҷы Аҟәа дыҟоуп, жә-класск рыҟны аҵара лҵоит, аҧсуа телехәаҧшрагьы ахәыҷтәы дырратара "Зыркәи" амҩаҧгацәа дреиуоуп.

Минчка лыҧҳацәа Светеи Лореи, ишаҳҳәахьоу еиҧш, анасыҧкәа роухьеит, рыхшареи дареи еиҵаҩуоы Анцәа ишиҳәара иҟоуп.

Минчка лҧацәа Иуреи Гарики жәҩа хкыла иалырхуа, унеишьуааишь ҳәа зарҳәо ракәхеит. Аҵеи данбзиаха зегьы дыртәуп, ус анакәха, урҭ хаз-хазы рыхцәажәара ахәҭазар ҟалап.

АНҴЬНЫР ИУРА

Саманба Иура Харитон (Тыкә)-иҧа диит 1955 шықәса жәабран (февраль) азы амеханизатор иҭаацәараҷы, Гәдоуҭа араион, Хыҧсҭа ақыҭан.

1972 шықәсазы Иура Саманба Аҧшьдәынтәи абжьаратә школ даналга, Коммунарскҟа дцоит иҵарадырра ацҵаразы, дагьҭалоит Коммунарсктәи аполитехникатә институт аргыларатә факультет. Иура дызҭаз аинститут ақәҷиара бзиақәа иманы далгоит 1977 шықәсазы. Дхынҳәит Аҧснықа изаанаҭ ала ҵара-дула еибыҭоу иакәны. Дахьааиз аусура далагеит ПМПК–144 (аарыхра-механизациатә комплекс) аҷы Мысратәи аргыларақәа ркомплекс аҟны прорабс, нас аучастка аиҳабыс. 1988 шықәсазы, Саманба Иура иҟыбаѡ бзиа азгәаҭаны ПМК–144 ейҳабыс дахардыргылоит. 1989 шықәсазы диасоит акультбазаратә ргылара анҴьныр хадас. Саманба Иура уаҟа аус шиуаз Аҧсны Аҧьыҧьтәылатәи еибашьра (1992–1993 ш.ш.) ианалага, диаргоит Гәдоуҭатәи ДРСУ (амҩа ҟаҵаратә усбарҭа) аиҳабыс, уи аус иалеигзон арратә штаб хадаҷы аоперативтә ҷаҧшьара.

Саманба Иура Харитон-иҧа иахьа аус иуеит Аҧсны Ареспублика аргыларақәа рзы специалист хадас.

АҦСАДГЬЫЛ АФЫРХАҴА

Гарик Харитон (Тыкә)-иҧа Саманба диит 1957 шықәса жәабран (февраль) 16 азы амеханизатор иҭаацәараҷы Гәдоуҭа араион, Хыҧсҭа ақыҭан. Уи қәҷиаралагьы далгеит Аҧшьдәынтәи абжьаратә школ 1974 шықәсазы. Ашкол даналга ашықәс азыҵәкьа дҭалеит Коммунарсктәи ашьхаметаллургиатә институт аметаллургиатә факультет. Араантәи 1877 шықәсазы ахҧатәи акурс аҟны дыштәаз диасуеит, Ворошиловградтәи (уажәы Луганскгәи) амашьынаҟаҵаратә институт амеханикатә факультет амашьынаҟаҵара атехнологиеи аметаллҧкага станоккәеи амаругеи рзаанаҭ ала. Ари иреиҳау аҵараиурҭа даналга, 1980 шықәса ҧхынгәы (июль) мзазы ддәыкәҵан Ворошиловградтәи ашьчолочтә аккумулиаторқәа рзауадахь ҟазас. Гарик Саманба араҟа азауад аҷы хәы-мз аус иухьан еиҧш, абҵара (ноиабр) мзазы ддәыкәҵан аррамаҵзура ахысразы. Аррамаҵура дахьахысуаз икомандаҟаҵаѡыҵәа иҟыбаѡ бзиеи, еилффаҷареи азгәаҭаны, мызкәак рышьҭахь аҳаир аҷынтә ахыхьчаратә ҿагылаѡыҵәа аҟазаҵәа аиҵабаҵәа Харковтәи ркурсқәа рахь дышьҭын. Урҭ акурсқәа данрылга, Гарик мшаҧы (апрель) мзазы аррамаҵура ахысра далагеит Львовтәи аобласт ақалақь Стри (Стрый) аҷы архәҭақәа (авҙвод) акомандаҟаҵаѡыс. Гарик Саманба араҟа архәҭақәа акомандаҟаҵаѡыс мызкәак аус иухьан еиҧш, иара деиҭадәыкәҵан афицар еиҵбаҵәа разыҟаҵарҭа акурсқәа рахь. Гарик акурсқәа рҷы афицар еиҵбы ҳәа ахьзшьара аниоу, ирхәҭахь дааны аррмаҵзура дахысуан, аррамаҵзура даналгашаз аламҭалазы афицар ҧхьатәа ҳәа дҟаҵан.

Гарик Саманба аррамаҵура анихига ашьҭахь дхынҳәит ҧыхьа аус

ахьиуаз азауад ахь.

1987 шықәсазы апартиа Гәдоуҭатәи араиком аҳәарала Г. Х. Саманба Гәдоуҭатәи араинагзком ахь днаган адгьылшьақәыргылаҩыс. 1988 шықәсазы уаантәи Гәдоуҭатәи араиком абиуро ақәҵарала Г. Х. Саманба дҟаҵан Гәдоуҭатәи амикрофымцатә (микрочлектроники) НИИ "Мион" директорс. 1989 шықәса пхынгәы (июль) 15–16 рзы ақыртуа аҧсуа еидысларақәа ирхырҟьаны ари афилиал Қарҭаа рыбзоурала иаркын.

Г. Х. Саманба 1990 шықәса инаркны Аҧсны Аџьынџьтәылатәи еибашьра иалагааныа Моссовет иатәыз Амшын еиқәаҳәынтәи ашәҭа-азарҭа Гәдоуҭатәи афилиал аҟны адиректор ихаҭыҧуаҩс аус иуан.

Гарик Саманба Аџьынџьтәылатәи еибашьра (1992–1993 ш.ш.) ианалага аены инаркны абџьар кны зыпсадгьыл ахьчаразы игылаз афырхаҵәа дауаҧшьқәа дыруазәкуп. Уи Бзыпҭәи аеыхьчаратә архәҭа 1993 шықәса пхынгәы (июль) 25 азы Аҧсны Афырхаҵа ҳәа ахьзҳаракы иаҧсахаз Гена Анатоли-ипа Ҷанба данҭаха, Г.Х. Саманба Ареспублика Аҧсны Атәылахьчара Аминистрра аҩбатәи амотоҳысратә бригада акомандирс дҟаҵан. Араҟагьы аҳәыҷы инаало, ақәла пату иқәызҵо, аҩыза бзиа дызбо Гарик Саманба иҿырҧшыгоу еибашьҩыны, командирны ихы ааирҧшит.

Аџьынџьтәылатәи еибашьра амш уадаҩқәа раан дызхагылаз маҵуразаалак зегь аҟны Гарик Саманба иааирҧшит аибашьцәа рыхзызаареи, реиҷаҳареи, ахачҳареи, агәымшәареи.

Гарик Саманба иҧсадгьыл аҿаҧхьа иуалҧшьа анагзараҿы иааҧсарақәа рыхә ҳаракны иршьеит Ареспублика Аҧсны аиҳабыра – ихцоуп иреиҳау аибашьратә хьзы Аҧсны афырхаҵа ҳәа ахьз.

Агәра умгарц залшом Гарик Саманба ифырхаҵарақәа, икоман-

даҟаҵарақәа ҭцаазар, еиҵагыло абиҧара рзы ирҵаганы, имҩаҳәҵаганы ишыҟало.

Иахьа Г.Х. Саманба Аҧсны Атәылахьчара Аминистрра аҩбатәи амотохысратә бригада арезервистцәа дреиҳабуп.

1995 шықәса раахыс уи Ареспублика Аҧсны аихамҩатә усбарҭа адиректор хадас дыҟоуп.

Иуреи Гарики ҭаацәароуп. Иура х-ҩык аҧҳацәа драбуп. Иура иҧҳа еиҳабы Фатима Ҟабарда-Балкариатәи аҳәынҭқарратә универ-ситет аҟны агерман бызшәаҳәа рфакультет дастудентуп, уи иҧҳацәа еиҵбацәа – Виктория жәа-класск рҟны аҵара лҵоит, аиҵбаза Саида хә-класск рҟны дтәоуп.

Гарик х-ҩык ахшара драбуп, ҩыџьа аҧҳацәеи аҧеи. Иҧҳацәа Лауреи Мадинеи хәыҷқәоуп, ахәыҷбаҳчахь иныҟәоит. Иҧа еиҳабы Артур Ҟабарда-Балкариатәи аҳәынҭқарратә университет аҟны аеко-номикатә факультет аҩбатәи акурс дастудентуп.

Абасала, Саманџьиа Минчка лыхшара егьа ааҧсара рзыҟал-ҵазаргьы идырмырзит, иаҧсахеит. Жәаҳәарада, ахшара ауаҩы дзиаазо ихазы мацараз ауакәху, аиҳаракгьы ижәлари иҧсадгьыли рзы дхәаҭа дуны дгыларц азоуп! Ус анакәха, лыҷқәын аиҵбы Гарик Аџьынџьтәыла ахьчараан иааирҧшыз агәымшәареи афырхаҵареи – иреиҳау жәымҭа шкәакәароуп – Ан Минчка лзы!

АҬЕИ ХЬЗЫРҲӘАГА

Бамбора аҳабяеи Приморск ақыҭеи ирылсуа амҩаду аҟны иҟоу Гәдоуҭатәи авто-инспекциа (ГАИ) иатәу апостқәа реиҳабы рнапхгаҩы алеитинант еиҳабы, Заур Кондрат (Хәыхә)-иҧа Саманба диит 1954 шықәса пхынҷқәын (декабр) 6 азы Гәдоуҭа араион Лыхны ақыҭан, аҧсуа нхаҩ нага Хәыхә Никәаиҧа Саманџьиа иҭаацәараҿы.

1973 шықәсазы далгеит Цандрыҧшьтәи ашкол-интернат. Уи даналга ашьҭахь арра-маҵура ихигеит Приморсктәи атәылаҿаҵә аҟны. Арра уалҧшьа анынеигза ашьҭахь дҭалеит Харковтәи амашьынамҩатә техникум, уи қәҿиаралагьы далгеит 1981 шықәсазы.

1992 шықәса нанҳәа (август) 14 рзы аҕа гыгшәыг Аҧсны данақәла раҧхьатәи амш инаркны Заур иеибашьратә мҩа ахы акуеит Гәдоуҭатәи араионтә милиция амашьынамҩақәа рыҟәша (РОВД) рыргәыпхәҭа аилазаара далахәны.

1992 шықәса нанҳәа 31 азы Алада Ешыра ақытаҽ иҟаз ҳҳыргә-ғәарҭа ԥжәаны ажәылара аналагоз, аҕа ишьтахьҟа дыԥхьацаны ахырҕәҕәарҭа знапаҽы иаазгаз ҳаибашьцәа гәымшәақәа драԥ-хьагылаԝуп Заур Саманба. Убасҟан иара иаарԥшит рапҳьаза акәны дшеибашьԝы гәымшәа фырхаҵаз, наҟ-наҟгьы Аԥсадгьыл ахь-чаразы ихы-иԥси дшырмеигзоз, абаа ду еиԥш уиқәгәыҕратә дшыҟаз, иԝызцәа лабҽаба ирбеит.

Заур Саманба дрылахәын Аԥсны ахақәиттәразы имԝаԥгаз ажәылараҟәа зегьы. Гагра ахақәиттәраан Заур иашьеиҵбы Иуреи (хәажәкыра (март) 15–16 рзтәи ажәылараан фырхаҵарыла итахаз) иареи еицеибашьуан аҕа хәымга ааха ҕәҕәа итауа.

Заур Саманба иерылаирхәит ажьырныхҽатәии (ианвартәи) хәажәкыратәии ажәылараҟәагьы. Арҭ ажәылараҟәа раангьы ахеигзара ҟамҵазакәа аҕа хәымга диҽагылан Заур Аԥсадгьыл Аԥсны апатриот иаша шиакәыз еиԥш.

1993 шықәса ԥхынгәы (иуль) 3–4 рзтәи ажәылараан хатә-гәаԥхарала Аԥсны ақыртуа мпытҵахалаԝ ирҽагылоз аруаа рбаталион акомандаҟаҵаԝыс дыҟан.

Заур Саманба аҕа ихадаратә мчқәа иара иахь ихьарԥшны, имԝахҟьаны Алада Ешыра ацҳа азааигәара иҟаз урҭ рхырҕәҕәарҭа анапаҽы аагаразы имԝаԥгаз аоперациа аан Заур Саманба иеилҟьа-еилҕәыцәра иабзоураны аҕацәа жә-ԝык рҭархареи, жә-дзотки реилаҟәыбасара илшеит. Заур Саманба иҽырԥш бзиеи, игәымшәареи, иԥырхаҵареи иалдыршеит уи иҽаԥхьа иқәгылаз иқәпаратә уснагзатәқәа рынаҕзара. Заур убасҟан ахәра ҕәҕәазагьы иоуит (убри аҟара ихьанҭан азы дҟалеит аԝбатәи гәыԥ змоу инвалидны).

Саманба Заур Кондрат-иԥа аибашьԝы, Аԥсадгьыл ахьчараан хаҵала иааирԥшыз ахаҵареи игәымшәареи рзы Ареспублика Аԥсны Ахадара иусԥкала ихҵоуп Аԥсны Афырхаҵа ҳәа аибашьратә ахьз ҳаракза.

Заур ҳаибашьԝы, хҵеи хьзырҳәага ауаԝра зылжжуа иҟоу азә иоуп. Уи еиԥш иҟоу ауаԝ нага, ауаԝ шьахә, ауаԝы ҟәымшәышә, азә игәы иалсуа ҟазҵар зҭахзам, ажәаҽы "убла дтәыцны дхызар иузхымхо" ззырҳәо, ауаԝы аамсҭашәа иԥшаара уадаԝзар ҟалап. Абри иаххаагаз аибашьра хлымзаах Заур иннаҵаз ахәра хьанта бзаҧцык инирԥшуа убом, иагьараан дубаргьы ачча иҽыкәхх ауп дшуԥыло, иусураҽы акәзар иусҟәа зегьы еилффаҷа иҟоуп. Уи анаԝсангьы ииашьареи, итынхареи, иқытауааи рҽы абзиеи ацәгьеи анрымоу деиҿкаԝуп, дыцхыраԝуп. Заур ихазы аҵкьыс ауаа рзы дыҟоуп, ҳабацәа ишырҳәоз еиԥш, "ижьы ԥканы иуҭатәызар иуиҭоит", убри аҟынза дуаԝуп.

Заур анхарақ акәзар ихәы ҭеимырхеит, соуп зҳәо нхаԝык диеиҕьымзар диеицәаны дынхом, исас гәашә уҳәаргьы уигьы ҭбааун, дчеиҵьыка уаԝуп. Аԝызцәа-ақәлацәагьы жәпаԝык рҳаны имоуп. Аҭаацәара бзиазакәагьы аԥицеит. Ажәакала, зегь рыла еиқәшәоу уаԝуп.

Аҵыхәтәаны ҳара ҳзыҳәо акы заҵәык ауп, Заур иуаԝра ҟаимаҭ анаԝсан Анцәа аԥсыҧцыр ду иитарц.

ЗЫԤСАДГЬЫЛ АХАКӘИҬРАЗ ЗЫХӘҬАА ДУ АЛАЗГАЛАЗ [19]

Мушьни диит 1956 шықәса жәабран (февраль) 23 рзы Гәдоуҭа

ақалақь аҽы, араион аҟны ибзианы еицырдыруа арҵаԝы-аазаԝ Виктор Шьқәыҭ-иԥа Саманба иҭаацәараҽы. Мушьни Саманба 1973 шықәса рзы далгеит Гәдоуҭатәи ахәбатәи аб-жьаратә школ. Иара убри ашықәсан дҭалоит Аҟәатәи арҵаԝратә институт абаԝрҵәыратә факультет. Аԥшьбатәи акурс аҟны дыштәаз диасит Красноиарскҟа аполитех-никатә институт ашҟа. Араҟа Мушьни Саманба 1982 шықәсазы амԝатә (дорожный) нԥьныр изанаат ала дахьалгаз Красноиарск ақалақь аҟны даангыланы аусура нап аир-куеит.

Иаарласзаны Мушьни аус ицызуаз иԝызцәа рыԥсы дырзалымхуа бзиа дырбеит, иуаԝшьеи, инаалашьеи, иҟазшьа бзиеи рзы. Уи изаанаҭ ала дызҽыз иус импыҵаманшәалан, аинститут инаҭаз адырра бзиа иалҵшәаны. Есымшааира ззанаат бзианы издыруа ҳәа ихьз-иԥша ашьҭыҵра иаҽын.

Аибашьра алагаразы мчыбжьык шагыз, Мушьни ԥсшьара (отпуск) дауеит Гәдоуҭаҟа иани иаби рахь. Зоиеи Виктори рԥа ԥсшьара данырзаа ргәы иаахәаны, урҭ Мушьни шықәсык иазынаԥшуа дрымбацызт, дыгәхьааганы иҟамыз, изыруша рзымдыруа, рызхара дырзымбауа ивагьежьуан.

Мушьни нанҳәа (август) 14 рзы аҕа данҳақәла аеныцәкьа аԥсадгьыл ахьчаразы игылаз ҳаԧкәынцәа дыруазәкхеит. Мушьни хысгала дшеиқәшәаз еиԥшҵәкьа Ешыратәи ахырхарҭахь дцеит. Аамш рышьҭахь Ешыратә ҳаруаа гәыԥԝык Гаграҟа ииаргон. Мушьнигьы уи

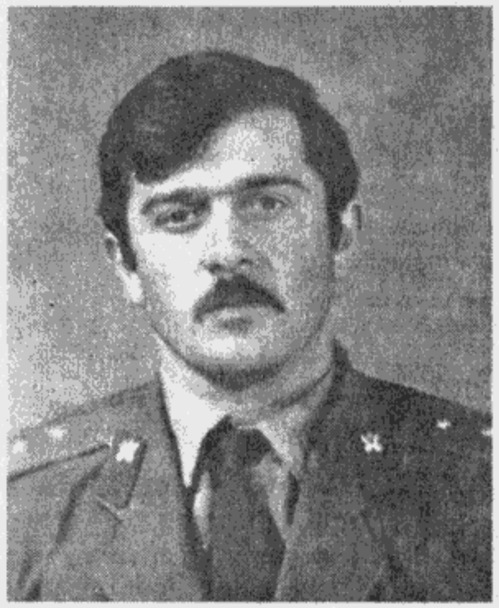
[19] Араҟа хархәара аиуит Гәыгәыца Ҧьыкыр-ԥҳа Мушьни Саманба изкны Гәдоуҭатәи араион газеҭ "Бзыԥ" ианылҵахьаз астатиа.

ахырхарҭахь диасуеит. Араҟа Мушьни инапы ахәра ҭәҭәа шаиузгьы агәхьаа мкыкәа ампыҵа халаҳ Гагра далцаны, Ԥсоу дырцаны дказцаз ҳфырхацәа дреиуоуп. Уи дрылахәын: Шрома, Гәыма, Ахалшени ақыҭақәа рхы рақәиҭтәра. Урҭ рбаталион Аҟәатәи аинститут аинтернат ала ихәнаны, рус бзианы инагзаны ақалақь ахь илбааит. Аҟәа ахы ианақәиҭха ашьҭахь Мушьни дызлаз абаталион Мрагыларатәи афронт ахь идәыҟәлеит. Аҵыхәтәаны, Мушьни иҳәызцәеи иареи Дранда азааигәара ақырҭуа фашист иҿагыланы фырхаҵарала иҭархара ишәҿыз, уи ахы ҭәҭәа иқәшәеит, иара усгьы ашьаҟәада иҿыкьаса ишцозгьы иԥсы илшәшәаны дкаҳаанза аҕа хәымга иҭархара дәҿын. Аԥсы илшәшәаны ихдырра ицәзны данкаҳа ашьҭахь ддәыҟәҵан Гәдоуҭатәи агоспиталь ахь. Уантәи Мушьни ддәыҟәҵан Санкт-Петербургтәи иҷыдоу ахаҿи, ацлымхәеи, ахаԥыци рклиника ахь. Ахы зыкәшәаз ицлымхәа жәеизантә иԥырҟахьеит. Мушьни ҳы-шыкәса хәшәтәырҭала ихигахьеит. Уажәгьы даҽа ҳынтә аԥкара иаԥхьаҟа ишьҭоуп.

Мушьни Саманба динвалидхеит, аха уи агәхьаа икым, избанзар, дыззыкәԥоз аиаша – Аԥсны аҕа иқәцара, иԥсадгьыл ахакәиҭра азаагара илшеит.

Мушьни Виктор-иԥа Саманба Аԥсны ахьчараан ҷыдала иааирԥшыз агәымшәареи ахаҵареи рзы ианашьоуп иреиҳау Аԥсны аҳамҭа – Леон иорден.

ЗЫЛАМЫС ЦԤЬОУ АУАҲЫ

Саманԥьиа Аркаша иԥҳацәа руазәы Замфира лыхьзуп. Замфира лыԥшәма Валера (Бада) Иасон-иԥа Такмадашвили Аԥсны Аԥьыԥьтәылатә еибашьра ианалага иматериалтә ҭагылазаашьа злацәгьамыз, аҳызцәа бзиакәа СССР аҿспубликакәа рҿы излаимаз рыла иҭаацәа аашьҭыхны шьоукы ишыҟарҵаз еиԥш, дцар ицрухууаз?!. Аха ус еиԥш иҟаз Валера ихгьы иаҭәеишьомызт, игәгьы иҭамшәеит.

Валера Такмадашвили Аԥсны Аԥьыԥьтәылатәи еибашьра иалагаанза, 1974 шыкәса рзы аабатәи аполк СССР Атәылахьчара Аминистрра иатәыз Гәымстатәи аԥшаҳәаҿы

иҟаз, Ар фатәыла реиқәыршәаҳ аиҳабы ихаҭыԥуаҳас аусура далагеит. Валера араҟа иԥышәа иазҳауа, амехак арҭбааua аҿаанахеит. Уи иусура бзиазы есышықәса апремиа анимоуаз шамахамзар иҟазамызт. Иара убас Валера ианашьоуп СССР Аиҳабыратә ҳамҭакәа рацәаны, усҟантәи аамҭазы СССР Апрезидиум ахантәаҳыс иҟаз Н. В. Подгорныи инапы аҵаҳны.

Ишдыру еиԥш, 1992 шыкәсазы СССР хдырбгалеит. Аԥсынгьы ахатәы ар еиҿнаамкар ада ԥсыхәа амауит. Убасҟан Валера афырхаҵараҵәҟьа ааиԥшит: аурыс рыр рҿы дшыҟаз даанхазҭгьы иматериалтә ҭагылазаашьа хараза ишеиҷьхозгьы, уи агәхьаа мкыкәа Аԥсны ахатәы ар аиҿкаара ианалага, сԥышәа стәыла хәыҷы Аԥсны ар зшьапы акра иалагаз идсырхәап иҳәан, ҳар рахь диасын, аԥсуа ар фатәыла реиқәыршәара напхгара азиуа далагеит.

Ҳыхь, Валера арахь даниас, афырхаҵараҵәҟьа ҟаиҵеит ҳәа баша иҳамҳәазеит, ҳара иҳамоу иахьагьы итәы-иԥха аурыс ир амаҵ азыза ауаа. Ҳәарас иатахузеи, ҳара ҳрыкәызбом, аха зхьышьаргәыҵа ҳакәыхшоу анцәеи ауааи ирбоит, уи аҭыԥ аман Ҳџьынџьтәылатәи еибашьра анцозгьы.

Аԥсны аибашьра анеилга, аԥсуа жәлар аиааира анырга, Валера иусушьа бзиа азгәаҭаны, Аԥсны Аресспублика ар фатәыла реиқәыршәаразы еиҳабыс дҟарҵеит. Валера махәҿа еилҳәала, аашьара ҟамҵо, уахынла дмыцәа, еынла дымтәа ир гәакьа рыматҵ аура даҿын ааигәанза

Валера напхгара ззиуаз аколлектив аҿы иаамсташәареи, иуаҳышьа бзиази зегьы бзиа деицырбон, ҳаҭыр ду иқәырҵон.

Ҳара, иабхәындацәа ҳакәзаргьы, абзиа ҳамоума, ацәгьа ҳамоума, ҷьара аказы ҳаихәлахар ҳәа дшәаны, илшо зегь ҟаҵо, дарҕьажәаҳаны дҳавагылоуп. Ҳаргьы уажәшьҭа маҳәҵас акәымкәа, иашьаҵас ауп дшаҳаԥхьазауа.

АФЫРПҲӘЫЗБА, НАНУЛИ!

Нанули Владимир (Вова)-иԥҳа Саманԥьиа диит 1967 шыкәса нанҳәа (август) 5 рзы Гәдоуҭа араион Хыԥсҭа акыҭан.

1984 шыкәсазы Нанули Саман-ԥьиа Аԥшьдәнытәи абжьаратә школ даналга, Москваҟа дцеит ахәҳахәҭыҳ изанаат аиуразы, дагьҭалоит Москватәи Асовет хәҳахәҭратә техникум. Нанули атехникум аихьзара бзиакәа лыманы даналга, дцоит Москватәи аобласт акалақь Протвино ахь. Уа уи аусуцәа реиқәыршәаратә ҟәша (отдел рабочего снабжения) иатәу абазаҿы атауармҳаԥгаҳыс (експедиторс) аусура далагоит.

1992 шыкәса ԥхынгәы (июль) алагамҭазы ԥсшьараҳәа даужьын

(аотпуск) лани лаби рахь Хыԥсҭаҟа дааны дыҟан. Нанули лаужьра аеҳәара аасқьаны еиԥш, ларгьы дхынҳәырц, амҩа дықуларц лыешазыҟалҭоз, аенышьыбжьон, Аԥсны зехьынџьара еиԥш, Хыԥсҭа ақыҭагьы иаарылҩит ажәабжь гәыҭшьаага: ақыртуа фашист Аԥсны дақәлеит, аԥсуа Иԥсадгьыл данзамызшәа данихырц, зхыԥхьазара рацәазоу, еибашьыгас иҟоу зегь рыла деиқәныхь, аԥсуа қытақәа амца ирхыжьуа, Аҟәа Ацҳа ҟаԥшь аҽы дааихьеит ҳәа. Ас еиԥш иҟаз ахлымзаах Нанули ианлаҳа, даангыло дауҟахыз!

Саб усгьы дбыргуп, деибашьуа дыҟам, арахьгьы ихшара зегьы ҳазҭабцәоуп, хатцарԥыск дихылымҵит, аҭа иҽагыло ачкәын дахьимам игәы инархьуа дышԥаҟасҵо, саргьы исылшо акҟалап, саб иашьа Шьаликәа ичкәынцәа Кәыреи Баҭали ахьцо срыццап лҳәан, хатца маҭәала лҽааилалҳәан урҭ дрыцны дцеит.

Абасала, Нанули леибашьратә мҩа ахы акит.

Гәымсҭатәи афронт анеиҽыркаа, акәылзтәи танктә еибашьыга техника (БТР) архәҭа акомандирҟатцаҩы Аҩзба Фазылбеи икоманда дақәшәеит. Фазылбеи Аҩзба икомандаҟны Нанули леиԥш аҭаԥҳацәа азәыркоы ҟалеит, урҭ рашьцәа рыԥсы иаԥшәмацәахеит, дара амца шыра иалагыланы шәареи гәкаҳареи ҟамҵазакәа, ахәра зауаз раԥхьатәи ацхыраара ирҭон, агоспиталь ахь игатәхозгьы ацхырааралась амашьына (скорая помощь) дақәцаны уахь дыргон. Нанули Фазылбеи Аҩзба икомандаҟны санинструкторс дыҟан. Уи лҩызцәа зегьы реиԥш, ҳаибашьцәа агәцаракреи ацхыраареи зҭаххоз изыҟамҵакәа дҟамлазеит.

Уамашәа иубаратәы иҟоуп, ҭеиҭыԥшла аԥҳәызба сифаҭ зуҳәаша, арахь си-ццаи чҳаны аҭа иааишьҭуаз аснариадкәа ракәзар дырцәымшәазакәа иаалырԥшыз ахачҳареи ҩгәымшәареи.

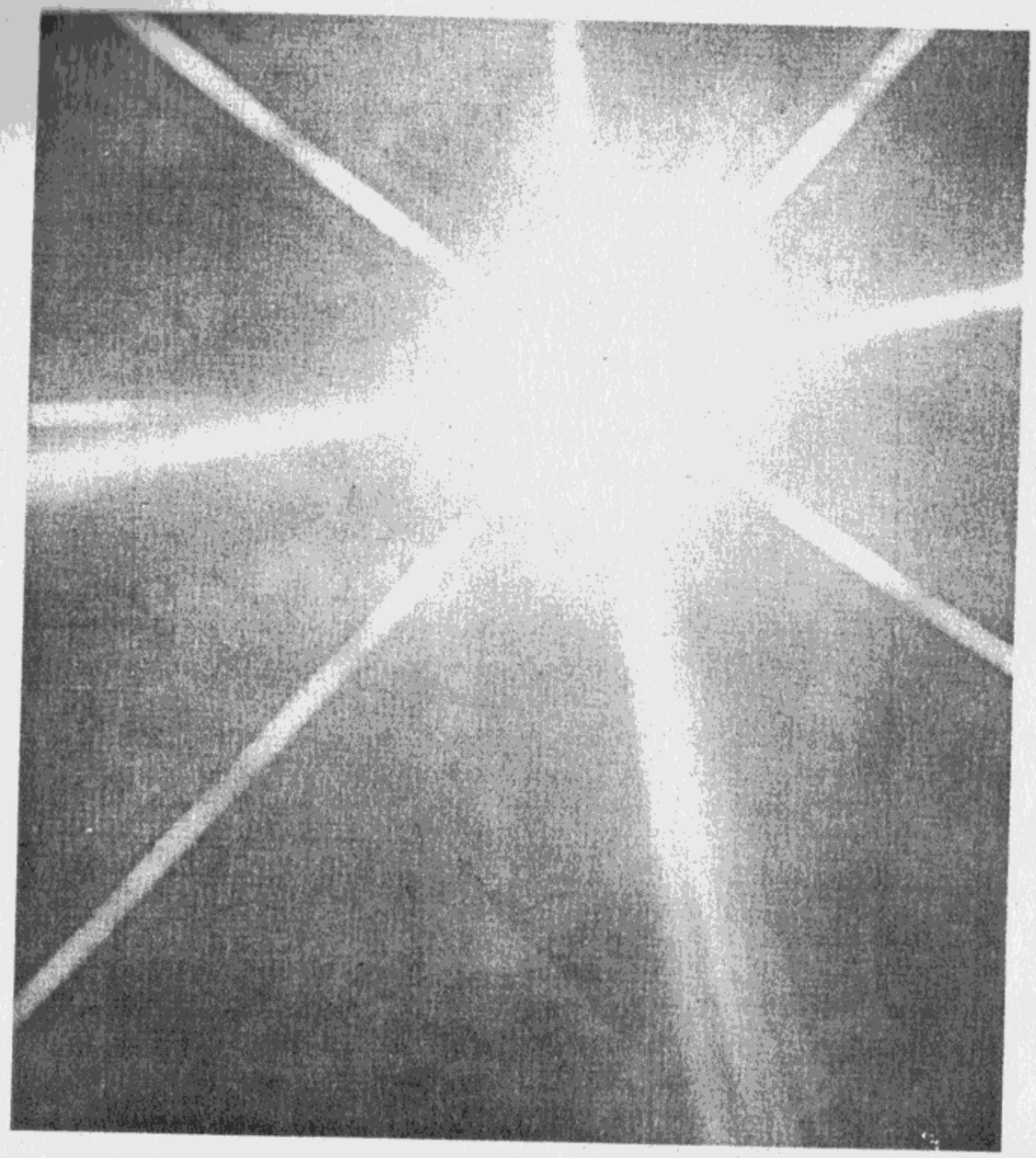
Нанули аибашьра зегьы лашьцәа гәымшәақәа дышрацыз Егрынзагьы дназеит. Жәаҳәарада, уи лыхәҭаа ҭәҭәаны иалоуп аҭа хәымга ххәаа дахцаны икацараҽы.

Ҳәарас иаҭахузеи, уи зегьы Нанули илзырҟатцоз лшьа-лда иалаз Аԥсадгьыл абзиабара ауп.

Нанули лаб абырг Вова дылмырԥхашьеит, аибашьраан ачкәын дсымамызт иҳәо, игәы дҭахәыцуа дҟалымҵеит. Абри азы акәхап

ҳабацәа изырҳәоз "азҭаб данбзиаха шә-ҩык арԥарцәа дрыԥсоуп" ҳәа.

Нанули Владимир-иԥҳа Саманџьиа хаҭала иаалырԥшыз агәымшәареи афырхаҵареи рзы иланашьоуп "Агәымшәаразы" амедал.

АПҢСАДГЬЫЛ ЗХЫ АҚӘЫЗҬАЗ РЫХЬЗ МРАҬАС ИЛАШОИТ

Аҧсадгьыл ахьчараз
Аҭеи днеиуеит гәышҧыла.
Иҧсадгьыл алахьынҵазы,
Аҭеи аҧсра даҧылоит!

Владимир Анҟәаб

АИБАШЬРА ЕИҦНАРҔЬАЗ АЦӘАҲӘА

Ҳажәла ҳаҭырла бахьазыҟаз
азы, еиҳәшьас быҧхьазаны ...

Апоетесса гәлымҵәах Саида Дел-ҧҳа (Саман-ҧҳа) Очамчыра араион апартизанцәа ргәыҧ аҟны мед-еиҳәшьас дыҟан. Уи фырхаҵарыла дҭахеит Мыркәыла ахы ианақәиҭыртәуаз. Уи гәыла ирҧханы илыҵуаз лажәеинраалақәа дырҷыгәҳәааны бзиа илбон. Убри аҟнытә абраҟа иаагаз иахәҭаны иҳаҧхьазоит баҵохатәрала иҵоу, 1986 шықәсазы иҭыҵыз ажурнал "Алашара", №3 ианқәаз Саида Дел-ҧҳа лажәеинраалақәа рахьтә "Зыҧсадгьыл иаҟәыгоу иҳәамҭа" ҳәа хыс измоу:

Ирхашҭхьоу атәыла саҧоуп,
Ирхашҭхьоу са сацуп уажәгьы.
Ацәқәырҧ ирцәызхьоу са соуп,
Са соуп, аха срыцуп уеизгьы.

Ажәҵан иацәҵашьаз са соуп,
Изласҳәари сымцахә шарку?
Адгьыл иаҟәыгоу са соуп,
Изласҳәари ҳҳьаа шаку?

Ашәақәа инрыжьыз са соуп,
Ишҧасҳәари сгәыҵәҟьа шбылуа,
Гәаныла ишәацәажәо соуп,
Уахынла цәашьқәак азыркуа.

Азыхьқәа зыхьҵәуа са соуп,
Ҵәуабжьык шьҭа исаҳазом.
Идагәахаз аамҭа саҧоуп,
Ашәак сара сзыҳәан ирҳәазом.

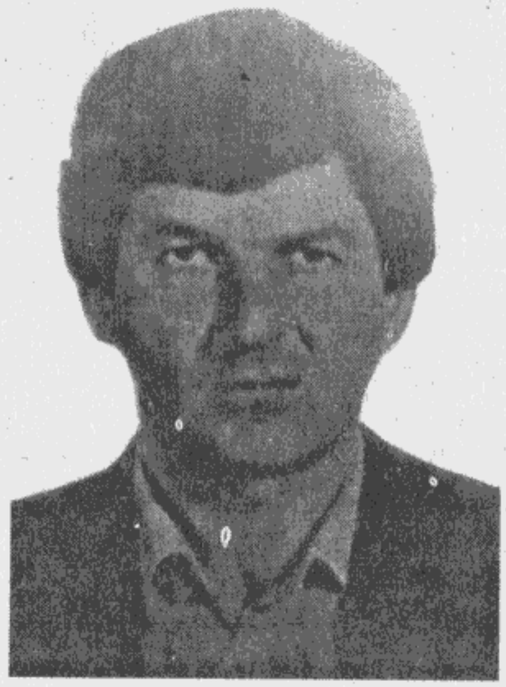
Иргәаҟу ахаҳәқәа сырҧоуп,
Ажәала са сыхәра ҕьазом.
Гәаныла ишәацәажәо са соуп
Са сныжьны ҷьаргьы шәызцазом...

1993 шықәсазы Аҧсынҧхатәылатәи еибашьра анцоз Саида Дел-ҧха афырҧхәызба лҭахара иазкны аҧсуа телехәаҧшра еиҿнакааз адыррақарақәы, еицырдыруа аҧсуа поет Н. Кәыҧниа дықәгыланы ажәа лҧшаахқәа лхиҳәааит, уи адагьы ҳара хыхь иааҳгаз лажәеинраалагьы даҧхьеит, насгьы лажәеинраала цәаҳәақәак абас ахьаҳәо: "Ашәак сара сзыҳәан ирҳәазом", убри инадҳәаланы апоет Н. Кәыҧниа иҳәеит: "Бара афырҧхәызба аҕа хәымга иҿагыланы быҧсадгьыл Аҧсны аиқәырхаразы зхы зымшаҭаз, зыҧстазаара қәыҧшгьы ақәызҵаз, ашәақәагьы, ашәыҟәқәагьы бзаҧцахоит, икамшәазо быхьз-быҧша назаза быҧсадгьыл иазаанхоит, ҳхьыбҿар рҿы иҿырҧшыганы, имоақәҵаган икалоит ба буаора, бфырҧхәызбара" – ҳәа.

Саида-афырҧхәызба, цәала-жьыла адунеи дықәымзаргьы, есҟьынгьы лоызцәеи, лыжәлари дрыцуп, ргәаларшәарақәы дыҟоуп, лыхьзи лыжәлеи хьтәы нбанла ҳҭоурых иануп.

Саида Дел-ҧха Аҧсны ахьчараан ҷыдала иаалырҧшыз агәымшәареи, ахаҵареи рзы иланашьоуп иреиҳазоу Аҧсны аҳамҭа Леон иорден.

АҬЕИ ЛАША

Ҳаҳәшьа ҧшза Шамониа...

Ҳаҳәшьа хазына, еиқәтәа-еиқәгыла, еинаала, адунеи зегь еиҟаразарц зҭахыз, зҭынхара еилызымхуаз, ҳаиҧшны бзиа ҳазбоз, абзиара анҳамаз ҳаиҿызкаауаз, ҳчарақәа рҿы зышәаҳәареи зыкәашареи шьахәыз, ацәгьара ҳанақәшәоз ҳзырҧшзоз, ҳаҧсҵәуаоо, змыткәмаҳәабжь аҧсы даргылоз, дарбан уаоытәыоосазаалак изы абзиа зҭахыз, о-гәык змамыз, згәы ц̇қьаз, иҳалалыз! Бара беиҧш аҧҳәыс хатәра бцәа далымҵырц залшомызт агәы цаҳә-цаҳә зызҭаз, ацәашьы еиҧш зыжәлари зыҧсадгьыли рзы ибылуаз Фридон (Қамс) ахаҵа!

Фридон Аоозба иоыза афырхаҵа – ифырхаҵара атәы аора уадаоуп. Уи иуаореи ифырхаҵареи, игәымшәареи, иҧсадгьыл аҿаҧхьа иуалҧшьа ламыс цқьала ишынеигзоз иҭамбазо зыхьны иуаажәлар назаза иазаанхоит. Хымҧада, уи атәы зоыша ауаа азгылоит.

Фридон Ҷач-ипа Аоозба диит 1957 шықәса хәажәкыра (март) 4 азы Гәдоуҭа араион, Приморск ақыҭан.

1974 шықәсазы Фридон Аоозба далгеит Аҟәатәи аихамоатә школ-интернат. Уи 1975–1978 шықәса рзы аррамаҵура дахысуан Владивосток аобласт ақалақь Корсаков амшынтә флот аҟны. Ирратә уалҧшьа анынеигза, 1978-1985 шықәсҟәа раан Баикал-Амуртәи амагистраль (БАМ) аҟны бнапҟаоыс аус иуан. 1991 шықәсазы ақәҿиара шьахәқәа иманы далгеит Москватәи анцьныртә ргыларатә институт. Уи аинститут даналга аус иуан Гәдоуҭатәи акультбзазаратә аремонтҟаҵаратә еилазаара (культбытремстрой) аҟны.

1992 шықәса нанҳәа (август) 14 рзы Аҧсынҧхатәылатәи еибашьра ианалага аены инаркны гәыпоык драҧхьагылаоны раҧхьа Аҟәа Ацхә Ҟапшь аҿы аҕа хәымга иҿагылаз дреиуоуп. Нанҳәа 16 инаркны арота дахагылоит.

Гәымсҭатәи афронт анеиҿкааха, аҕа импыҵакыз ақыҭақәа Тависуплебеи, Цугуровкеи адәыҷбатә вокзали, Аҟәа ақалақьи рҿы адиверсиатә аоперациақәа имоаҧгаз дрылахәын, Изныкымкәа уи иааирҧшхьан игәымшәареи афырхаҵареи.

Фридон Аоозба хаҭала иааирҧшхьаз афырхаҵареи агәымшәареи рзы Ареспублика Аҧсны аиҳабыра рахь ашәҟәы неихьан "Агәымшәаразы" амедал ианашьахарц.

1992 шықәса цәыббра (сентиабр) мзазы анҵәамҭазтәи хәылпазык ампыҵахалаоцәа рнапаҿы инаргаз аҭаҧқәа рахь дцаны иҿаҧхьа ишьҭаз адҵа шынеигзоз аҕацәа рыгәтацәкьа далашәеит. Хаха-хымш хацәынмырха дырҿагылан, дагьрыцәцеит. Иоызцәа ақәпаоцәа излашьақәдырҕәо ала, Фридон Аоозба араатәи аҭагылазаашьа уадаоза дызлалҧцыз игәымбжьажьареи, игәеиҭамсреи, иеилкьа-еилгәыцәра шракәу.

1993 шықәса ажьырныҳәа 20 рзы Фридон Аоозба аобатәи ажәыларатә (штурмовой) баталион командаҟаҵаоыс дҟаҵан.

Хәажәкыра 15–16-тәи ажәылараан Фридон Аоозба ибаталион аҧшыхәратә ҕәыҧ ацны азиас Гәымсҭа ирсны ишықәпоз иназеит Аҟәатәи абылтәы ҭатәарҭа (АЗС) Ачадара ақыҭа аҟнынза. Абаталион аҧхьа дгыланы, хаҭала иара аҕа ипулимиоттә хысырҭаки БМП-ки ҭаирхеит. Ҳбри мчла еиҟарамыз аидыслараҿы, аоызцәа рхьаҵра алыршахаразы, Фридон Аоозба гәыпоык аибашьцәеи иареи аҕа хәымга имца дара рахь инаргеит. Ус ала дара жәпаоык роызцәа еиқәдырхеит. Араатәи аибашьра адәаҿы фырхаҵарала дагьҭахеит.

Ишдыру еиԥш, Аԥсны ахы иақәитҳааныза, аҕа гьангьаш инапаҵаҟа излаҟаз ала 86-ҩык Фридон дназлоу рыԥсыбаҩқәа ишрыхәҭаз анышә иамадамызт. 1993 шықәса абҵара (ноиабр) 6–8 рзы афырхаҵәа доусы дзыстоу ала рыԥсыбаҩқәа еилырганы урҭ ишрыхәҭаз анышә иамадан.

Фридон Аҩызба Аԥсны дшаҵеи иашаҵәҟьаз еиԥш, иԥсыбаҩ анышә иамаԥдан ахҭныкалакь Аҟәа Ахьз-аԥша Амемориал аҟны.

Фридон Чач-иԥа Аҩызба хаҭала Аԥсадгьыл ахьчаразы иааирԥшыз агәымшәареи афырхаҵареи рзы ихҵоуп Аԥсны Афырхаҵа ҳәа ахьз ҳаракза. Уи ихьз акамшәаразы Гәдоуҭатәи абжьаратә школ №7 ихьз ахҵоуп.

Фридон Аҩызба Аԥсны аполитикатә зҵаарақәа рызбаразы ҳажәлар имҩаԥыргоз акҵиақәа дызлахәымыз арбану?! Уи урҭ зехьыңцьарала активлаҵәҟьа ихы рылаирхәыр акәын, хеиҵаҳара захьзыз изымдырзо!

Егьырҭ зегьы ҳарҟәаҵып, 1989 шықәса ԥхынгәы (иуль) 15–16 рзы ақырҭуа-аԥсуа еидысларақәа ирыхҟьаны "ҳашьцәа" бзиахәқәа, ҳажәлар рхаҭанакцәа ауадаҩарақәа изҭадыргылаз иреагылан акциақәа имҩаԥгаз, Фридон урҭ активла ихы шрылаирхәыз адагь иаҳҭахузеи?!

Фридон Аҩызба агәыҭбаа зызҭаз уанизхәыцуа ухаҷы имааирц залшом аԥсуа поет гәлымҵәах Алыкьса Лашәриа ицәаҳәақәа:

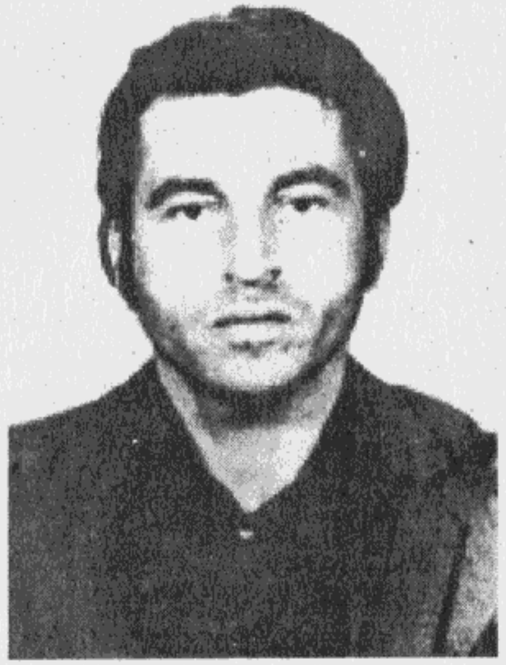
Мап!
Ауаҩы дыҟаназ, мрашәа
дыԥхаларoуп,
Амреиԥш игәи, ихы-иҷеи
цкьаза,
Данықсуаҵәҟьагьы, иԥсы
мраҵас иҭашәароуп,
Жәлар ргәаҷы дынхартә
длашаза.

Фридон ииашаҵәҟьаны, дыҟаназ амреиԥш игәи, ихы-иԥсы цкьаза дыҟан, аҕа хәымга ихы цаҳә-цаҳә данаиргозгьы иԥсы мраҵас иҭашәеит, жәаҳәарада, уи жәлар ргәаҷы даанхоит назаза длашаза.

Фридон! Узхара иузымбацыз уԥшәмаԥҳәыс ԥшза Саида Агр-ԥҳаи уареи шәызҷыгәҳәааны бзиа ижәбоз, нап рыдкыл ишәаазоз Аланчики шәҭыԥҳа Алина ҟәыбҷеи, уара зиира уахаанымхаз – Уԥсадгьыл ухы анақәуҵа ашьҭахь ииз, уззыԥшыз, злаққа уҭамԥшыз узҕаб Фридона хәычи рхаир ран Анцәа илирбаait!

Урҭ ухьҩажьқәа уара узхьымзаз иахьзаратәы, агәи-агәамчи, ахшыҩи рыманы, ауаҩы ԥааимбар ишухылҵыз еиԥш, ухы-уԥсы раҵкьыс бзиа иубоз, ухы зқәуҵаз Уԥсадгьыл, ихьзырҳәаганы, иҵәатәы шьаҟаны иаҵагылартә зхьышьаргәыҵа ҳакәыхшоу Анцәа иазиргылаait!

ЗЫԤСАДГЬЫЛ ЗХЫ АҚӘЫЗҴАЗ ҬСРА-ЗРА ИҚӘЗАМ

Аԥсуа иажәа ишалоу еиԥш, зхәы иаҭәҳәаны изфо, зхатә цьабаала зхы ныҟәызго, азәы итәы иашьҭам, зчеицьыка ҭбаау, анхамҩа нага ҟазҵаз, быжь-ҩык ахшара – х-ҩык аԥацәеи, ԥшь-ҩык аԥҳацәеи заазаз Аркашеи Венереи рҭаацәара ухы абзиара адукылозар, абарҭ реиԥш сыҟандаз ҳәа ззуҳәаша ҭаацәароуп. Рымаҳәцәа ракәзар азә дубар азә духашҭуа, Нарҭаа дуқәа ирԥацәоума уҳәо аҟнынза рыламыси руаҩреи дууп. Аркашеи Венереи рҭаацәара зҭаху зегь урҭ рыхшара ишрызгәдуу еиԥш, рымаҳәцәагьы ирызгәдуны ирыхцәажәоит.

Аркашеи Венереи аазара зларҵаз, раԥхьа ирхылҵыз рыԥҳа Замира дызмоу Миша Смаил-иԥа Инаԥҳа иоуп, Замира лнаҩсан ицо Замфира лыԥшәма Валера Иасон-иԥа Такмадашвили иоуп. Замфира лнаҩсан ицо Заира лыԥшәма Едик Черди-иԥа Цьениа иоуп, урҭ реиҵбаза Саида дызмоу Валера Колиа-иԥа Герзмаа иоуп. Амаҳәцәа рҭаацәарақәа анцәа ишиҳәара рыҳәсақәеи рҳәыцқәеи дареи еиҵаҩоы иҟоуп. Арҭ зызбахә ҳамоу амаҳәцәа, акы иаҵахо иауҟаху, ирылшозаҷ хеиҵьашьара ҟарымҵеит ақырҭуа гыгшәыг иҭыҩра иҭацаларазы. Анцәа ду ицьшьарала урҭ еибга-изҩыда аибашьра мцашыра иалҵит, раԥхьаҟа ргәахәтәы иахьзартә иҟалеит.

Аркашеи Венереи рыхҩы ԥацәа Иура, Санард, Одар аибашьра мцашыра иалагыланы аҕа хәымга фырхаҵарыла иабашьуан, урҭ еибга-изҩыда аиааира мшгьы иаԥылеит.

Аркашеи Венереи зхьышьаргәыҵа ҳакәыхшоу Анцәа ду илԥха ала, ҳахшара еибганы аибашьра мцашыра иалҵит, уажәшьҭа ҳаԥсыргьы цьанаҭ ҳцеит ҳәаны, ух гәышьа ҳәа ргәы анаадырҭынч ашьҭахь хара имгакәа арыцҳара ду рзыҟалеит. 1993 шықәса жьҭаара мза (октиабр) 9 азы, аԥсуа жәлар аиааира анырга ашьҭахь, жәымш ааҵуаны Гал араион Ҭәымрышь ақыҭаҷы иҩызцәа дрыцны аԥшыхәра дшаҷыз, дара раԥхьа бцьарла еиқәых гәыԥоык ҳаҕацәа еицны иааиуаз руазәы урҭ ирыцәкны иавтомат иаатирҟьаз иԥстазаара ааҷахнаҵәеит рпа еиҳабы Иура.

Иура Аркаша-иԥа Саманԥьиа аҭаацәара далалахьан, ԥыԥьа аԥҳацәеи, аԥеи ихшахьан.

Иура, Ҳаг-ԥҳа Ингеи иареи рыԥсҭазаара анеиларҵа, хара имгакәа, аԥсуа ҭасла, аишьцәа рахьтә дшеиҳабыз еиԥш, иҭаацәа дыреиԥны, аҭыҵтыԥ ылхны анхара далагеит.

Иуреи Ингеи қәыԥшцәан, аха рҳәоу еиқәыршәаны, рмахәҽа еилҳәаны, анхамԥа бзиазагьы ҟаҵаны, рхәыцқәагьы ирыгмыжькәа, ргәахәтәы иахьыгзаны ираазон, руацәа-ргәыцхәцәагьы ирыгмыжьуа иааиуан.

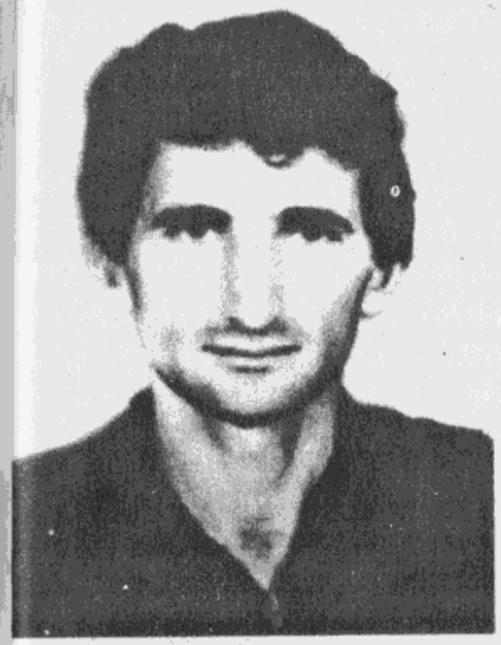
Аха аибашьра ҟадыҷь уаҵәцо иауҟаху, аԥсуа игәы иҭамкәа, ихы иҭамкәа, ақыртуа фашист итанккәа ҵԥа змамыз иманы ԥсуак Аԥсны иԥсадгьыл данымкәа данысхуеит ҳәа данҳақәла, Иура иԥызцәа зегь реиԥш, уахык иԥоны даҵамҧхьазакәа, аҩа гыгшәыг диҽагыланы, амца қьауқьад далагыланы фырхаҵарыла диабашьуан, аиааира аенынза.

Иура иаби иани, иҭахцәеи дыԥсуп ҳәа дрыҧхьазом, избанзар, акы - иашьҭахь дынижьит иҵәԥан шьап змырзшаз ахәыҷы ауԥашәыл Даур. Ашкол дҭоуп, дҳәыҷуп, насгьы уеумыргазар иубаратәы иҟоуп иаб иҟазшьа ссирқәа шилоу, ихы аахҵәа ишихагылоу, дышиеиԥшу, иапҳьаҟа дышуаԥ нагахо, иаб қәрахьымза адамра хыла дшаимырсуа. Уи анаԥсгьы, Даур иан Инга дхаҵамҧҳәысны дшыҟоу ала иубаратәы иҟоуп Иура игәарата аԥеиԥш бзиа шазыԥшу. Иура иԥҳацәа Аксанеи Шьазинеи ашкол иҭоуп, аха рурокқәа ирхаршәаланы иҟәбаҟәшәо ран лусқәа рҽы илыцхрауеит, лгәы дадыргом. Ҩбагьы, Иура фырхаҵарыла иԥсадгьыл ахьчара дшаҽыз дҭахеит.

Зыԥсадгьыл ахьчаразы зхы ақәызҵаз ԥсра-зра иқәзам, хьтәы нбанла ихьз аҭоурых иазынхоит.

Иура Аркаша-иԥа Саманԥьиа Аԥсны ахьчараан ҷыдала иааирԥшыз агәымшәареи, ахаҵареи рзы ианашьоуп иреиҳазоу Аԥсны аҳамҭа Леон иорден.

АГӘАҨЬ ЗЫЗҬАЗ АҴЕИ

Хыԥхьазара рацәала Аԥсадгьыл ахьчаразы рхы ақәырҵеит ҳҵеицәа дауаԥшьқәа. Убарҭ дреиуоуп Иура Кондрат (Хәыхә)-иԥа Саманԥьиа. Диит 1957 шықәса ԥхынгәы (иуль) 23 азы Гәдоуҭа араион, Лыхны ақыҭан.

Иура Саманԥьиа Аԥшьдәынтәи абжьаратә школ даналга дҭалеит Харковтәи автотехникум. Уи 1982 шықәсазы ақәҽйара бзиақәа иманы даналга, Гагратәи автотранспорттә наплак аҽы механикс аусура далагеит. Араантәи диасуеит иқыҭа гәакьахь Лыхныҟа, аусурагьы далагоит аколнхара "Лыхны" агараж аҟны механикс.

Иура Саманԥьиа аррамаҵура дахысхьан Беларусиа атанк баталион аҟны.

1992 шықәса нанҳәа (август) 14 азы аҩа хәымга Аԥсны данақәла Иура аԥоны дыҟамызт. Усҟан иԥоыза Ҷанба Валери иареи усқәак ҵцыхәала Воронеж ақалақь аҽы ицаны иҟан. Урҭ Рыԥсадгьыл ақыртуа фашист дақәлеит ҳәа шараахаҵәкьаз еиԥшҵәкьа, ԥшра ҟамҵазакәа изызцаз русқәа зегьы нкажьны хыма-ԥсыма амԥа иқәлеит, Ԥсоу аҳәааҽы иааит, аха ҳаҩоу иибаша, ҳабацәа ирҳәоз иауҵабыргыхым "абнатә рбаҵь ааины аԥонатә дәылнацон" ҳәа ҳаҩацәа бҵьар хкыс иҟаз зегь рыла еиқәныхҳҳәаа кны ԥшәымара уа игылан.

Ас еиԥш иҟаз алаламбатә еиқәаҵәа рыбла ианаба, Иуреи Валереи иҟарҵагәышьахуаз, рхаԥыц аҿҽа ыҵго, шәареи ҳареи иҳаирбарбап, иаԥшәымацәоу шәара шәакәу ҳара ҳақәу рҳәон, иԥоагьежьны шьхала ихыҵны иааны рашьцәа аибашьцәа гәымшәақәа инарылагылт.

Убри инаркны, Иура, иԥсы изалымхо бзиа иибоз, иԥҳацәа хәыҷқәа иахьынзаиҭахыз рлакҭа дызҭамԥшзакәа, уахык урҭ дрыламҧхьазакәа ампыҵахалаԥ диҽагылан деибашьуан.

Иура Саманԥьиа дрылахәын Гагра, Цандрыԥшь, Гьечрыԥшь рхақәиттәра. Гьечрыԥшь ахы ианақәиҭыртәуаз Иура аа-автоматк ҳаҩацәа ирхыхны иԥоызцәа аибашьцәа иабҵьардаз ириҵеит. Уи ҳаҩа иабашьуа Ԥсоу дырзцаз, аԥсуа бираҟ шәыршәыруа ҳҳәааҽы иахазаргылаз ҳақәпаԥоцәа фырхацәа дыруазәкын.

Иура Саманԥьиа 1993 шықәса ажьырныҳәа (ианвар) мза инаркны Гәымсҭатәи афронт аҟны деибашьуан.

Хәажәкыра (март) 15–16-тәи ажәыларааи Иура Саманџьиа иҩызцәаахәан иужәрын, иџшра-исахьа иакәнагахашаз ахшыҩи анамыси иманы драпҳьагылан Аҟәа ахақәиттәраз Гәымсҭа хьшәашәа дыроны акемпин ҳажәлаҷы азәы ҳәа дҩагылеит. Мирод Таҟә-иџа Саманџьиа дызҭахыз ашҟа дназоны еиџш, иқәшәеит дызгашаз аҭа ихы мыжда. Абрақ зегьы уи иҷкәын Ардашьын иеигәырҭьаны анцәа инеигзаша аџа хазына Аџсадгьыл ахақәиҭра иахыццакуаз, уи азы зымч-зылша иамоигзоз аҵа дизгылт ҳәа рҳәон.
лаша, иҧсҭазаара аҵыхәтәа ааџцәеит.

Минуҭқәак ҳҳаҷы иаагап абиџазаҵә хәҩы-еиҳәшьцәа рашьазаҵә
Иура Кондрат-иџа Саманџьиа Аџсны Ахәынтқарра ахьчараа заҟа дырҭахыз, бзиа дырбоз, амц ихмырџсарауа дрымаз. Урҭ Ардашьын
хаҭала иааирџшыз афырхаҵареи агәымшәареи рзы ианашьоуп иаҳәшьцәа иқәнагахаша азҭабгьы лыџшаара цәгьоуп ҳәа акәын ишыҟаз.
"Агәымшәаразы" амедал.

Ардашьын иҧсҭазаара аҥҷахцәоз ҩажәа шыкәса ихымцзацызт.
Иура даб шьахәын. Иџшәмаџҳәыс аурыс ҭыџха Тарасов Ҩажәа шыкәса закәыхузеи, аҧсҭазаара захьзу агьама зымбацыз изы,
Лиудмилеи иареи ираазон х-ҩык азҭабцәа хьҩажьқәа. Ани аби цәгьал илаша-лашо иҩагылаз, акәыџш иҧсҭазаара ас иаалырҟьаны аҷахцәара
гәалас ирымаз рызҭабцәа аиашьа дахьрымамыз акәын, ҳҟәышцәа гәыҭшьаагоуп аҭаацәеи аҭынхацәеи рзы. Аха иҟоуцозеи анцәа ус
ражәа ишалаз еиџш, "иржәшаз азыхь ахы ыҵнамхзацызт" иахьымзары лахьынцас ириҭазаап зқьҩыла Ардашьын иҩызцәеи иқәлацәеи,
– иқәыџшцәан, жәаҳәарада, уи Анцәа дратәеишьон, аҭа гәымбылџьбар иеиҳабацәеи Рыџсадгьыл рхы ақәрымцар ада ҧсыхәа ззыҟамлаз.
дырџырхагамхазҭгьы! Уи ҳаҭа гыгшәыг Иура аҳәыцқәа раазараҩы Аџсны аҳәынтқарра ахада Владислав Григори-иџа Арзынба
игәахәтәы дахьимыгзазаргьы, агәра умгарц залшом, уи иџшом абиџазацәқәа зны шәеаанышәкыл шиҳәазгьы Ардашьын Саманџьиа
Лиудмила дызлаҟаиматуа ала, рыхшара напи хылаџшреи рыгмыжьуа аибашьра ианалагаҵәҟьа ҧшра ҳәа ҟамцакәа Ҳаџсадгьыл аҵеицәа
урҭ раб ихы зқәиҵаз иџсадгьыл иацәтәымуаамкәа, иаџҳацәа иашақәоны хьзырҳәагақәа зегьы реиџш, Ардашьынгьы сабиџазаҵәуп ҳәа аҩны
ишылаазо. дымтәакәа, иҳақәлаз ақыртуа фашист диҽагыланы фырхаҵарыла
Шәызҳәаит шәара Иура изҭабцәа хәыцқәа, шәаб игәаҵь шәызҭаны деибашьуан Гәымсҭатәи афронт Шроматәи ахырхарҭаҟны.
шәыхьзырҳәаганы!

Ардашьын Мирод-иџа Саманџьиа диит 1974 шыкәса жьырныҳәа (ианвар) 29 азы, Лыхны ақытан. Ардашьын Аџшьдәынтәи абжьаратә школ далгахьан.

Ардашьын иаб Мирод иашьеиҳаб Ражден-иџа Леосик Саманџьиа каратистк иаҳасабала, Аџсны анҭыцгьы зыхьз наҩхьоу жәпаҩык акаратист қәыџшцәа азыҟазцахьоу инапхгарала Ардашьын ари аспорт хкы аҟны аҟыбаҩ бзиа ааирџшхьан. Убри аҟынтә Леосикгьы Ардашьын "карате" дадиџхьалон, дазыҟаицон, уи "карате" ҳәа изышьҭоу аиқәџара хкы аҟны иаџхьаҟатәи иҧеиџш гәаҭаны.

Аџсны аиааира агара амш жәымш шагыз, 1993 шыкәса (сентиабр) цәыббра 21 азы Аҟәа амцан Ардашьын Саманџьиа иҩызцәа зегь реиџш аҭа хәымга диҽагылан дшеибашьоз фырхаҵарыла дҭахеит.

Ишдыру еиџш, афырхаҵа ианакәзаалак ҧсра иқәзам, хаҭала, цәала-жьыла адунеи дыкәымзаргьы, аҕьараҳәа зыҧсы ҭоу дрылагылоушәа ихьз рҳәалоит, ашәақәа изаџцалахоит. Абри убыс шакәу агәра ҳнаргоит цаҟа ианаҳҷо Ардашьын Саманџьиа изкны апоетесса – Лариса Макачаа-ҧха илҩыз ажәеинраала.

Ардашьын Мирод-иџа Саманџьиа Аџсны ахьчараан ҷыдала иааирџшыз агәымшәареи, ахаҵареи рзы ианашьоуп иреиҳау Аџсны аҳамҭа - Леон иорден.

АФЫРХАҴА АШӘА ИЗАҦЫРҬОИТ

Ажәытә ҳабацәа ирымҳәозои "инам-
заша агара дакуам" ҳәа. Урҭ ҳабацәа
ирҳәоз, иаҧырҵоз ажәаҧҟақәа иахь-
ҵабаргымхацыз аҧсҭазааратәы зынза
имаҷзоуп. Аа, абас иҟалеит ҳаҷқәын
қәыџш, абиџазаҵә, шарџыеҵәас иҩаҵ-
хаханы, хәылпы еҵәашәа иҭашәаз,
Ардашьын Мирод-иџа Саманџьиа
иуахҭа.

Ардашьын ҭеиҭыџшла убас деи-
ҿкаан, имфа-имжәа еснагь сихәаџ-
шландаз уҳәаратәы, аҭыџха ҧшза
ҧшрала иаалаџигома уҳәо, деихы-
тыруа, деимхәыцха, изәзәага зы

Лариса Макачаа-ԥа

АРДАШЬЫН САМАНЦЬИА

Аҟәа ахақәиҭтәраан иҭахаз
Ардашьын Мирод-иԥа Саманцьиа
ихьзыҟоылоуп

Споетым, сышәҟәыҟоым, сцарауаҟоым,
Агәаҟра сарцәажәеит сара.
Исцәагхо рацәазаргь уадаҟоым,
Ардашьын изыскуеит сцәаҳәа.

Жәаа шықәса ракәын ихыҵуаз,
Аибашьра раԥхьа данцоз.
Дқәыԥшзан ашҭа данҭыҵуаз,
Изгәакьоу иан дангәыкуаз.

– Уца, нан, уеиҵамхан! – наиалҳәон,
Усҟан гәаныла дгәыркоон.
Иабгьы дыгәжәажәон, ихьааигон...
Ишьҭахьҟа ԥшзахарцаз дгәагәон.

Аҕа цәгьа данҳақәла ҳаишьырцаз,
Ҳаԥсадгьыл ҳамкәкәааны игарц.
Иҟоызцәа иеырхьигзон ахьыԥшымраз,
Аԥсынтәыла аԥсшәа галарц.

Зныкымкәа рҕа дыԥхаирсхьан.
Шықәс дуззак уи деибашьхьан.
Гәымсҭа наҟ ала дырсхьан,
Аҟәа агәашҟа деихон.

Ахәымга ихымҭа ицрасит,
Уи акәхеит, иԥсырҭа иабеит,
Иҟоызцәа игәҭакы нырмыжьит,
Иаарласны Егрынза иназеит!

Хәҟоы-еиҳәшьцәа рашьазаҵә гәыблыла
Дамардеит ихьшәашәоу анышә.
Рыхәҟоыкгьы еиқәшәамзи разҟыла,
Рашьеиҵбы иаимыркызҭгьы ишә.

Шәылаҵьырз дашьаҳауеит, ижәдыруаз,
Ишьҭышәымхын изыҳәан ашәы:
Ихы ақәиҵеит Аԥсны ахьымԥшраз,
Иԥшьоу аныхәаҽа шәкы.

Ардашьын имшироуп иануараз,
Иԥсы ҭоуп, ихыҵит ҟажәа.
Ижәлар дырхашҭуам даԥсоупаз,
Шьа цқьала Аиааира зкәабаз.

Январь, 1994 ш.

ИҞАЛАРАНЫ ИҞОУ УЗАХЫРԤОМ

Лаҭбеи Котик-иԥа Саманба диит 1976 шықәса январь 28 азы Лыхны ақыҭан. Аҵара иҵон Калдахәаратәи ашкол-интернат аҟны. Лаҭбеи аԥхынтәи аканикулқәа иманы аҟоны дшыҟаз ауп ақырҭуа фашистцәа шҳақәлаз. Усҟан Лаҭбеи жәиԥшь шықәса дырҭагылан, аибашьрахь дцаразы иқәра аҵанакуа дыҟамызт.

Аибашьра иалагеит ҳәа Лаҭбеи иаб Котик ишааиаҳаҵәҟьаз ичашәага шәакь аашьҭихын иҟоны дындәылҵын игәарԥ абжа ааиҟоишахьан еиԥш, иҷкәын Лаҭбеи дааиԥыххылан, дгьаҵәы-ғьаҵәо, саб, уара уахьцо саргьы сцоит иҳәан шьаҽак димышьҭуа далагеит. "Лаҭбеи, уара сара уаб ухаҵкы ицаша, хәмарра сцо ҷьушьозар угәы уажьоит, еибашьра сцоит, уара ахәҷинзара аибашьра-мца еилашыраҟны иулшараны иҟоузеи, аибашьра улшартә уҟазҭгьы, Ҳаԥсадгьыл амца анаку уахык аҟоны узысмыриоз, узаҵасмырԥхьоз узымдырзоз?! – иҳәеит

"БАБАДУ"

аб аҭакс. Ахәыҷы ас иаб м
аницәик ашьҭахь, Лаҭбеи а
наза еиҧш иҩырхаҵаны ҩааиҭи
"Саб, иуасҳәарц сҭахуп, уаж
ааигәаза ихыбгалаз СССР ан
мец фашист данакәлаз, са
сыкәлацәа афырхаҵара иа
дырҧшыз атәы зҳәо ашәыкәк
иакымкәа-ҩбамкәа сышры
хьахьоу, насгьы уара уаб Тар
сара сдаду анемец фаши
диҽагылан дышиабашьуаз, фы
хаҵарылагьы дышҭахаз, уи ишь
шсылоу, адуцәа иаҳ-ҧигом
шәҳәо аҟнынза, "иза-ҭәоумш
аҳәак иҟәнуп" ҳәа аҧсуа иаж
ишалоу еиҧш, ҳаҕа хәымга ам
шижәыстцо ала агәра усыргои
ҳәа. Абас аҧа аб диҳәон а
башьрахь сга ҳәа. Аха Коти
аҧсразгьы имуит, уара уҟәлаце
ахәыҷқәа шәыда ҧсыхәа ҳмоу
ҳаныҟало аены Аҧсадгьыл азы суеигзап ҳәа уҟоума иҳәан, аб ичашәа
шәакь ихәда ишхшьыз агәар дынҭыҵны дцеит. Лаҭбеигьы иҟа
ҵагәышьахоз, дмида-гәидаха аҩныка даахынҳәоит.

Ҳәарас иаҭахузеи, Котик Тарас-иҧа Саманба аибашьра иҟәр
шаҵанамкуазгьы, аҩны даутәахоз, илшоз ала аибашьра мцашыр
далагыланы, аиааира аазгоз, аҕа хәымга иҭыҩра дҭазцалоз еиҵбацә
иҟәлацәа дрылагыланы деибашьуан, хьзы ҷыдасгьы иман "Бабад
ҳәа.

Лаҭбеи иаб афронтахь данимга аены инаркны дзызхәыцуаз, уах
иара ихала цашьас иҟаиҵашаз, бҧьарс ирхиарыз акәын. Лаҭбе
даалаган ҧжәагақәак ҟасцоит ҳәа далагеит. Атанк ҧжәагақәак ҟаҵан
ҳархәҭакәа ахьтәоу руакы аҿы артҟәацгақәа сыманы снеир сыш
ҧарыдрымкылари ҳәа игәы иҭакны. Артҟәацгақәа акыр ҟаиҵахьан
еиҧш, даҽа рҭкәацгак аҟаҵара дшаҿыз импыҵаҧжәеит. Аҕа хәымг
иҭархараҿы ихәҭаа хәыҷы алеигаларц иитахыз, дшаргәжәажәоз, игә
ишыҵхоз импыҵаҧжәаз артҟәацга игәы иҭаз дахьнамгзакәа иҧсҭазаар
ааҿахнаҵәеит, ахш изаагылаз ахәыҷы. Запҳьаҟа зиашьареи зуаажәлар
рзы иуаҩхап ҳәа узыкәгәыгшаз. Лаҭбеи Котик-иҧа Саманба дҭахеит 199
шыкәса ноиабр 2 азы.

Котик Саманба иҧа иҭахара аҵкьыс изышьҭымхуа, ихәыҷы иара
фронтахь еибашьра дахьцоз дахьимгаз ауп. Уи уахь дигазҭгьы аҭабиа
анҭатәалоз ихәыҷы аибашьыга матәахәқәа рхархәашьа иимырҵоз,
ариаҟара афронтахь ацара аниҭахха издыруадаз фырхаҵарак
еирҧшызтгьы, дызлалоз архәҭагьы "аполк аҧа" ҳәа ишьҭамзаарыз?!
ибашьра дәаҿы дҭахазтгьы хьзымзи, уи иҭахара зхароу сара соуп",
ихәоит аб Котик.

Иҟоуҵои, ажәытәуаа ишырҳәо еиҧш, "иҟалараны иҟоу узахырҧом",
уаҩы дахькаҳауа идыруазҭгьы, ацәаргьа шьҭеимҵози?!

АИААИРА АМШ ИЗАХЬЫМЗАЗ

Ҳаҳәшьаҧа Расим Саҕариа иҧа Нури (Быҟ) диит 1957 шыкәса жьҭаарамза 20 рзы Гәдоуҭа араион Лыхны ақыҭан.

Нури Саҕариа П.С. Шьаҟрыл ихьз зху Лыхнытәи абжьаратә школ аҟны аа-класск анхиркәша, фымзтәи амеханизатор икурскәа дрылгеит. Акурскәа дрылганы данаа иҩныка, иқыҭан аус иуан трактористс. Нури арра-маҵурагьы дахысхьан Приморсктәи атәы-лаҿацә аҟны.

1992 шыкәса нанҳәа мза 14 рзы ҟыртуа фашистцәа рыр ргыгцәа ргыланы Аҧсны аҧсуа дыҟазамкәа анаҳҳуеит ҳәа ианакәла аҿныцәкьа инаркны Нури хаҵарыла аҕа әымга диҿагыланы диабашьуан.

Едик Зосим-иҧа Саҕариа акыр иқәра шнеихьазгьы зцьынцьтәы-атәи еибашьраҿы зыхәҭаа алазгалаз, иара иаб иашьа иҧа Нури изы бас иҳәеит: "Ҳабиҧараҿы уи еиҧш иҟаз ауаҩ бзиа, аилкьа-еилгәыцә, мцаҧшь иаҩызаз иира маҷхар ҳәа сшәоит. Быҟ иҟазшьа акәзар әгьалаҵәкьа ишьахәын, ахәыҷи адуи дырнаалон, ажәа ишалоу еиҧш, бла дҭәыцны дхызаргьы дузхыхуамзт, илафҳәараҵәкьа азә даҧсан. соуп зҳәо хаҵак, уи иаҟара ақәлацәа, аҩызцәа рҳаны измаз дмаҷын. ара Быҟ иҭахара аҵкьысгьы исзышьҭымхуа, аҭаацәара дахьала-лацыз, иара иҟынтә ҷеик ицәа зхаабааua дахьҳзынимыжьыз ауп".

Нури игәы ҭбаан, дразын, ихы аҵкьысгьы иҩызцәа еҧышьон. Уи ырҵабыргуа акы акәны иҟоуп, аиааира амш аенынза, 1992 шыкәса

жьҭаарамза 13 рзы ақыҭа Цугуровкаҿ фырхаҵарыла иҭахаз иоыза б
игәыла Заур Анатоли-иҧа Џьыԥџьуа дҭахеит ҳәа аҭабиа дахьҭа
ианиаҳа, уи ииҳәаз ажәақәа: "Аа, Заур, ҳгәыҧырҭа ду, ҳашҧәоуп
аиааира аамгар усгьы иҟалазом, уззыкәпоз аиааира амш уб
уҭахазҭгьы уиаҟара сгәы уалсзомызт, сылаҧырзгьы аауамызт. Ус ах
ҳәа, аибашьра аҟны зегьы аиааира амш иауахаанхахо, аха аиа
анаҳҧалак урҭ рыпсы иабоит, уаргьы упсы ишабо агәра ганы сык
Уара уашьеиҵбы Дима адауаҧшьи сареи узхьымзаз аиааира
аенынза хеигзарак ҟамҵазакәа аҧа гыгшәыг иҭархара ҳшаҿызаау
ажәа упсы лаша аҧхьа иаҳҭиуеит, упсы сакәыхшоуп, угәы тын
уашьеиҵбы есҟьынгьы узыхзызаауаз Дима изы упсы раҳаҭыз,
сихылаҧшлоит, иуқәыпсахо анышә уара узы ибамбахаait! Агә
мыжда ыҟамзар аҧсҭазаарагьы зыҟаломызт. Нури убри аҟара изырх
аиааирахь ихан дызгоз агәыҧра. Нури игәы дажьагәышьеит.
Џьыԥџьуа иашьеиҵбы Димеи иареи аиааира амш изаҧымлеит, заа
гәымбылџьбара ихы цаҳә-цаҳә иахьнамгзеит.

Нури Саҧариа Гагра ахақәиҭтәра далахәын, аҳҭны қалақь А
архынҳәразы хәажәкыра 15–16 рзы ажәылаԥцәа ргәыԥ далан,
хьаза Гәымсҭа ныркә ирны аҧа гьангьаш амца ижәзцоз ҳфырха
дреиуан. Араатәи аибашьра адәаҿы хьзи-ԥшеи рыла дҭахеит.

Убасҟан ари азиас аҧшаҳәаҟны Нури иԥызцәа азәырԥы рои
Аҧсны ахы иақәитәхаанза иҧсыбаԥ ишахәҭаз анышә иамадамызт,
инапаҵаҟа иҟан. 1993 шыкәса абҵара в рзы Нури Расим-иҧа Саҧа
иҧсыбаԥ ааган Лыхныҟа иаб иашҭахь.

Нури Саҧариа Аҧсны Аҳәынҭқарра ахьчараан хаҭала иааирԥ
афырхаҵареи агәымшәареи рзы ианашьоуп "Агәымшәаразъы" амед

АФЫРХАҴА ИМРА ҬАШӘАЗОМ

Кәыра ҟәыбҧа, Кәыра қәрахьымза ...

Кәыра дқәыԥшзан, аха иқәра иаатәоумшьартә дҟәышын. Агәылараҿ, аҭынхараҿ, аԥызараҿ аума, зхәы ҭазмыжьуаз ҷкәынан.

Кәыра даараза ҭеиҭыԥшла деиҿкаан, аукы, пакы, изара еиԥаҳаҳа, иблақәа хааза аразра рхыҳәҳәыла, анамыси апатуи иман дыҟан. "Ахьи аразни рыбжьаԥсазаait, дааныа дымнеиааит, ԥшралеи, ҟазшьалеи, уаԥышәалеи иабду Нестор диеиԥшуп", – ихы аахҵәа ихагылоуп, иқьышә дылкылшәеит рҳәон, уи иабду дыздыруаз аҭынхара (Кәыра иабду Нестор Лыҿ-иҧа Саманџьиа Аџьынџьтәылатәи аибашьраҿы 1941–1945 ш.ш. хабарда дыбжьазит).

Абас дыҷкәына ҟаиматҳа дԥагылан, аха...

Кәыра (Леонид) Шьаликәа-иҧа диит 1973 шықәса рашәарамза 4 зы Гәдоуҭа араион Хыԥсҭа ақыҭан.

1990 шықәсазы Кәыра Саманџьиа Аҧшьдәынтәи абжьаратә школ даналга, дҭаланы далгеит Гәдоуҭатәи автошкола.

1992 шықәса нанҳәа мза 14 рзы ақыртуа фашист Аҧсны данақәлаз, Кәыра Адлер ақалақь аҿы аррамаҵура дахысуан[20]. Кәыра аҳацәа итәыла иақәлт ҳәа аниаҳа, уи ԥшра ҟамҵазакәа ирра маҵура дызхысуаз лкажьны Аҧсны дааит.

Кәыра аибашьра раԥхьатәи амшқәа инадыркны аҳа хәымга иҿагылаз ҳҵеицәа дауаҧшьқәа дыруазәкуп. Уи Ибрагим Иаганов напхгара зиҭоз Ҟабардаа ргәыԥ далан. Кәыра бџьаршьтыхла аҳа гыгшәыг дахьиҿагылаз Гагра ақалақь аҿы ауп. Араатәи аибашьра адәаҿы ихы ааирԥшит шәареи хшаҭареи ззымдырзоз, фырхаҵара згымыз еибашьыԥны. Уи аибашьраҿ ифырхаҵарақәа рнаԥсангьы иҳәазар ахәҭоуп Гагра ахақәиҭтәразы афырхацәа ажәылара реаназыҟарҵоз аламҭалазы аибашьыга маҭәахәқәеи абџьари шиԥшаахьаз. Хаҭала Кәыра иахьааига уаԥы изымдырзо, анышә иаацихызшәа ажәылараан ишаацәыригаз атанк рҭкәацгақәа

---

[20] Уи аррамаҵура Адлер ақалақь аҿы дзахысуази ҳәа азҵаара ҟалар ҟалоит. Кәыра иеиԥш, Асовет Еидгыла хыбгалаанза арра иргақәаз ҳҿар рахьтә азәык-ԥыџьак иахьнанагаз инханы арра маҵура иахысуаз ыҟан.

ԥажәизәижә, автоматԥәа быжьба, атапанчаԥәа хәба. Усԥантәи аамԥазы арԥԥәацгаԥәеи абԥьари ҳаибашьцәа изларыцәмаԥызала, урԥ Гагрәи анаԥс Псоунза аԥарцәразы изыпсахаз атәы аҳәара аԥахзам, уи ус уаԥы өиликааратә иԥоуп.

1992 шыԥәса жьԥаарамза 11 рзы Шрома ахы аԥәиттәразы Кәыра дызлаз агәып уахь ишьԥын. Аха ҳаԥацәа рымч өиҳа излөиҳаз ала, ари ажәылараҿы ҳаибашьцәа ахәрақәа заузи, иԥахази рацәахеит. Насгьы иаанхаз ҳаибашьцәа иԥахази рыманы ихьамԥыр ада псыхәа рымамкәа иԥалеит. Кәырагь иԥаицагәышьоз иҩызаа бзиа иԥахаз Бесик Абашизе даашьԥыхны иԥәаԥәа даақәԥаны ахәцәеи иԥахази зларгоз амашьына лбаа иахьгылаз ахь ддәықәлеит, арахь шьԥахьла ҳаԥацәа иаарышьԥуаз ахы мцабзқәа иеырцәыхьчауа. Уи ус акырза дцахьаны еиԥш, аснаипер ("ақлаԥад шкәакәа") даалҽашәан ахәра ғәғәаза иоуит. Кәыра ихәра злауадаҩыз ала, шәыпсык ихазаргьы дынхомызт Гәдоуԥатәи агоспиталь аҿы Санкт-Петербургтәи ахирургцәа реиԥш иԥаз аԥазацәа иқәымшәазтгьы. Кәыра агоспиталь данԥыц ашьтахь, дызлаз агәып ахь дцо дзыԥамлеит, аха усгьы уахык макьана ахьаа сымоуп ҳәа аҩны даанымгылазеит, дцаны амшын аԥшаҳәа аԥшыхәцәа ргәып далалеит.

Кәыра Саманԥьиа аԥсадгьыл ахьчараз хшатарак ԥазымцоз, иҩызцәеи иареи Хыпсҭа ақытаҿ иԥоу амшын аԥшаҳәа рысменаан аԥшыхәраз машьынала ишаауаз, 1993 шыԥәса хәажәкыра 10 рзы машәырла дҭахеит.

Кәыра аҭаацәара даламлацызт. Иаби (иан Ира Кәыркәынаа-пҳалыпсҭазаара далцхьан) иаҳәшьцәеи иашьцәеи иара иԥнытә ицәа зхырбааua хылц днимижьит, аха инижьит ахьз-аԥша, афырхаҵара. Аԥсадгьыл ыԥанаҵ афырхаҵа имра ҭашәаазом, иҭаацәеи иҭахыреи уи ала ргәы дууп.

УИ ФЫРХАҴАРЫЛА ИПҪСАДГЬЫЛ ИХЫ АҚӘИҴЕИТ

Ҳаҳәшьаԥҳа Зоиа Бениа лыԥшәма Заурбеи Аҩызбеи лареи ишқәыԥшыз өиднагалт. Аха Зоиеи Заурбеии рыԥсҭазаара анеиларҵа аҽны инаркны рықәра иаатәоумшьаратәы иԥәбаҟәшәо, рҳәоу еиқәшәаны анхарантцыра напы адыркит. Зоиа занаатла дырцаҩын, Заурбеи дмашьынаныԥәцаҩын.

Зоиеи Заурбеии аҩонду аҿы шықәсык аԥара иԥан, нас иаҿыцны Аԥәа азааигәара иԥоу, Ачадара ақыҭа ҳәа изышьтоу ҩны еинырсла хәыцык ҟаҵаны рхы ныҩнакны, анхамҩа напы адыркит. Араԥа иаарласҙаны наԥьнатә аахыс инхоз реиԥш анхамҩа ду ззыр-

ҳәоз ҟарцеит, ирыхшаз рпацәа ҩыцьагьы Вианори Вадими напы рыгмыжькәа ираазеит, Урыстәылан иреиҳау аҵараиурҭақәа ирылдыргеит, аҵараҳәа рҩызцәагьы инарыладыргылеит.

Ажәа ишалоу еиԥш, аҵыс хшы ада ак рыгымкәа, рцьабаа иалҵшәаны, малла-шьалла еиқәшәаны иԥан. Аха уара иуҳәо Анцәа иуциҳәозар ауп акәымзар мчыла акгьы узыԥамҵозаап!

Зоиеи Заурбеии аԥсуа жәлар зегьы имԥәылхны ишырхаҳаз еиԥш, даргьы имԥәылха инархаҳаит 1992 шыԥәса нанҳәа мза (август) 14 рзы ақырҭуа фашистцәа злагаз аибашьра.

Заурбеи Аҩызба аибашьра ианалага инаркны сбыргуп ҳәа аҩны даанымгылазакәа, иԥацәа Вианори Вадими аашьтыхны, Аԥсны ахьыԥшымра ахьчараҩы иҩагылаз драԥхьагыланы иҿынеихеит.

1993 шыԥәсазы, жәабрантәи (февральтәи) ажәылара аламҭалазы, абаталионқәа реиҿкаара анаԥшьырга, мраҭашәарахьтәи афронт аԥны дыԥан С. Дбар. Убри идҵала Заурбеи Аҩызба 3-тәи абаталион акомандир ихаҭыԥуаҩс дԥарцеит.

Араԥа Заурбеи хыла атехника инапы ианын, илшоз акаҿы ихы деигзомызт, ибжьысуаз атехника иаарласны ашьақәыргылара, аибашьцәа ҵьаԥҳаныла реиԥәыршәара уҳәа ирацәан имҩаԥигоз аусҟәа.

Дук мырцыкәа Заурбеи диаргоит аҩбатәи абаталион ахь. Араԥагьы акомандир ихаҭԥуаҩс дыԥан. Еицырдыруеит, ари абаталион иалахәыз аруаа хьзла-ԥшала ишеибашьуаз, ирылахәын хадара злаз ажәылараԥәа зегьы.

Заурбеи Аҩызба иԥацәа рҩыцьагьы раб еиԥш Вианори Вадими

хацәынмырха аҕа хәымга иҩа гыланы фырхацарыла ҩиба шьуан. Заурбеи иҧацоа ҩибашьраҿы иаадырҧшыз афырхацарақәа игәы шьҭырхуан. Ахә аҵыхәтәаны, Заурбеи игәы ҧызжәашаз арыцхара ду дақәшәеит. Цугуровка ақыҭа Абкза ҳәа иахьашьҭоу аҳаблаҿы раҧхьазатәи ажәылараҿы, 1991 шықәса жьҭаарамза (октиабр) 13 рзы фырхацарыла дҭахеит иҧеиҵбы Вадим. Заурбеи иҧа Вадим данҵаха, аҕа иахь имаз агәаҕ иаҳагьы иацлеит, имчилшара ҩбатәны афашист гыгшәыг иҭархара далагеит.

Аибашьра ааилгааназа Заурбеи иарҭак днылаиаиы дмыцәазеит, дыцәозаргьы аҟәардә дшықәтәаз акәын, ҧсҵьара изымдырзо аҕа иныркәара акәзан дызҿзаз.

Вадим дыззыкәҧоз ахақәиҭреи ахьыҧшымреи иаби, иашьеи, иҩызцәеи Аҧсны иаздырхынҳәит. Нас ауаҩы хацәынмырха дыззыкәҧоз аус аиааира анага уи дҭахеит ҳәа узҳәома?! Мап! Вадим Заурбеи-иҧа Аҩзба Аҧсны Аҳәынҭқарра ахьчараан хаҭала иааирҧшыз афырхацареи агәымшәареи рзы ианашьоуп "Агәымшәаразы" амедал.

Заурбеи инхамҩа ду ҳаҕацәа ихырбгаланы иеилыҧхаа иқәырҵаз аиҭашьақәыргылара даҿуп. Уи иааигәа-сигәа анхамҩа еихачаҧақәа анахылара ада уаҳа акы аҭахымкәа ишыҟазгьы, Заурбеи иҧшәмеи иареи рыҧхзаша адҵаны иҟарҵахьаз рынхараҿ иҟазарц рҭаххан, раҧхьатәи рынхамҩа ашьақәыргылара аҧьабаа дуззә шаҭахугьы аиҭашьақәыргылара иаҿуп.

УИ АҦСНИ АҦСУ ААИ БЗИА ИБЕИТ

Миша Гыд-иҧа Саманҧьиа иҧҳа еиҳабы Лили лыҧшәма Николаи Александр-иҧа Дубровски диит 1958 шықәсазы Карелиа ақалақь Сортавала аусуҩы итаацәараҿы. Дабиҧазаҵәын.

Николаи Дубровски Аҧсны дааит 1978 шықәсазы аҧхын ианасакьаҳәымҭаз. Николаи иаразнакала Аҧсны аҧсабара аҧшзареи, аҧсуа иламыси, ипатуқәҵашьеи, ичеиҧьыкеи дхырхын, шьҭахьҟа итәылахь ахынҳәра игәамҧхо дҟарҵеит. Дшабиҧазаҵәызгьы даангылан Гәдоуҭа ақалақь аҩнқәа ахьдыргылоз ҧьара аусура далагеит аидара шьҭыхга кран (башенный кран) ныкәцаҩыс.

Ус ишаайуаз иҩызаҧсуак дицны Лыхны ақыҭан чарак аҿы днанагеит. Ачараҿы Николаи иҩызаиеибаирдырит уи иапҳьаҟа инасыҧхараны иҟаз Миша Саманҧьиа иҧҳа Лилии иареи. Николаии Лилии анеибаба аеныҵәкьа игәаҧхеибашьеит, Николаигьы дмыҧшзакәа ҧҳәысс дшиҭахыз ала ажәа лниҵеит, Лилигьы мап лымкыкәа дақәшаҳаҭхан, рыҧсҭазаара еилароеит. Азҕаб ссиргьы дырхылҵын драазон.

Николаи ҳҭынхарак аҟны абзиа ыҟоума, ацәгьа ыҟоума соуп зҳәо ҧсуа маҳәык изыҟамҵо ҟаҵо дгылан. Уи агәы ҭбаа изҭан, есҟьынгьы иқьышә аччара ықәыхх, дҿаҧха-ҿаччо даауҧылон, иҩны унеир аҧсуак иеиҧш узхара уфас, иужәыс дыҟамызт, иузиушаз издыруамызт, дчеиҧьыка уаҩын.

1992 шықәса нанҳәа (август) 14 рзы аҕа игыгцәа ргыланы данҳақәла, Аҧсны ахьчаразы раҧхьа игылаз ҳҵеицәа хьзырҳәагақәа дреиуоуп Николаи.

Николаи аибашьра ахьынзацоз амина аҵаҵаҩцәа иаарылукаа-шаз иакәны дыҟан. Уи аминақәа анышьҭарҵоз рыцаҵараан иаҳа иахьшәарҭаз днеины амина ыҵеиҵон, хык сагап ҳәа игәы ҭрысны иеҧхьеикуа иҩызцәа уаҩы имбацызт.

Николаи Дубровски дрылахәын ажәыларақәа зегьы. Гагра инаркны Ҧсоунзеи, Гәымсҭа инаркны Егрынзеи.

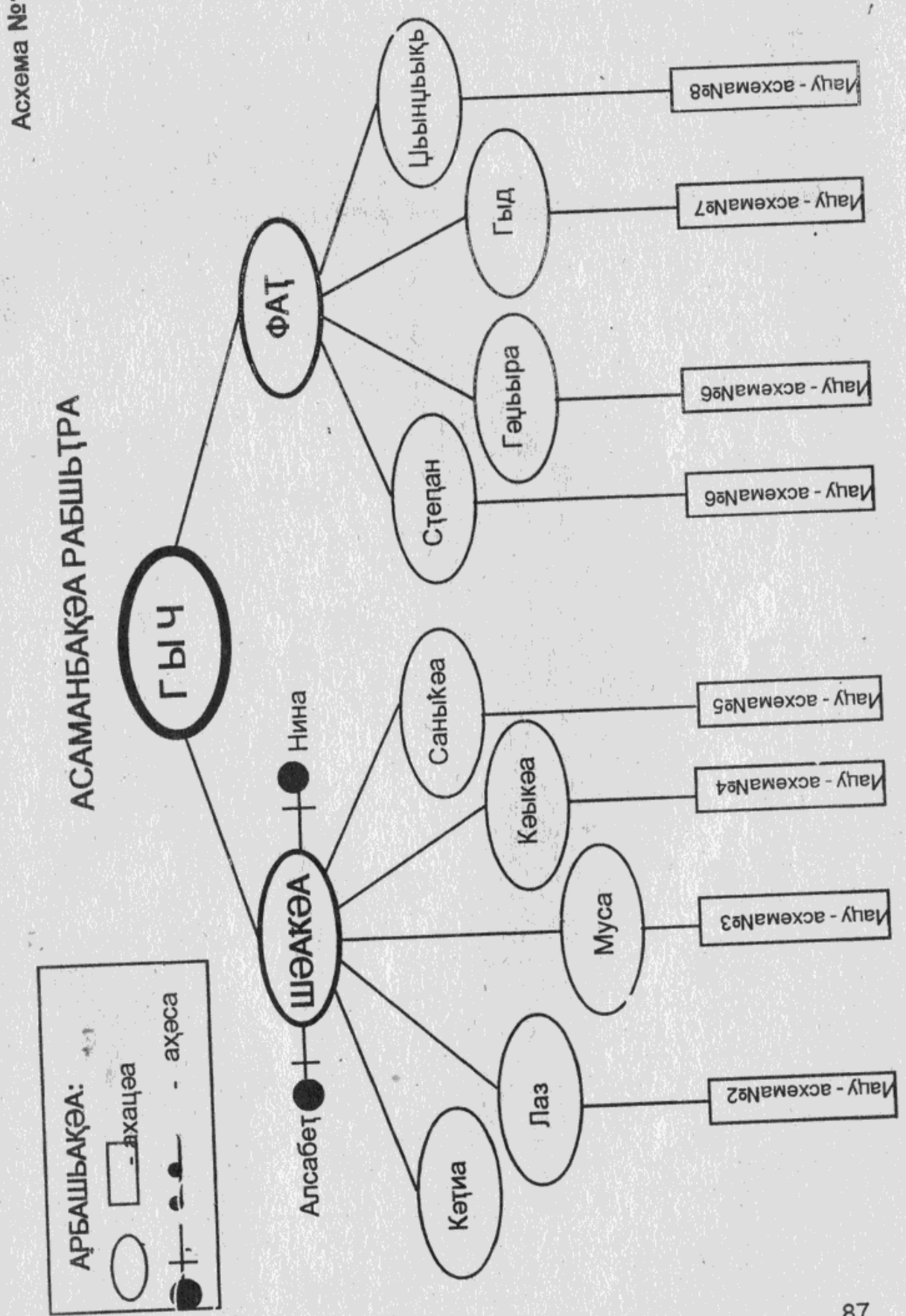
Николаи Дубровски дҭахеит 1993 шықәса абҵара (ноиабр) 24 рзы Лаҭатәи афронт аҟны. Николаи данҵахагьы ҩынҩажәамш инареиҳаны асы иқәнауны ҳаҕацәа рганахь ала дышьҭан. Ҳаҕацәа убри аҟара

игәымбылԥьбарацәамзи, Николаи иԥсыбаҩ ахьышьҭаз, аԥсы таланы игылар ҳәа ишәозшәа, ихы инаркны ишьапы аҟныҟа аҟәҟәаҳәа иахьәеихсыз, ицәеи-ижьы рыҟны ахҭыԥҟәа тыӷӷа-тыӷӷа иахьырнымз тыԥ уаҩы изыԥшаауамызт. Жәаҳәарада, ас ҩыԥш иҟоу ахәымгара ҟазцоз, Гитлер ир ухадыршҭуеит.

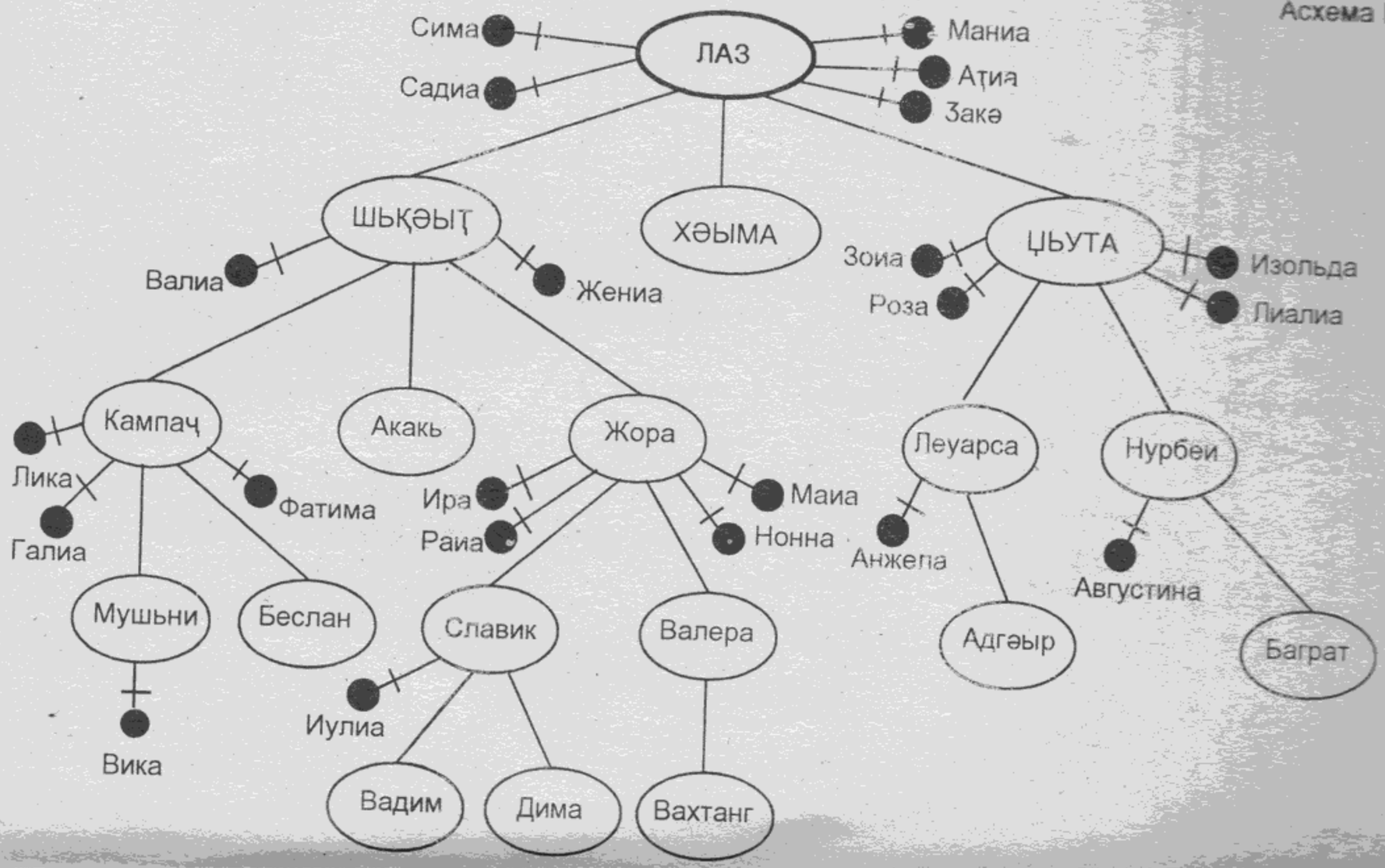
Николаи дызлаз архәҭа иалаз иҩызцәа даараза ишшәартазгьы, ирулакгьы уи иԥсыбаҩ ҳаҭацәа ирыцәҵьычны иааргеит. Николаи иабхоа Миша Саманԥьиа имаҳә иԥсыбаҩ аниоугәышьа, ихатәы ҷкәынак иеиԥш, иуа-иҭахы зегьы ақәыршәаны, ҳаҭыр дула дымҩаԥганы иабацәа ахьжу рывараҽы анышә дамеидеит.

Николаи Александр-иԥа Дубровски Аԥсны ахьчараан ҷыдала иааирԥшыз агәымшәареи, ахаҵареи рзы ианашьоуп иреиҳау Аԥсны аҳамҭа Леон иорден, иара убасгьы амаиор ҳәа ахьз ихҵан.

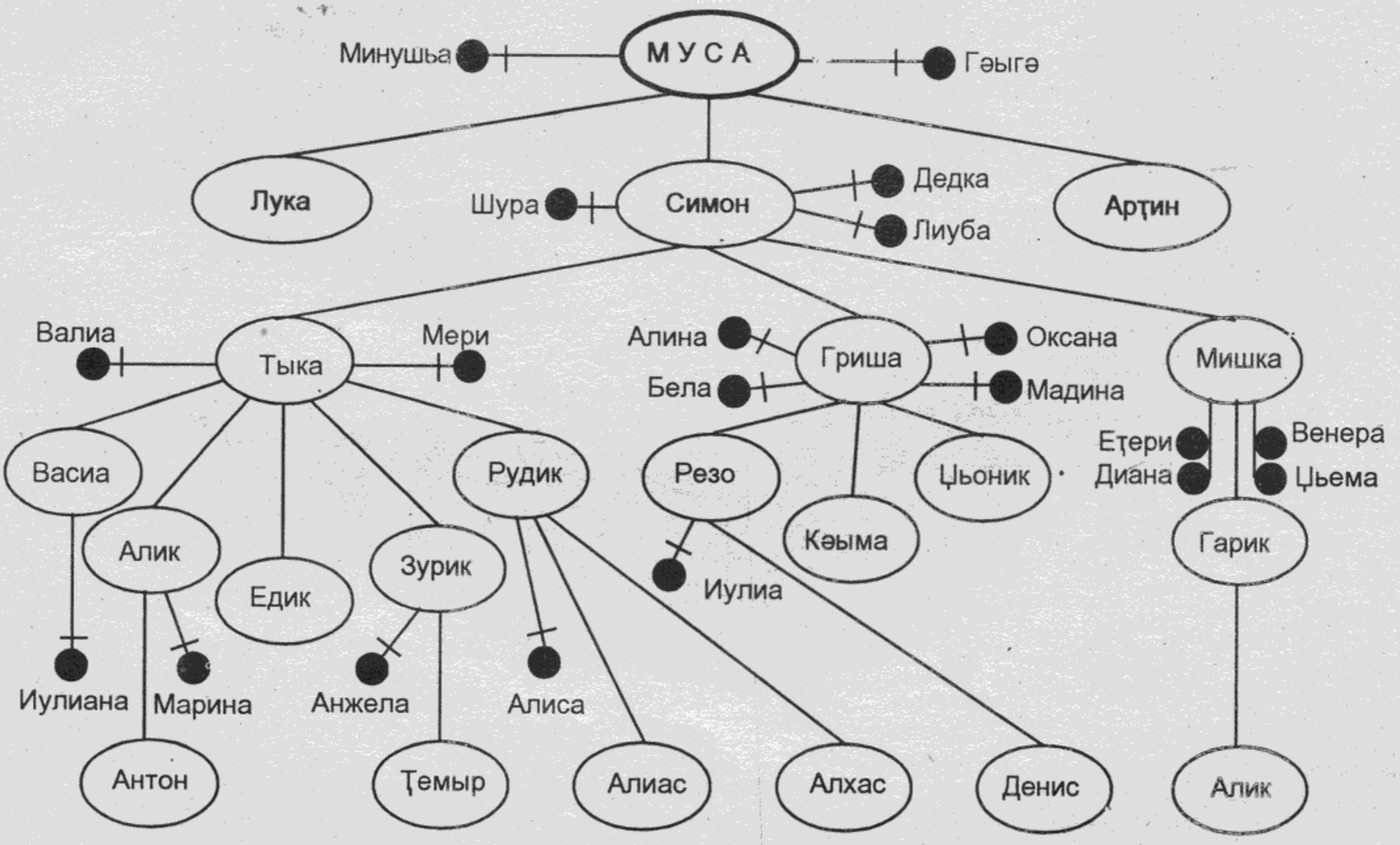
Асхема №1

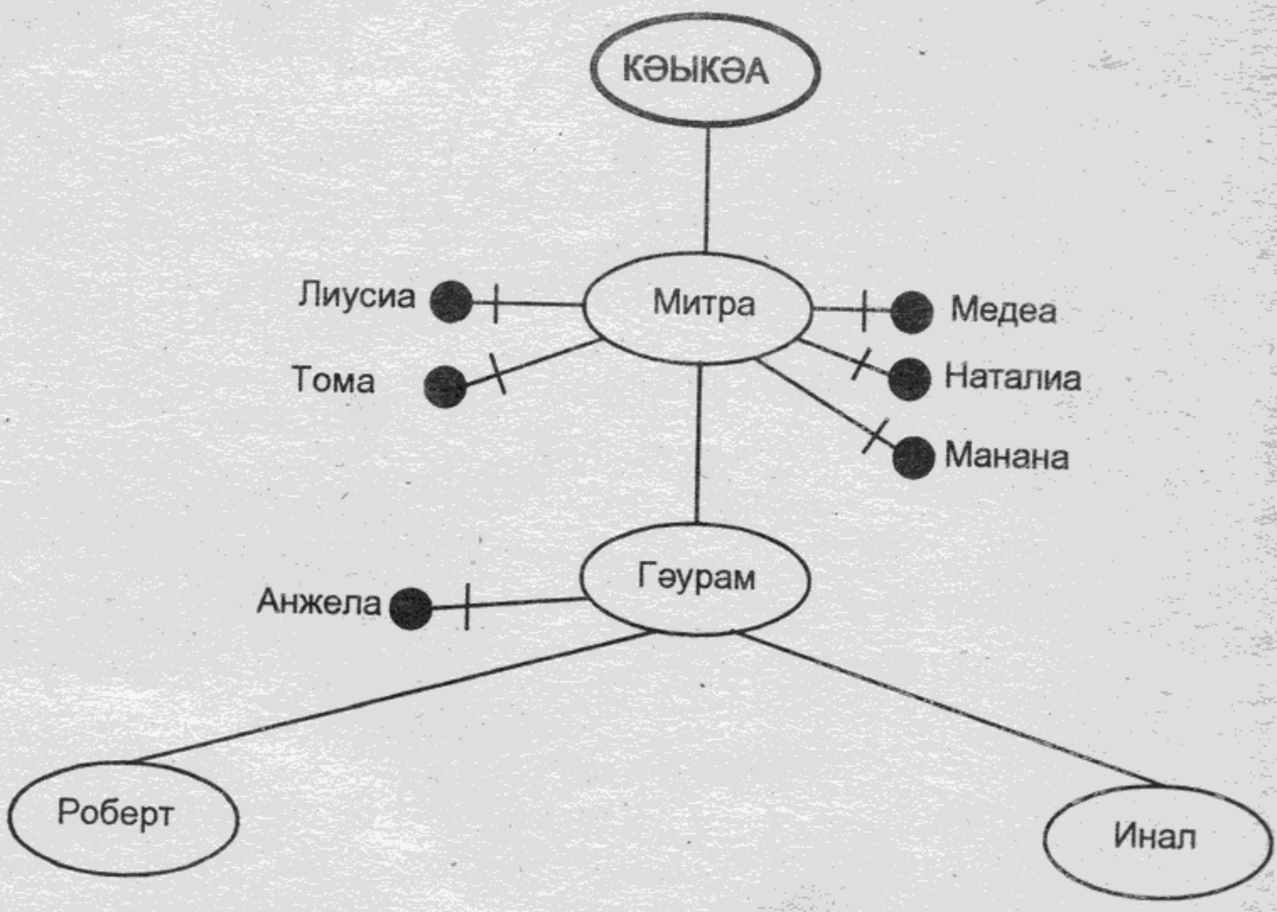
Асхема №2

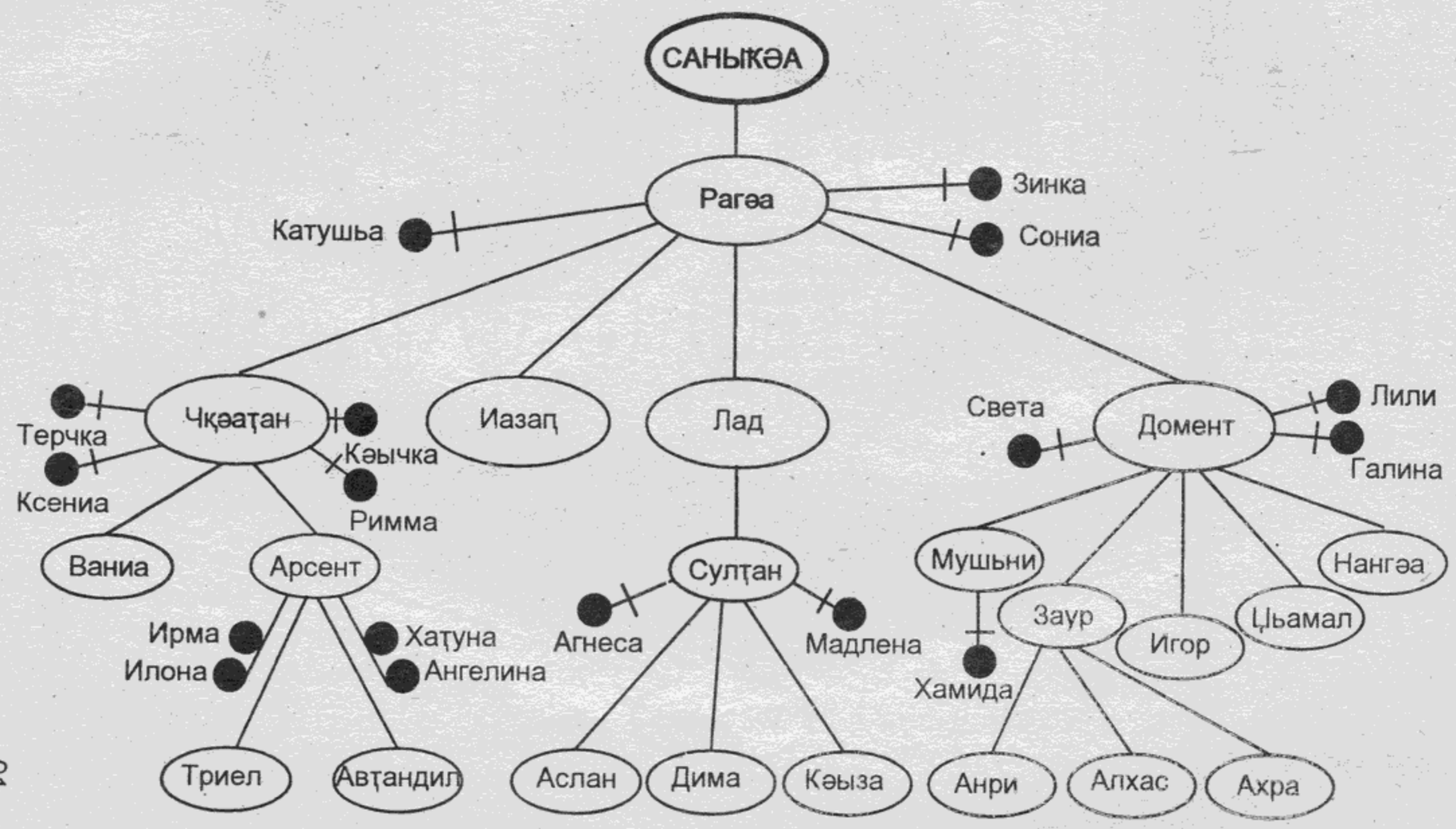
Асхема №3

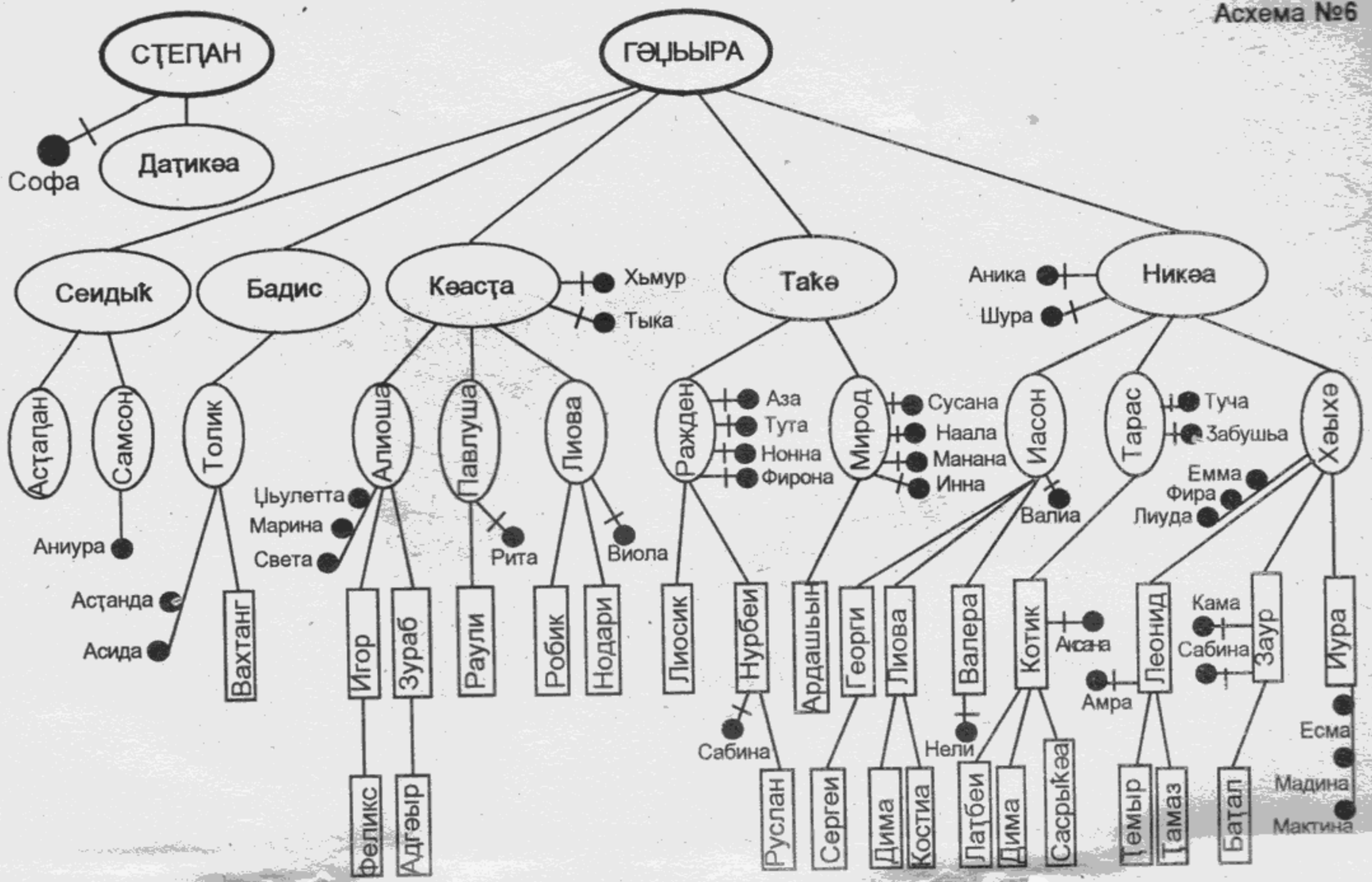
Асхема №4

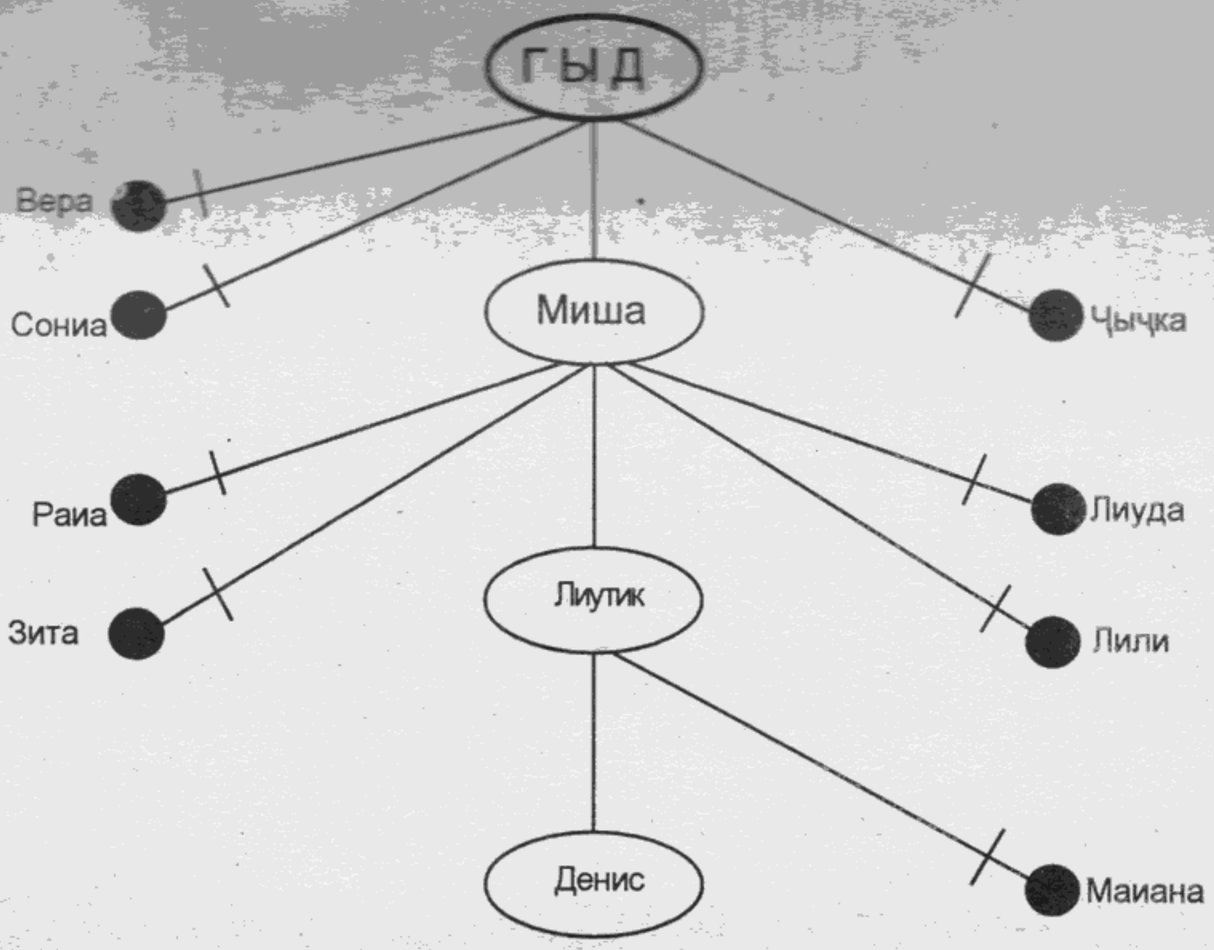
Асхема №5

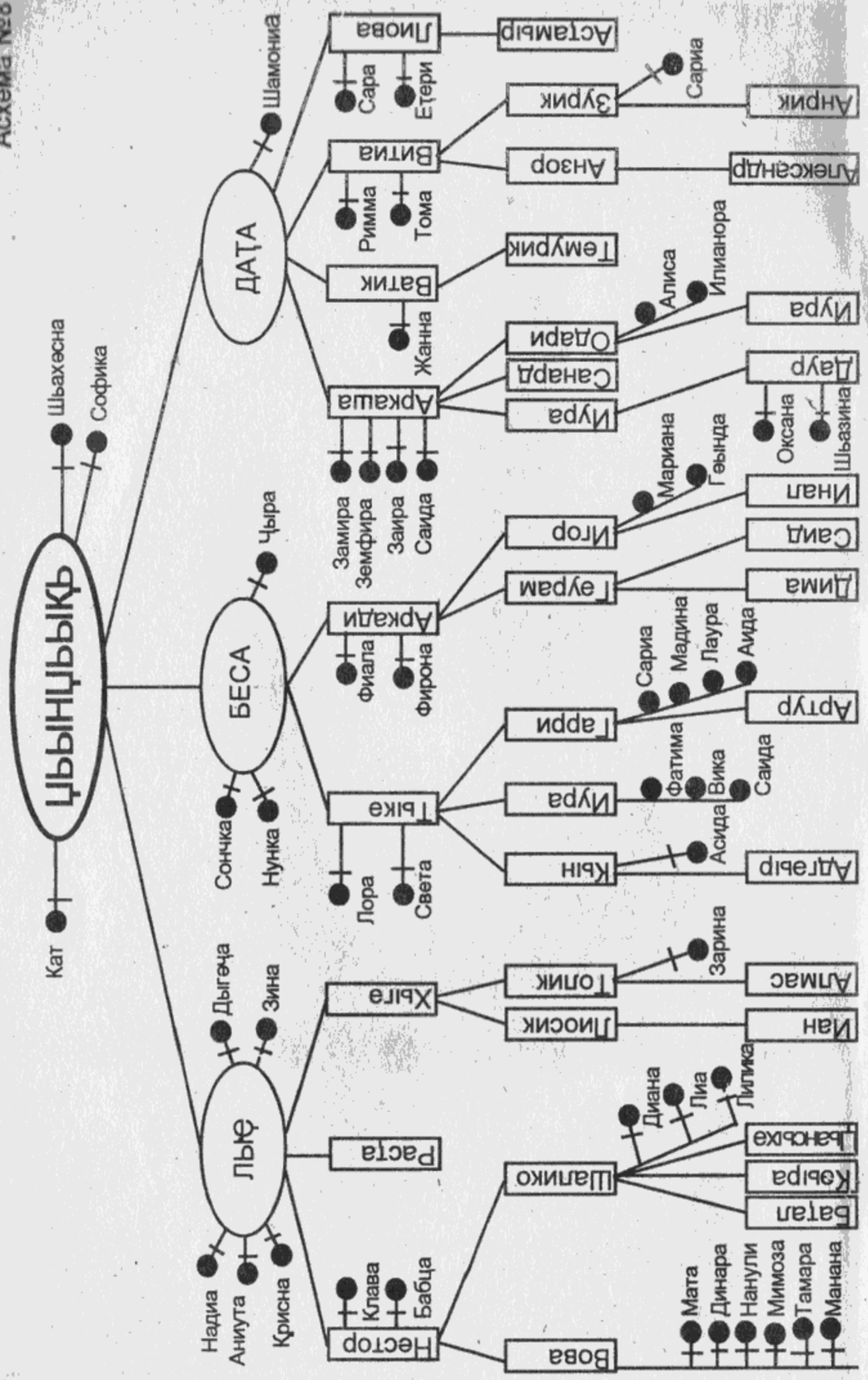
Асхема №6

Асхема №7

Асхема №8

АХҚӘА

Аҧхьажәа 3
Ажәла. Ахыбаҩ. Абиҧара 4
Гыч изы саб исеиҳәаз 5
Ҳажәла аицакразы саб исеиҳәаз 6
Ҳажәла жәра ақәымкәа анцәа иҟаиҧаait 8
Асаманбақәа (саманҧьиаа) рыжәлатә дырга (символ) 14
Уара иузыкамҧаша азәы исырҟаҧоит ҳәа уаламган! 15
Асазқәа аҧсуаан 16
Ақъыч ҩыза димоуроуп 17
Кама аҳҳәажә – ажәаҧқақәа рхыбаҩ 19
Гыч иҧацәа ирызку ажәаҳәақәа 20
Гыч иҧацәа аеыюқәа рықәуп 21
Аҧсаа бзиа ашьҭахь иныкәоит 22
Абиҧара рхыбаҩ 23
Ағари абеиеи 26
Ахаҵа игәахәтәхьыгзаоы 27
Аҧҳәыс хатәра 28
Аҧсуара амч 29
Б. Ць. Саманҧьиа 31
Азыхь ахьаациҵ иаанубит 31
Аишьцәа атрактор ныкәцаҳцәа 35
Ҳаҳәшьцәа дуқәа аҧсҭәуаҳцәа 36
Ҳҭаҵацәа дуқәа 37
Харада ахара зыдқәаз *38*
Зчаиҧьзка иакәдырзыз анхаҳоы 39
Иубац ацәа убеит ҳәа 40
Аҵара-дырра – лашароуп 40
Иналукааша аҵара-лашара аусзуҩ 40
Зан лыҵхара иаҧсахаз 42
Либашьоы, аазаҳоы 43
Иаарҳьаҩны акәзаргьы 45
Анхаҩ баиа иҵназго дмаҷуп 46
Ауаҳоы ахьзи-аҧшәи изҭо аусуроуп! 46
Агәы ҭбаа зыҭоу анхаҳоы 48
Агырзатә 48
Уәиха зымчу аанда уалеишшуеит 49
Хашҭра зқәым ахьзқәа
Азәгьы дырхашҭуам, акгьы рхашҭым 50
Ҳаамҭа афырхаҵәа (1992 – 1993 шықәсақәа рзтәи Аҧьыҧьтәылатәи аибашьра) 51
Ирҭахызәи урҭ ала қьаафырқәа?! 52
Заҳәымҭа шкәакәахаз аҧҳәыс 54
Аиҧыныр Иура 56
Аҧсадгьыл афырхаҵа 57
Аҵәи хьзырҳәага 59
Зыҧсадгьыл ахакәиҭраз зыхәҵаа ду алазгалаз 61
Зыламыс цқьоу ауаҳоы 62
Афырҧхәызба, Нанули! 63

Аԥсадгьыл зхы ақәызцаз рыхьз мрацас илашоит.....66
Аибашьра еиԥнаркьаз ацәаҳәа.....67
Ацеи лаша.....68
Зыԥсадгьыл зхы ақәызцаз ԥсра-зра иқәзам.....71
Агәаҷь зыҵҭаз ацеи.....73
Афырхаца ашәа изаԥырҵоит.....74
Ардашьын Саманԥьиа.....76
Икалараны икоу узахырԥом.....77
Лиааира амш изахьымзаз.....79
Афырхаца имра ҭашәаазом.....81
Уи фырхацарыла иԥсадгьыл ихы ақәицеит.....83
Уи Аԥсни аԥсуааи бзиа ибеит.....85
Асаманбақәа рабшьтра.....87

ХДАРАКОЛЦ

Еиқәиршәеит
афилолог. царадырракәа рканд. Л. Х. Саманба

НАША РОДОСЛОВНАЯ

Составитель
канд. филолог. наук Л. Х. Саманба

Аредактор *Л. С. Чамагәуа-ԥҳа*

Компиутерла акьыԥхь иаздырхиеит
С. И. Асаз-ԥҳа, И. Н. Асазба

Акьыԥхьразы анапы ацаҩуп 18.02.2000 Аформат 60x90 1/16. Атипографиатә қьаад №1. Агарнитура "Ариал аԥсуа". Аофсеттә кьыԥхь. Аԥхьазага кьыԥхь бгьыцқәа 6.. Атираж 500.

Аԥсны Аҳәынҭқарра Ауыжьырҭа-полиграфиатә еидцара.
Ақ. Акәа. Ешба имҩа, 168.

ХДАРАКӘЫЦ
АКӘА - 2000

ОБ ЭТОЙ КНИГЕ

Живут в селах Лыхны и Хыпста Гудаутского района Абхазии 45 дворов близкородственных носителей старинной фамилии Саманба, по патро-нимической линии Гыч-ипа (потомки пращура Гыч). В 1918 году, во время первой попытки огрузинивания абхазов, фамилия Саманба была переписана как Саманджия – в таком виде сегодня она более известна. Предки Саманбовых являются одной из ветвей абхазского племени причерноморских садзов.

Истории этой родословной фамилии, одной из уважаемых в Бзыбской Абхазии посвящена настоящая работа.

Традиционно Саманбовы крепкие хозяева, живут по законам, наработанным нравственным опытом абхазского народа, –.Апсуара – гостелюбивые, хлебосольные, совестливые, мужественные.

Они достаточно представлены во всех социальных слоях абхазского общества, землепашцы и виноградари, агрономы и учителя, строители и медики, работники госучреждений.

В минуты опасности для Родины доблестные мужи и дочери этой фамилии героически защищали свободу и независимость Апсны, честь и достоинство абхазов.

Как фамильную реликвию чтят имя Джинджика Саманджия активного участника знаменитого восстания абхазских крестьян в Лыхнашта, направленного против колониального режима царизма, восстания после которого абхазов клеймил «виновным населением». Чтобы снять этот позорный ярлык, абхазские добровольцы в составе Черкесской «Дикой дивизии» участвовали в первой мировой войне. В числе «Абхазской сотни», особо отличившихся в боях на территории Австро-Венгрии, был сын того самого Джинджика Саманджия – Беса.

Саманбовы героически защищали Большую Родину во время Великой Отечественной войны 1941 - 1945 годов. Многие из них пали на полях сражения, есть безвести пропавшие.

Отечественная война в Абхазии 1992 - 1993 годов, инсценированная грузинскими неофашистами - одна из самых героических и трагических страниц Абхазии.

Доблести и мужеству сынов и дочерей фамилии Саманба в этой войне посвящены отдельные страницы.

Интерес представляет прилагаемое к работе фамильное древо Саманбовых.

Работа такого плана как «На́ша родословная» имеет значение для воспитания подрастающего поколения, Духовного оздоровления народа, пережившего жесточайшую войну, возрождение добрых традиций ***Апсуара*** - своеобразной религии абхазов.